

Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja Nro 50 (2023)

- ISSN 2343-2845
- Julkaisija:
Suomen Sukututkimusseura
- Toimituskunta:
OTT, FM Katja Tikka (vastaava toimittaja) & FM, YTM Iisa Aaltonen (toimitussihteeri)
- Sivuntaitto:
Heikki Katajisto / TEKOPAikka Suomi Oy
- <https://journal.fi/ssvk>

Henricus Matthiae Florinus (1633-1705) - Kirkonmies, kielimies ja kirjailija aikansa kuvassa

- Sukupuussani on paljon pappeja, joten ensimmäinen kohtaamiseni Henrik Mattson Florinuksen¹ kanssa ei mitenkään erityisesti säväyttänyt. Sitten tulin käyneeksi Paimion kirkolla. Etuoven päällä oli laatta, jossa luki hänen nimensä ja jossa kerrottiin, että kirkko oli rakennettu hänen toimestaan. Niinkö? Ajattelin perehtyä tähän suoraan esi-isääni vähän tarkemmin. *Paimion historia* -kirjasta (1973)² ja *Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554-1721* -verkkójulkaisusta³ pääsin alkuun ja huomasin, että Henrik oli saanut aikaan yhtä ja toista. Kielimiehiäkin hän oli ollut ja kirjoja kirjoitellut. Siinä se oli. Meillä oli yhteinen kiinnostuksen kohde ja intohimo. Tähän mieheen halusin tutustua. Enpä silloin osannut arvata, miten mielenkiintoiselle matkalle olin lähtemässä. Nyt kutsun sinutkin mukaani.

Kirkko arkielämässä

Koska Henrik Mattsson Florinus⁴ oli pappissuvun vesa, meidän on syytä aloittaa häneen tutustumisemme kertaamalla hieman tietojamme 1600-luvun kirkollisista oloista. Vuosisadan aikana tapahtuneet muutokset vaikuttivat suuresti hänen isänsä elämään,

- 1 Kotivuori 2005: Henrik Florinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3355>> (luettu 16.12.2022; Väänänen 2011–: Henricus Henrici Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000661>> (luettu 16.12.2022).
- 2 Herten 1973.
- 3 Väänänen 2011–: *Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554–1721* -verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 9. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011–. <<https://kansallisbiografia.fi/paimenmuisto>> (luettu 30.4.2023). Verkkójulkaisuun viitataan tekstissä tästä lähin *Paimenmuistona*.
- 4 Rakkaalla lapsella on monta nimeä: Henrik Mattsson Florinus, Henriikki Matinpoika Florinus ja Henricus Matthiae Florinus. Pääasiassa käytän tekstissäni vapaavalinnaisesti nimiä Henrik Mattsson Florinus ja Henricus Matthiae Florinus, vaikkakin yleisesti ottaen latinaistettu versio nimestä otettiin käyttöön oppineisuuden osoitukseksi yliopisto-opintojen alkaessa. Henriikki Matinpoika Florinus -nimeen olen lähinnä törmännyt Paimion kirkon pääoven yläpuolella. Tätä suomenkielistä versiota hänen nimestään en siis käytä – olkoonkin, että se on hyvinkin saattanut olla hänen kotioloissaan käytössä.

Paimion kirkon etuovi ja sen päällä oleva Henrik Mattsson Florinukselle omistettu laatta. Valokuva: Merja Rannikko.

ja sitä kautta koko perheeseen, ja tietenkin myös Henrikimme myöhempään kirkolliseen uraan. He molemmat toimivat hyvin vastuullisessa ja yhteiskunnallisesti tärkeässä ammatissa, tiedostivat he sitä tai eivät.

Voiko papeista edes puhua puhumatta kirkosta ja siellä vallitsevista oloista? Minusta ei. 1600-luvulla kirkko oli hyvin kiinteä ja oleellinen osa yhteiskuntaa. Kirkko opetti ulkoluvun jälkeen lukutaidon ja sivistä laajemminkin. Kirkko hallitsi muutenkin kuin vain rakennuksena kylänraittia. Kirkko määrittä, tai ainakin pyrki määrittelemään, käyttäytymiskoodistoa. Kirkko toi myös lohtua. Siihen liittyi myös hitusen maagisuutta. Kuoleman edessä se tarjosi pelastuksen sielulle. Synneistä rangaistiin, mutta vastapainoksi kirkko tarjosi ehtoollista ja anteeksiantoa katumusta vastaan. Pahimmat synnit – väkivaltarikokset, aviorikokset, uppiniskaisuus, juoppous, taikausko ja sodomia – tosin toivat Jumalan vihan koko kansan päälle katokausien, tautien ja sotien muodossa. Kollektiivinen seuraus piti koko seurakunnan varpaillaan. Kirkko vaati tottelevaisuutta ylempiä kohtaan. Hierarkia oli itsestäänselvyys silloisessa sääty-yhteiskunnassa. Se tuli kirkossa selväksi. Pakollinen kirkossakäynti liitti kirkon kiinteästi arkiseen elämään.⁵

Uskonkappaleiden ulkoa osaaminen mahdollisti ehtoolliselle pääsyn ja kuulutukset avioliittoon ja vihkimisen. Kummiksikin se avasi tien. Synnytyksen jälkeen tarvit-

⁵ Karonen 2014: 246; Salonen 2017: 87.

tiin pappia sekä äidin kirkottamiseen että lapsen kastamiseen. Sairaalle tarvittiin pappia. Viimeiselle matkalle lähtöön kirkko niin ikään osallistui. Köyhiäkin kirkko auttoi. Pappien kymmenykset muistuttivat kirkon läsnäolosta. Mistä kansa olisi saanut tietonsa vaikkapa kuninkaan määräyksistä ja muista yhteiskunnallisesti tärkeistä asioista ilman jumalanpalveluksia ja niiden tiedotuksia? Papit koettiin luotettaviksi ja eräänlaisiksi välittäjiksi maallisen vallan ja tavallisen kansan välillä. On vaikea nimetä aluetta tuon ajan ihmisen elämässä, jossa kirkko ei läsnä olisi ollut tavalla tai toisella. Asenteitakin kirkko häpeilemättä muokkasi haluamaansa suuntaan.⁶

Kirkon uudistuksista, joita 1600-luvulla oli hyvin paljon ja jotka olivat luonteeltaan kauas kantoisia. Pysin kertomaan mahdollisuuksien mukaan käsitellessäni ajankohtaa, jolloin ne tulivat voimaan ja papiston tietoisuuteen. Papiston suhtautuminen uudistuksiin näyttäisi olleen hyvin vaihtelevaa. Joissakin seurakunnissa uudistuksiin ryhdyttiin ripeästi ja joissakin vasta silloin, kun asiasta huomautettiin esimerkiksi piispan tai rovastintarkastusten yhteydessä. Varmaan vasta uusi pappispolvi oli halukkaampi uudistuksiin kuin vanha. Uudistusten tarkka ajoittaminen ei siis ole minun tietojeni valossa näyttänyt mahdollisena. Ajankohdat ovat suuntaa antavia, ja kertovat omalta osaltaan kirkon muuttuvasta asemasta.⁷

Kirkko uudistuu piispa Rothoviuksen aikana

Elettiin puhtasoppisuuden aikaa. Kustaa Vaasa oli erottanut kirkon katolisen paavin alaisuudesta valtiolle. Kirkko edusti yhä enenevässä määrin myös maallisen vallan näkemystä. Lutherin teeseistäkin oli jo kulunut aikaa. Papit olivat päässeet selibaatistaan ja saattoivat nyt laillisesti mennä naimisiin ja saada vaimonsa kanssa lapsia. Tämä muutos toi mukanaan armovuosisijärjestelmän, joka takasi kuolinpesälle vuoden, joskus jopa kahdenkin tulot. Leski saattoi asua pappilassa, kunhan hankki sijaispapin virkaa hoitamaan. Tämän jälkeen kirkko ei lesken ja perheen ylläpidosta enää vastannut. Yleensä joku perheen pojista pyrittiin kouluttamaan papiksi, joka sitten yleni pitäjänapulaisesta kappalaiseksi ja lopulta isänsä sijaiseksi, kun tämä ei syystä tai toisesta enää kyennyt hoitamaan virkaansa. Vaikka vuoden 1571 kirkkojärjestys muistuttikin, että papin virka ei ollut perinnöllinen, kehotti saman lain pykälä ottamaan papinvaaleissa erityisesti huomioon ne, jotka voivat turvata edesmenneen kirkkoherran perheen taloudellisen toimeentulon, esimerkkinä laki mainitsee joko pojan tai vävyn. Näin viranperimyksestä tuli pikemminkin sääntö kuin poikkeus.⁸

6 Karonen 2014: 245–247; Heininen ym. 2010: 121; Salonen 2017: 89; Laaksonen 1991: 74–77, 235, 325.

7 Karonen 2014: 246; Laaksonen 1991: 74–77.

8 Heikkilä ym. 2017: 64; Heininen ym. 2010: 105–107; Korpiola 2017: 106–108; Åvist 2016: 10; Laasonen 1991: 120; Suolahti 1919: 51–52, 71.

Ensimmäisenä puhdasoppisuuden ajan piispana Turkuun saapui piispa Sorolaisen kuoltua ruotsalainen Isaac Rothovius (1572–1652) vuonna 1627. Hän oli virassaan kuolemaansa asti. Hänet tunnettiin ankarana ja vaativana miehenä, joka ei tiettävästi osannut suomea. Rothovius puuttui seurakuntien pappien toimintaan. Nimitetyiltä papeilta alettiin vaatia papinvalaa. Pappiskelpoisuuden tarkistaminen, pastoraalitutkinnot ja papiksi vihkimiset olivat piispan ja tuomiokapitulin tehtäviä. Käytännössä Rothovius, joka toimi professorina akatemiassa ja kirkkoherrana Turun lähiseurakunnissa, tunsu papiksi aikovat oikein hyvin. Virkoihin niin akatemiassa kuin seurakunnissakin pääsemistä auttoi vanhan sananlaskun mukaan se, että on hyvä, jos on piispa enona. Tällä tavalla syntyi kiinteä sukulaisuusverkosto, niin akateeminen kuin kirkollinenkin. Rothovius ei myöskään vihkinyt papiksi ketään, jolla ei ollut varmaa tietoa virasta.⁹

Tuomiokapituli toimi hiippakunnan korkeimpana hallinnollisena elimenä, ja sillä oli tuomiovalta kirkkokurin alaisissa asioissa. Kapituli valvoi papiston tehtävien hoitoa ja uskonnollista puhdasoppisuutta kuten myös kansan sivistystasoa. Piispojen asema tuomiokapitulissa oli vahva, ja suurvaltakauden alussa se olikin piispojen käsissä tehokas työväline. Turun hiippakunnassa tuomiokapituli kuitenkin voitti lisää valtaa 1640-luvulla, ja vallankäyttö piispojen ja kapitulin välillä tasapainottui. Tämä johtui Turun akatemian perustamisesta. Akatemian teologian professorit nousivat tuomiokapitulin jäseniksi, ja heidän arvovaltansa lisäsi myös kapitulin valtaa suhteessa piispaan.¹⁰

Rothovius julkaisi kruunun mallin mukaisesti laatimiaan hiippakuntasääntöjä eli konstituutioita. Niissä annettiin ohjeita jumalanpalvelukseen, saarnaan, kirkon oikeaoppiseen sisustamiseen (ks. alla penkit) sekä kirkossa käyttäytymiseen. Rikkomuksista seurasi sakkoja. Hänen aikanaan aloitettiin myös "historiakirjojen" käyttö (kirkkohistoria ei vielä tässä vaiheessa puhu rippikirjoista). Näihin alettiin merkitä vihityt, kastetut ja kuolleet. Pappien pidettävä erityistä tilikirjaa kirkon ja pappilan maaomaisuudesta ja irtaimistosta. Heidän piti laatia myös verotus- ja väenottoluetteloita. Kruunun mielestä tälle riitti perusteluksi riitti se, että papit tunsivat seurakuntalaisensa paremmin kuin valtion virkamiehet. Kuningas edellytti papeilta täydellistä uskollisuutta. Varsinkin Kaarle IX:n aikana hallitsija oli Jumalan sijainen maan päällä. Siksi häntä oli kaikissa tilanteissa toteltava. Pappien kautta kruunun yhä tiukentuva ote alkoi ulottua paikallisiin yhteisöihin. Pappien saarnojen kautta kruunun sanomaa ajettiin perille juuri siinä muodossa kuin hallitsija halusi. Pappi siis opetti, tiedotti, opasti, neuvoi ja levitti hallituksen sanomaa. Toimipa hän vielä ruotsinkielisten määräysten kääntäjänäkin. Tällaista roolia Rothovius papeille haki, korosti ja vaati.¹¹

9 Karonen 2014: 245; Klinge 1987: 113; Väänänen 2011–: Ericus Eri Sorolainen. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000556>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Isaacus Birgeri Rothovius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002135>> (luettu 16.12.2022).

10 Karonen 2014: 243–244.

11 Karonen 2014: 245–247.

Kansanopetuksessa Rothoviuksen tavoitteena oli edistää katekismuksen pääkohtien ulkoa osaamista. Sekä opetus että kuulustelu tapahtuivat papin johdolla kirkossa, ja ehtoolliselle pääsy sidottiin opinkappaleiden oppimiseen. Julkirippi otettiin käyttöön samoin kuin häpeärangaistukset. Puhdasoppisuuden paineet kohdistuivat myös kirkkoon rakennuksina. Katolilaisuuteen liittyneet asiat pyrittiin poistamaan. Tähän liittyivät myös Isaac Rothoviuksen kirjoittamat, jo edellä mainitut hiippakuntaohjeet *Constitutiones* (1628), jossa oli runsaasti liturgiaan liittyviä ohjeita. Näillä Rothovius pyrki kitkämään katoliselta ajalta peräisin olevia tapoja.¹²

Luterilaisuuden myötä avioliitto ei ollut enää sakramentti, vaan pikemminkin maallisen oikeuden alainen asia. Se kuitenkin solmittiin kirkossa Jumalan kasvojen edessä. Kirkon rooli oli paitsi huolehtia seremonioista myös terävöittää avioliitto- ja sukupuoli-moraalin merkitystä kansalle. Siinä kirkko oli kyllä häviämässä taistelunsa, sillä kansan mielestä avioelämä alkoi kihlauksesta. Vaikka aviollisen elämän liian varhaisesta aloittamisesta seurasi sako ja morsiamelle kielto käyttää huntua kirkossa vihille mennessään, se ei kansaa monestikaan hillinnyt.¹³

Piispa Rothovius painotti seurakunnan hoitoa ja sitä, että pappien oli viipymättä lähdettävä sairaiden luo ja että heidän piti olla vaatimatta korvausta köyhiltä. Sitä vastoin seurakuntien tuli huolehtia pitäjän köyhistä. Tähän työhön, kuten myös kirkon kunnostukseen ja muihin seurakunnan tarpeisiin, oli kirkossa kerättävä kolehti pyhäpäivisin saarnan aikana. Rothoviuksen kaudella otettiin käyttöön ensimmäinen suomenkielinen *Raamattu* vuonna 1642. Se tuli piispan määräyksestä hankkia jokaiseen suomenkieliseen seurakuntaan.¹⁴

Rothoviuksen lisäksi Suomen silloisiin oloihin vaikutti kenraalikuvernööri Pietari Brahe. Brahe toimi Suomen kenraalikuvernöörinä vuosina 1637–1640 ja 1648–1654. Hän oleskeli Suomessa vain ajoittain, mutta teki maahan useita tarkastusmatkoja, kehitti Suomen hallintoa ja perusti Suomeen kymmenen uutta kaupunkia sekä Turun akatemian.¹⁵ Akatemian syntymiseen vaikutti tietenkin myös kuningatar Kristiina, tosin holhousvuosinaan, ja edellä mainittu Isaac Rothovius. Brahe näki Suomen vauraana maana, mutta hänen mielestään suomalaisilta puuttui sivistystä ja ahkeruutta. Tähän hän haki muutosta ja saikin sitä aikaan.

Papisto – kirkkoherroja, kappalaisia, pitäjänapalaisia, saarnaajia

Kun vielä keskiajalla pitäjän ainoa pappi (*curatus*) suoriutui isonkin pastoraatin hoitamisesta yksin, toi reformaatio mukanaan papeille uusia velvollisuuksia. Heidän tuli

12 Karonen 2014: 246–247; Laasonen 1991: 70–71; Laitinen 2017: 221–222, 226–228.

13 Heininen ym. 2010: 120–121.

14 Heikkilä ym. 2017: 68–69; Laasonen 1991: 57–58, 76–77, 241.

15 Wikipedia: *Pietari Brahe*. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Pietari_Brahe> (luettu 4.1.2023).

valistaa taikauskoista, tietämätöntä ja oppimatonta kansaa heidän omalla kielellään. Tässä saarnat, rippisaarnat ja katekismussaarnat näyttelivät suurta osaa. Tähän opetus-tehtävään papit joutuivat ottamaan apulaisia, joita kutsuttiin kappalaisiksi (*comminister* tai *capellan*). Heidän tehtävänään oli auttaa kirkkoherraa saarnaamisessa ja muissa papillisissa tehtävissä sekä opettaa nuorisoa. Tämän viimeksi mainitun vuoden 1686 kirkkolaki määräsi sittemmin heille ja lukkareille tehtäväksi.¹⁶

Alun perin kirkkoherra palkkasi kappalaiset henkilökohtaisiksi avustajikseen. Hän oli myös velvollinen vastaamaan heidän ylläpidostaan ja majoituksestaan. Vähitellen seurakunnat osallistuivat näihin kustannuksiin vapaaehtoisesti, ja vuoden 1681 palkkausasetus jo velvoitti seurakuntia palkkaamaan kappalaisia. Kuitenkin vasta vuonna 1694 annettu asetus papiston saatavista ja oikeuksista Turun hiippakunnassa laillisti kappalaisten palkan. Näin heistä tuli kirkon vakinaisia virkamiehiä, joiden valintaan pitäjäläiset saivat osallistua. Kappalaisten ja muidenkin apulaispappien asumisolot parainivat vasta vuonna 1680, jolloin Kaarle XI antoi määräyksen kappalaisten virkatalojen perustamisesta. Tähän asti heidän asumuksenaan oli ollut kirkkoherran pappilan kappalaistupa.¹⁷

Piispa Rothoviuksen aikana (1627–1652) toteutettu suurien kirkkopitäjien jako kappeliseurakuntiin siirsi kappalaiset näiden kappeliseurakuntien alaisuuteen. Uudistuksen myötä Turun hiippakunnassa perustettiin suuriin ja väkirikkaisiin emäseurakuntiin pitäjänapulaisen virat 1600-luvun puolivälissä. Kuitenkin vasta vuoden 1675 kuninkaana resoluutio virallisti nämä. Lisäksi talonpojat saattoivat palkata emäseurakuntaan pitäjänapulaisia vapaaehtoisesti.¹⁸

Turun hiippakunnan alueella suuret maalaispitäjät palkkasivat vapaaehtoisilla, myöhemmin virallisilla sopimuksilla pitäjän syrjäkylien kappelikirkkoihin ja saarnahuoneisiin saarnaajia. Nämä huolehtivat sekä saarnaamisesta että muista papillisista toimituksista. Palkkaussyistä kappalaiset ja saarnaajat haluttiin erottaa nimikkeenä, vaikka tehtävät samoja olivatkin. Lisäksi seurakuntien palveluksessa oli apulaispappeja, jotka pappisuransa alussa toimivat kirkkoherrojen ja kappalaisten apulaisina tai väliajan saarnaajina tai armovuoden saarnaajina. Muutoksen tuulet siis puhalsivat, ja työ lisääntyi. Kappalaisille ei Rothoviukselta paljon arvostusta liennyt. Hänen mielestään nämä tarvitsivat tarkempaa silmälläpitoa ja tiukempia määräyksiä. Ei ole tiedossa, miten Rothoviuksen kritiikki on vaikuttanut kappalaisten työolosuhteisiin ja varsinkin mielialaan. Todennäköisesti se ei ainakaan lisännyt tyytyväisyyttä kappalaisten keskuudessa. Kirkkoherran palkkaan verrattuna selvästi heikompi palkkatasokin oli jo sinällään tyytymättömyyden aihe.¹⁹

16 Åvist 2016: 9–10; Laasonen 1991: 34, 238–240; Suolahti 1919: 187–188.

17 Herten 1973: 310; Juva 1955: 100–102; Suolahti 1919: 187–188.

18 Salomies 1949: 304; Åvist 2016: 10.

19 Juva 1955: 100–102; Salomies 1949: 305–306; Åvist 2016: 10, 20.

Pappien moninainen toimenkuva

Vaatimuksia papeille tuli kahdesta suunnasta: sekä kirkosta että pitäjäläisiltä. Kirkon vaatimukset olivat papin osalta toistaiseksi täytetyt, kun hänet nimitettiin virkaansa. Kansa taas muodosti vähitellen oman näkemyksensä.

Gunnar Suolahti mainitsee kirjassaan *Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla* (1919) papin tärkeimmäksi ominaisuudeksi seurakuntalaisten mielestä täsmällisen ja määräämiskäisen papillisten toimitusten suorittamisen. Se nähtiin hänen mukaansa ehtona maalliselle menestykselle. Muuten oli edessä Jumalan kosto laiminlyönneistä koko pitäjälle. Suureksi virheeksi, ellei suorastaan rikkomukseksi, katsottiin myös papin kieltäytyminen sairaskäynnistä tai ehtoollisen jakamisesta ja saarnavuoron pitämisestä. Kansa siis pitäytyi tiiviisti niissä tavoissa, jotka kirkko oli sille tarjonnut. Lisäksi tulivat vielä kansan omat uskomukset, joista ei liioin ollut poikkeaminen. Ei ollut vihkivarille hyväksi, jos seremonian jälkeen kirkossa joku pääsi heidän väliinsä pujahtamaan. Ehtoollisen jälkeen ei myöskään sopinut unohtaa kumarrusta itään. Suuria poikkeamia puoleen tai toiseen ei Jumalan vihan ja koston pelossa sallittu, ei itselle eikä papille.²⁰

Muutamia huolimattomuuksia sallittiin kuitenkin papillekin, joten vasta pappilan rakennusten laiminlyönneistä tai liiallisesta maksujen perimisestä, pitäjäläisten solvaamisesta tai pahoinpitelystä tai muusta itsekkyyden osoittamisesta papin työsuhte saattoi joutua vaakalaudalle.²¹

Käsitykset oikeasta ja väärästä olivat papin ja seurakuntalaisten välillä joskus epäselviä. Verojen merkitsemistä kirjaan, kirkkokurin vaatimista tai sotamieheksi ottamista saattoi pitää jopa henkilökohtaisena loukkauksena. Pappi taas näki ne virkaansa kuuluvana velvollisuutena. Papin odotettiin hieman muuttelevan syntymäaikojakin, jos sota kutsui tai avioliittoon olisi ollut haluja. Pappilaa ja pappia saatettiin lähestyä lahjoin näiden palvelusten toivossa. Kansan mielessä avioliitto työvoiman saamiseksi taloon ei ollut mitenkään väärin, vaikka osapuolten iät eivät siihen vielä ihan riittäneet.²²

Kansan keskuudessa oli myös tavallista pyytää apua olutonneen, karjaonneen tai vionneen. Kussakin kylässä oli tiedossa henkilö, joka saattoi lausua onnea tuovan loitsun. Kirkko kutsui tätä noituudeksi.²³

Tosin pappiinkin liitettiin maagisia kykyjä. Pappi saattoi auttaa rukouksin eksynyttä karjaa löytymään, sairaita parantumaan tai kummituksia kaikkoamaan. Gunnar Suolahti mainitsee, että vielä 1700-luvullakin pappilan kirjastoista löytyivät sekä lääkärikirja että lakikirja.²⁴ Lääkärikirjan opit tuskin paljoakaan poikkesivat kansan rohdoista, mutta käyttöä niille varmasti löytyi.

20 Suolahti 1919: 59.

21 Suolahti 1919: 60.

22 Suolahti 1919: 60–61.

23 Suolahti 1919: 64–65.

24 Suolahti 1919: 64.

Nopeaan oppimiseen, jonka lukutaito ja kirjoitustaito mahdollistivat, liittyi myös taianomaisuutta. Kirjoitustaito mahdollisti osaltaan papille moninaisia tehtäviä aina testamenteista huomenlahjoihin asti. Lakikirjakin oli tietenkin avuksi. Suolahti mainitsee pappien tunteneen merkkipäivät ja niihin liittyvän ilmainennustuksen taidon. Useimmilla papeilla oli opintojensa peruna aikakauden luonnonopillisia tietoja. Maanviljelystä tällainen tietämys todennäköisesti osaltaan edesauttoi. Pappi sai näin tietojensa avulla varsinaisen luotto- ja mahtiaseman seurakunnassaan. Tosin jos oli pappiin luottaminen hyvässä, niin mahtoivat hänen rukouksensa ja jopa kirouksensa ja helvetin tulella uhkailu myös herättää pelkoa. Verojen keruussa tällaisesta pelosta varmaan oli tuloksekasta hyötyä.²⁵

Kun pappi oli saanut luottamuksen pitäjäläisten silmissä, on helppoa ymmärtää, miksi hänestä pidettiin kiinni. Samalla periaatteella papin poikien ajateltiin helposti jatkavan samaa perinnettä kuin isänsä. Tämä osittain selittää pappissukujen keskittymisen jollekin tietylle alueelle ja virkojen periytymisen suvun sisällä.²⁶

Aimo Halila mainitsee kirjassaan *Opin teillä oppineita* kansan toiveeksi sen, että pappi olisi ”kansanomainen, ystävällinen ja todellinen neuvonantaja”.²⁷ Hyväksi olisivat myös muhkea, punakka ulkonäkö, hidas käynti ja hyvin kuuluva ääni. Halilan mukaan pappi oli pitäjän kaunistus ja ylpeys. Millainen pappi, sellainen seurakunta. Kuuluva ääni kyllä oli sananjulistajan valttikortti, sillä tuskin kirkossa aina jumalanpalvelusten aikaan hiirenhiljaista oli. Helppo on myös nähdä pitäjän luottomies edustamassa seurakuntalaisiaan ja pitäjäänsä ylpeydellä. Luottoa useimmiten kyllä riitti.

Huvituksista, paheista ja taikaukosta

1600-luvulla elettiin sääty-yhteiskunnassa. Siinä ei säätyrajojen yli ollut asiaa, joten asema, johon oli syntynyt määräsi ihmisen kohtalon. Tätä ajatusta kirkkokin tuki. Eriarvoisuutta pidettiin suorastaan Jumalan määräämänä ja säätämänä, eikä sitä saanut horjuttaa.

Jokaisella säädyllyllä oli paikkansa ja velvollisuutensa. Ylemmät pitivät huolta alempiarvoisista. Kovin sydämellistä tuo huolenpito ei kuitenkaan aina ollut, vaan pikemminkin se ilmeni alentuvana käytöksenä talonpoikia kohtaan.

Elämä oli köyhää ja raakaa. Oman elämän hallinta oli melkein pä olematonta. Kuitenkin hyvyys ja vieraanvaraisuus olivat osana käyttäytymistä. Näin 1600-luvun elämää usein luonnehditaan.²⁸

Vaikka 1600-lukua pidetään tavoiltaan raakana ja se äkkiseltään vaikuttaa ilottomalta ja kurin hallitsemalta, kansa löysi kuitenkin tapoja pitää juhlia ja iloita. Syytä

25 Suolahti 1919: 64–65.

26 Suolahti 1919: 64–65.

27 Halila 1980: 136

28 Juvelius 1929 IV: 7–8, 16; Lappalainen 2012: 59, 125–126, 239.

pitoihin ja juhliin löytyi arkisen elämän tapahtumista. Tarjottavaa oli, ja väkijuomia-kin nautittiin.²⁹

Myllyn ja laitumen vuokrat oli tapana maksaa yleisillä kestityksillä tai pidoilla, joista ei olutta puuttunut. Työjuhlia järjestettiin talkoiden päätteeksi ja vaikkapa kalanpyynnin aloittamisen ja lopettamisen kunniaksi. Lukukinkeripidot toistuivat vuosittaisina juhlapäivinä. Sunnuntai-iltaisain nuoret saattoivat kokoontua kyläkeinulle, leikkiä piirileikkettä ja järjestää tanssit. Miesväki kuuluu pelanneen korttia ja juopotelleen. Tällöin tappeuilta ja riidoilta ei useinkaan vältytty.³⁰

Pyhäiltaisain kerrottiin kotipirtissä satuja ja tarinoita sekä esitettiin arvoituksia ja sananlaskuja. Myös lauluja syntyi, osa niistä pilkkalauluja. Käräjäpöytäkirjojen mukaan huhu- ja juorupuheita syntyi ja levisi helposti. Lakituvassa niitä puitiin, koska hyvän maineen säilyttäminen oli tärkeää.³¹

Urheilutapahtumilla oli myös osansa. Kilpa eri kylien paremmuudesta nousi tärkeäksi. Kylätappeluitakin oli. Niissä teräaseet olivat kiellettyjä eikä juovuksissakaan saanut olla. Tappelun piti olla kunniallista. Lounais-Suomessa kylätappeluihin suhtauduttiin yleensä myönteisesti. Vanhempi ja vakavamielisempi väki toki paheksui niitä.³²

Kirkossakäyntikin muodostui tärkeäksi tapahtumaksi myös muista kuin uskonnollisista syistä, sillä se tarjosi tervetulleen keskeytyksen arjen yksitoikkoisuuteen. Kirkonmäellä saattoi tavata omaisia ja tuttuja, kuulla kuulumisia ja toimittaa asioita. Kirkkomatkat tehtiin yhdessä, mikä sekin tarjosi tilaisuuden seurusteluun.³³

Myös viinan valmistuksessa kehityttiin, ja taito levisi. Hyvän perheenemännän tuli hallita sen valmistus. Herraskartanot ja pappilat olivat tässä edelläkävijöinä. Viinaa käytettiin yhä enenevästi myös lääkkeenä. Papit kuljettivat sitä mukanaan sekä lääkkeeksi itselleen että kiittolisuuden osoitukseksi kyläpaikkojensa isännille. Pappilan vieraille oli tapana tipauttaa muutama pisara viinaa kaulaliinaan suojaksi tauteja vastaan. Viinanpolto ei pysynyt kauaa pelkkänä pappiloiden ja herrasväen yksinoikeutena, vaan se levisi myös rahvaan keskuuteen. Valtiovalta ei kuitenkaan onnistunut suitsimaan väkijuomien käyttöä, vaikka se oli rangaistavaa. Sakkoja ja vankeutta ja jopa hengen menetys saattoivat seurata raskaimmista rikoksista. Kirkko sen sijaan uhkasi paitsi sakoilla myös jalkapuulla niitä seurakuntalaisia, jotka tulivat kirkkoon juopuneina ja häiritsivät jumalanpalvelusta. Viinan käyttöä oli vaikea hillitä, sillä paikoin oli tullut tavaksi, että viinaa oli tarjolla kirkkomäellä ennen jumalanpalveluksen alkua. Vuonna 1660 piispa Terserus³⁴ määräsi, että viinan myyjiltä otetaan pois viinan myynnillä ansaitut rahat ja että

29 Laurikkala 1961: 134.

30 Laurikkala 1961: 134–135.

31 Laurikkala 1961: 135.

32 Laurikkala 1961: 135–136.

33 Laurikkala 1961: 137.

34 Kotivuori 2005: Jöns Terserus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=U15>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Johannes Elai Terserus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002461>> (luettu 16.12.2022).

rahat tuli antaa vaivaisille. Tämä jäi kuudennusmiesten tehtäväksi. Tavat olivat karkeita, eikä viinan käyttö niitä varmaan siloitellut. Käsirysyjä ja tappeluita oli tuon tuostakin. Sanojen miekkaa ei myöskään säästely. Lukuisat sodatkin lienevät vaikuttaneet yleiseen ilmapiiriin.³⁵

Tupakkaa käytettiin paljon. Sitä poltettiin ja pureskeltiin. Pietari Brahe ehdottikin, että se tulisi siirtää apteekkeihin, josta sitä voitaisiin antaa sairaille lääkkeenä. Uppsalassa oli näet esitetty väitöskirja, jonka mukaan tupakka vaikutti parantavasti etenkin hengenahdistukseen, luuvaloon ja hampaankolotukseen, kirjoittaa Einar W. Juvelius *Suomen kansan aikakirjojen* neljännessä osassa (1929).³⁶

Taikausko oli vielä vallalla, vaikka kirkko valtiovallan ohella sitä yrittikin kitkeä. Oli kansanparantajia, joiden luokse mentiin, kun sairaus osui kohdalle. Heiltä saatiin lääkettä vaivaan kuin vaivaan. Usko paholaiseenkin oli voimissaan, olihan katolinen kirkkokin jo korostanut, miten vaarallinen ja kauhea tällainen sielunvihollinen oli, eikä puhdasoppisuuden aika tätä käsitystä kumonnut. Papitkin saattoivat puhua siitä kirkossa ja kehottaa suojautumaan siltä rukouksin. Siihen siis olikin syytä uskoa.³⁷

Noitiinkin uskottiin. Jos joltakulta saatu lääke paransi, oli aina mahdollista, että tietosen valmistamiseen oli saatu muualta kuin tästä maailmasta. Vielä pahempaa tietysti oli se, että karja sairastui ja kuoli tai kulkutauti iski tappavalla voimalla ihmisiin. Se oli helppoa tulkita noidan kirouksen seuraukseksi. Samoin tulvat ja katovuodet voitiin selittää noitien puuttumisella asioihin.³⁸

Henrikin lapsuuden ja nuoruuden aika Paimiossa – Henrikin isä kappalaisena Paimiossa

Paimion seurakunnan nettisivut mainitsevat Paimiossa olleen kolme kirkkoa, Kivenneen Pyhän Jaakopin kirkko, Räpäälä, josta sittemmin tuli emäkirkko, sekä Oinila. Näistä Oinilan kirkko on täysin hävinnyt. Vuonna 1689 ja vielä sen jälkeenkin Oinilan Kirkkokankareella oli nähtävissä saarnahuoneen jäänteitä.³⁹

Paimion pääkirkko oli tällöin Räpäälässä, jonne se oli rakennettu entisen kyläkirkon paikalle. Sijainti sisänsä oli hyvä, sillä asutus oli keskittynyt Räpäälään. Rakennuspaikaksi, sen paremmin kuin hautapaikaksikaan, se taas ei soveltunut, sillä uhkana olivat joen läheisyyden takia maanvieremät ja vetinen maaperä.

35 Juvelius 1929 IV: 12–14.

36 Juvelius 1929 IV: 17–18.

37 Juvelius 1929 IV: 57–65.

38 Juvelius 1929 IV: 57–65.

39 Paimion seurakunnan verkkosivut. Paimion seurakunnan synty. <<https://www.paimion-seurakunta.fi/info-ja-asiointi/historiaa/seurakunnan-synty/>> (luettu 28.3.2022).

Vajaan kilometrin päässä kirkosta, Moision kylän pohjoispuolella sijaitsi Paimion pappila. Pappilan kylvöala lienee ollut kolmen punnan eli 12 tynnyrin lukemissa vuonna 1631. Punta vastasi neljää tynnyriä.⁴⁰ Pappila käsitti noihin aikoihin mitä todennäköisimmin ainakin asuintuvan, keittotuvan, makuutuvan, vilja-aitan, ruoka-aitan ja rehuladon, jotka muodostivat umpipihan.

Matts Ericsson Florinus oli tullut Paimioon vuonna 1632 enonsa kirkkoherra Jakob Thomasson Florinuksen kappalaiseksi. Hän toimi enonsa apulaisena, koska tämän näkö oli vanhuuden päivinä kovasti huonontunut. Silloisen käytännön mukaan kirkkoherra maksoi palkkaamansa kappalaisen palkan.⁴¹

Koska kappalaisille ei omaa pappilaa silloin ollut tarjolla, asui Matts Florinus enonsa tarjoamassa kappalaisen tuvassa vaimonsa Elisabet Henriksdotterin kanssa. Elisabetille pitäjä oli jo ennestään tuttu paikka, sillä hänen isänsä oli Paimion aiempi kirkkoherra Henricus Martini, joka tosin oli kuollut jo vuonna 1617. Elisabetin leskiäiti eleli kuitenkin vielä Paimion Räpälän kylässä omistamallaan maatilalla.⁴²

Räpälän kirkko arkeologisten kaivausten valossa

Vieläkin Räpälän kirkon paikan lähistöltä löytyy kiviä, joiden *Suomen kirkot* -kirja (1964) arvelee olleen hautakiviä ja peräisin varhaiselta lähetysajalta. Kirja kertoo Ilkka Kronqvistin suorittaneen kaivauksia Räpälässä 1930-luvulla Muinaistieteellisen toimikunnan kehotuksesta.⁴³ Kaivaukset ajoittavat kirkon 1300-luvulle.⁴⁴ Luultavasti kirkkoa korjailtiin ja mahdollisesti uudestaan rakennettiin seuraavien vuosisatojen aikana, mutta tarkkaa tietoa näistä korjauksista ei kuitenkaan löydy. Keskeisen sijaintinsa vuoksi se oli myös suosittu kokoontumispaikka.

Paimion seurakunnan nettisivuilta löytyy tietoa, joka perustuu professori Markus Hiekkasen Paimiossa 2009 keväällä pitämään luento. Hiekkasen mukaan Räpälässä on ollut kaksikin puukirkkoa.⁴⁵

Siitä, oliko Räpälän kirkko omistettu Jaakobille vai Mikaelille, ei ole tarkkaa tietoa. Kannatusta löytyy kummallekin vaihtoehdolle.⁴⁶ Ensimmäistä tukevat kirkon lähistöllä

40 Herten 1973: 96.

41 Väänänen 2011–: Matthaëus Eri Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000668>> (viitattu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Jacobus Thomae Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000664>> (luettu 16.12.2022).

42 Väänänen 2011–: Henricus Martini. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000982>> (luettu 16.12.2022).

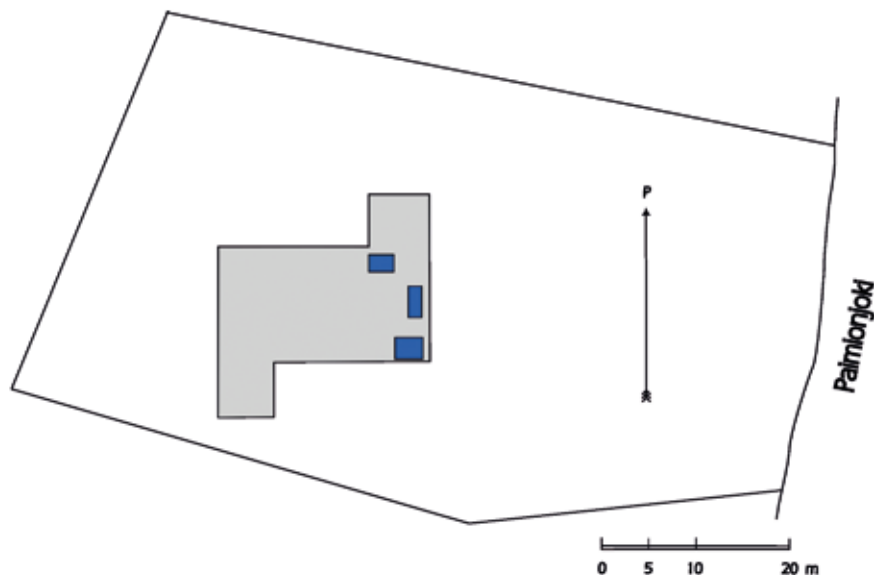
43 Nordman ym. 1964: 118.

44 Nordman ym. 1964: 118.

45 Paimion seurakunnan verkkosivut. Paimion seurakunnan synty. <<https://www.paimion-seurakunta.fi/info-ja-asiointi/historiaa/seurakunnan-synty/>> (luettu 28.3.2022).

46 Nordman ym. 1964: 118.

joka heinäkuun 25. päivä pidetyt Jaakon markkinat ja nykyisen kirkon Pyhän Jaakobin alttarikaappi, joka siis olisi peräisin Räpälestä. Toisaalta on myös väitetty, että nykyisen kirkon nimi, Pyhän Mikaelin kirkko, olisi peräisin Räpälin vanhasta kirkosta.

Paimion Räpälin kirkon paikan asemapiirros, jossa alueen reunaviivat ovat suunnilleen paikkaa nykyään ympäröivien kuusirivien kohdalla. Joen rannalla sijainnut kirkko on ollut puinen. Kuorin itäseinän perustus on hyvin säilynyt. Se on ollut harvinaisen tukeva puukirkon perustukseksi ja tehty suurista kivistä osittain kahteen kerrokseen. Paksuutta kivetyksellä on noin metri. Runkohuoneen pohjoispuolella on sijainnut sakaristo, kooltaan 4x5 m. Sen itäseinä jatkoi kuorin itäseinää. Sakariston perustus on ollut pienikivistä ja syvemmällä kuin runkokuoneen perustus. Tästä tutkijat ovat päättelleet sakariston olleen runkokuonetta vanhempi. Asehuone oli kooltaan 5x5 m. Sen länsiseinä on taas ollut kirkon länsiseinän jatkona ja sen lattiassa on ollut kivetystä. Kuorista löytyy alttarin perustus, joka muodostuu tasaisesta noin 170 cm leveästä latomuksesta.⁴⁷ Kuvan on piirtänyt Jukka Ranta käyttäen lähteenä teosta *Suomen kirkot, osa 3* (C. A. Nordman & Nils Cleve [toim.] 1964: s. 119)

Multahautoja on löytynyt suurimmasta osasta kirkon pohjaa. Muurihautoja on ollut kahdessa kohdassa kuorin kaakkoiskulmassa sekä sakariston vieressä. Kuorihauta on ollut tiilestä muurattu ja holvattu. Sieltä on löydetty muun muassa naisen ruumis, arkun jäänteitä ja siihen liittyen hopeoidut peltikirjaimet E ja D sekä N-kirjaimen osa ja numero 6. Hautapuvusta oli säilynyt metallipitsin rippeitä. Spurilan kartanolle otaksuttavasti kuuluneeseen hautaan oli haudattu ennen vuotta 1632 kuollut Elin Mikaelintytär Munck, Spurilan omistajan Krister Klauņpojan puoliso. Alimmasta kerroksesta on löydetty ruumis ja sen rinnan päältä kirves ja tinasolki. Tämän arvellaan mahdollisesti

⁴⁷ Nordman ym. 1964: 118–119.

Paimion Räpälin kirkon paikka. Matalat pensasaidat ovat entisen kirkon seinien kohdalla. Valokuva: Jukka Ranta.

olleen siveysrikoksesta mestaamalla vuonna 1578 kuolemaan tuomitun edellä mainitun Krister Klaunpojan isän Klaus Kristerinpojan ruumis. Kirves olisi näin ollen ollut merkki hänen kuolintavastaan.⁴⁸

Muurihaudan alaosasta on myös löydetty luita ja metallipitsiä sekä hautapuvun koristekukkien jäänteitä, jotka viittaavat 1600-luvulle. Kaivausten yhteydessä paikalta on myös löytynyt rahoja. Varhaisin *brakteaatti* Albert Mecklenburgilaisen ajoilta (1363–1389) ja uusimmat vuosilta 1707 ja 1726. Tästä on päätelty hautaamisten jatkuneen Räpälässä vielä uuden kirkon vihkimisen jälkeenkin. *Suomen kirkot* osa 3 (1964) tietää kertoa, että Räpälin kirkon vanhaa paikkaa pidettiin suojattuna puisella aitauksella uuden kirkon valmistuttua. Kirja kertoo varmistuksen tästä löytyvän 1735 vuoden tileistä.⁴⁹

Kirkollinen elämä Räpälässä

Luterilaisuuden myötä jumalanpalveluksiin tuli keskeiseksi saarna. Penkkejä tarvittiin, jotta kansa jaksoi kuunnella nuo joskus pitkätkin saarnat. Tarvittiin myös saarnastuoli, josta papin ääni kuului paremmin ympäri kirkkoa. Tällaisen virkaa Paimiossa lienee ensin toimittanut jonkinlainen siirrettävä koroke tai katolliselta ajalta periytynyt lukupulpetti. Vanhat pulpetit korvautuivat hitaasti uusilla saarnastuoleilla, jopa niin, että Pietari Brahe vetosi kansalaisiin, että he varallisuutensa mukaan osallistuisivat

⁴⁸ Nordman ym. 1964: 118–119.

⁴⁹ Nordman ym. 1964: 118–119.

Räpäälän kirkon muistomerkki. Tarinat kirkon viimeisistä ajoista ovat ristiriitaisia, mutta luultavasti kirkko on yksinkertaisesti lahonnut paikalleen, sillä merkkejä tulipalosta ei ole löytynyt.⁵⁰ Valokuva: Jukka Ranta.

⁵⁰ Nordman ym. 1964: 119.

kotiseurakuntansa kirkon uusimiseen. Eritoten tämä koski aatelista ja varakkaita seurakuntalaisia, joiden panosta kirkon kaunistamiseen ja kunnostamiseen kaivattiin. 1600-luvulla saarnastuoleista tulikin hyvin suosittuja lahjoituskohteita aatelisten keskuudessa. Räpälän kirkkoon saarnastuolin lahjoittivat Spurilan ratsumestari Juhana Henrikinpoika Jägerhorn⁵¹ ja hänen vaimonsa Hebla Klauntytär Gyllenhierta. Tämä tapahtui vuosien 1639–1643 aikana, jolloin heidän tiedetään olleen naimisissa.

Niin saarnastuoleissa kuin muuallakin kirkoissa alkoi esiintyä veistoksia ja kuvia. Näiden katsottiin havainnollistavan ja palauttavan kirkkokansan mieleen uskonnollisia tapahtumia. Ne siis tukivat papiston tekemää opetustyötä.⁵²

Aateliset alkoivat rakennuttaa itselleen istuimia. Jo 1600-luvun alussa ne olivat yleisiä. Piispa Rothovius kuitenkin puuttui asiaan ja määräsi kirkkoon rakennettavaksi yhdenmukaiset penkit maan virallisen mallin mukaan. Kuten myöhemmin tulemme näkemään, Rothoviuksen määräämä penkkikäytäntö ei ollut aivan vakiintunut ainakaan Räpälän kirkossa Henrikin isän Mattsin kappalaisena oloaikana.⁵³

Penkit yhtenäistyivät. Niitä ei enää rakentanut tai rakennuttanut kukin suku, perhekunta tai ammattikunta mieleisekseen, vaan penkit rakensi kirkko. Näin koko tila oli kirkon hallussa, ja määrätty penkkijärjestys mahdollisti tarkkailun seurakunnan jäsenten läsnäolosta. Katsottiin, että 1 Kor 14:40 ”Kaiken on tapahduttava arvokkaasti ja hyvässä järjestyksessä” toimi hyvänä perusteluna penkkijärjestykseen. Varmaan aiempien eri näköisten ja eri kokoisten penkkien sijoittelu ja järjestys pitkin kirkkosalia ei kaikilta osin antanutkaan arvokasta vaikutelmaa, joten tämä muutos olikin varmaan aiheellinen. Jumalanpalveluksen aikana tapana olleen kirkossa liikkumisen penkit kuitenkin estivät – ainakin jossain määrin. Salissa juoksevat koirat eivät nekään tuoneet lisää arvokkuutta. Rauhatonta saattoi siis olla, kun joukossa oli vielä pojankoltiaisiakin, joiden mielestä pilailu sopi hyvin viihteeksi myös kirkossa. 1600-luvulla käyttöön otetut unilukkarit keppeineen myös lienevät parantaneen kirkkokansan kuria.⁵⁴

Kuoriaidat alkoivat vakiintua kirkkoihin uudelleen 1600-luvulla. Piispat suorastaan vaativat niitä. Säilyneiden dokumenttien valossa ei ole tiedossa, miksi näin oli, vaikka näkyvyyttä kirkossa pyrittiin edistämään. On esitetty, että kuoriaidat ovat mahdollisesti korostaneet ehtoollisen nauttimispaikkaa nimenomaan yhteisöllisestä näkökulmasta.⁵⁵

Kirkonmenot olivat sosiaalinen tapahtuma, ja niihin osallistumista edellytettiin kansalta pitkistä matkoista huolimatta. Sakko, joka poissaolosta seurasi, oli keskiaikaisen maanlain mukainen. Laki vahvistettiin vuonna 1608. Saman sakkosumman joutui myös maksamaan jokaisesta lyödystä mustelmasta, jos käräjille oli päädytty tappelun takia.

51 *Adelsvapens genealogi Wiki*: Jägerhorn af Spurila nr 114. Tab 7. <https://www.adelsvapen.com/genealogi/Jägerhorn_af_Spurila_nr_114> (luettu 16.12.2022).

52 Tuhkanen 2017: 266–268.

53 Herten 1973: 290–291.

54 Laitinen 2017: 221–237.

55 Laitinen 2017: 221–237.

Tällä summalla sai kolmannestynnyrin ruista tai silakoita tai yhden lampaan, joten tämä sakkorahan määrä ei ollut ihan merkityksetön. Sama summa määrättiin papin maksettavaksi, jos hän ei ilman laillista estettä saapunut toimittamaan jumalanpalvelusta. Laki oli voimassa vuoteen 1734 asti.⁵⁶

Kovin tarmokkaasti ei lakia aluksi valvottu, eivätkä kirkot täyttyneet ääriään myöten, kun kansa saattoi eksyä vaikkapa krouviin. Niinpä 1600-luvun alussa kuningas kielsi jyrkästi työnteon ja ”paheellisen elämän” sunnuntaisin. Kirkkoon piti siis mennä. Työnteosta sunnuntaina tuli rikos kuten myös kirkosta pois jäämisestä.⁵⁷

Valvonnan kiristämiseen oli toinenkin syy. Vallalla oli käsitys, jonka mukaan Jumalan viha ja rangaistus kohtaisivat koko yhteisöä, jos jotkut sen jäsenistä laiminlöisivät kristilliset velvoitteensa ja esivalta jättäisi nämä rankaisematta. Tällainen ajatus tietenkin vahvistui vahvistumistaan aikoina, jolloin epävarmuus, sairaudet, kadot ja sodat muutenkin herättivät pelkoa. Kirkko ei pyrkinyt vaikuttamaan mitenkään tähän käsitykseen, sillä piti hän se kansan kaidalla polulla ja kirkon opeille kuuliaisena.⁵⁸

Sunnuntaisin kirkolle kokoontuivat siis kaikki, jotka kynnelle kykenivät. Kun kirkolle lähdettiin, puettiin päälle parhaat kirkkovaatteet. Kirkossa kuultiin myös kansaa koskevat tiedotukset ja ilmoitukset, joten se palveli myös aikansa yhteiskunnallisena tiedotusvälineenä. Kaikenlaisten kuninkaallisten plakaattien ja maaherran julistusten määrä oli jatkuvassa kasvussa. Kansa uskoi ja totteli maallisen esivallan käskyä usein vasta, kun se oli kirkossa kuulutettu.

Kirkon kuulutukset käsittivät alkujaan kruunun ajankohtaisia julistuksia, asetuksia ja määräyksiä, jotka koskivat esimerkiksi verotusta, sotilaspalvelua sekä sairaan- ja köyhäinhoitoa. Myös yhteiset paikalliset asiat, kuten yhteisten teiden ja tilojen kunnossapitoon liittyvät asiat tiedotettiin kirkossa. Paikallisten viranomaisten ilmoitukset luettiin kirkossa, samoin kuin syntyneet, kuolleet, parantuneet, kuulutukset avioliittoon aikovista sekä vihityt. Nämä luettiin saarnan jälkeen. Ensin olivat vuorossa juuri nuo viimeksi mainitut kuulutukset, sen jälkeen kruunun ja maaherrojen tiedonannot ja viimeisimpänä tulivat paikalliset yksityisten henkilöiden ilmoitukset, jotka saattoivat käsitellä vaikkapa karanneita tai varastettuja eläimiä tai jopa kirkkoon unohtuneita vaatekappaleita. Nämä oli annettava papille kirjallisena, joten kirjoittajana toimi usein lukkari, jos henkilö ei itse kirjoittamisen taitoa hallinnut.⁵⁹

Nämä kuulutukset karanneesta karjasta ja muistakin hyvin maallisista asioista osoittavat kirkon roolin tehokkaana ja ainoana tiedotusvälineenä. Niinpä kirkko muiden tiedotusvälineiden puuttuessa täytti tämän aukon. Mainittakoon nyt kuitenkin, että vasta

56 Laine ym. 2010: 297.

57 Laine ym. 2010: 297.

58 Laine ym. 2010: 297.

59 Nordlund 2021: 149–150.

Gezelius vanhempi (piispana 1664–1690)⁶⁰ kielsi moisten karjautusten lukemisen saarnastuolista, joten ne oli hoidettava jumalanpalveluksen jälkeen.

Jumalanpalvelukset alkoivat yhdeksältä aamulla, paitsi kesäisin kahdeksalta, ja kesti-vät puoleen päivään. Ennen jumalanpalveluksen alkua toimitettiin kirkossa kasteet, vihkimiset ja hautaamiset, joten paikalla piti olla ajoissa.⁶¹

Uskonpuhdistuksen periaatteiden mukaan kansalle tuli saarnata ja opettaa sitä sen omalla kielellä. Tästä pidettiin kiinni myös suurvaltakaudella. Saarnan oli oltava yksinkertainen, jotta kaikki saattoivat ymmärtää sen helposti. Latinankielisiä sanoja piti välttää, ja jos niitä käytettiin, ne oli selitettävä. Kirkkolaki rajoitti saarnan keston tuntiin. Tätä varten ilmaantui saarnastuolien reunoille tiimalaseja. Eri asia oli, osuiko saarnaajan katse niihin kovinkaan usein.⁶²

Saarnoja oli kahdenlaisia. Ehtoollisjumalanpalvelusten yhteydessä pidettiin evan-geliumisaarnoja. Niiden rinnalla oli katekismussaarnoja. Niitä pidettiin joko katekis-muskuulustelun yhteydessä lauantai-iltana tai jumalanpalveluksen alussa omana kokoi-naisuutenaan. Rothoviuksen aloitteesta katekismuskuulustelut siirrettiin pidettäväksi kirkossa ennen varsinaisen messun alkua. Paitsi saarnojen pohjana, katekismus toimi samalla oppikirjana, kun kansaa opetettiin lukemaan. Papinkin piti siksi lukea katekis-musta kirjasta, ei ulkomuistista. Messun jälkeen kerrattiin pääkohdat, ja samalla varmistettiin, että kirkkoväki oli kuunnellut tarkkaavaisesti. Katekismus sai siis ylikoros-tetun roolin jumalanpalveluksessa. Virretkin – ainakin vanhan virsikirjan 23 ensim-mäistä – olivat niin kutsuttuja katekismusvirsiä, joissa pääsisältönä olivat katekismuksen tärkeimmät kohdat, toisin sanoen katekismusta virsien muodossa. Tämä virsikirja oli käytössä 1880-luvun lopulle, joten tutuksi tulivat nämä virret ja katekismuksen sisältö. Tämä edisti ulkoa oppimista, sisälukutaitoa ei niinkään.⁶³

Lukutaidosta ei 1600-luvun alussa rahvaan kohdalla voinut puhua. Lukeminen tar-koitti lähinnä sitä, että tärkeitä ilmoituksia luettiin ääneen, kuten vaikkapa Turussa jou-luaattona luettava joulurauha. Sivistyneistö ja ylempi upseeristo tietenkin osasivat lukea. Korkeimmat virat olivat aateliston hallussa, ja heille lukutaito oli itsestäänselvyys. Vasta vuoden 1686 kirkkolaki korosti painokkaammin Suomessakin lukutaidon opettamista, vaikka lukkarinkouluja oli jo aiemmin ollut olemassa. Lukkareille asetetut vaatimukset kasvoivat, mutta tämä alkoi näkyä opetuksen tason nousuna vasta 1700-luvulla.⁶⁴

Kansalle lukutaito ei ollut pelkästään hyvä asia, sillä kuulustelut koettiin pelottaviksi. Niihin jätettiin pelon vuoksi suorastaan tulematta. Nolatuksi tuleminen ei houkutta-

60 Kotivuori 2005: Johan Gezelius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=U76>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Johannes Georgii Gezelius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000797>> (16.12.2022).

61 Heininen ym. 2010: 114–116.

62 Heininen ym. 2010: 114–116.

63 Laine ym. 2010: 260.

64 Laine ym. 2010: 261–267, 299–306; Heininen ym. 2010: 120–123.

nut. Pelkoon olivat osittain syyllisiä papit kohtuuttomilla vaatimuksillaan. Tähän piispat puuttuivat tarkastusmatkoillaan ja nuhtelivat pappeja liiasta ankaruudesta.⁶⁵

Lukutaito merkittiin rippikirjoihin kinkereillä. Sarake L.N (*litteras novit* = on oppinut kirjaimet) kertoi edistyksen. Merkintä aloitettiin pisteestä keskellä saraketta, sitten seurasi vinoviiva alas oikealle tai vasemmalle (/ tai \). Lukutaidon karttuessa merkintä täydentyi, ja X tarkoitti lukutaidon hallintaa. Tästä esimerkiksi opettajien käyttämä `/. -merkki on ehkä syntynyt. Näissä merkinnöissä oli kuitenkin paljon hajontaa ja yksilöllisiä eroja, ja joskus puuttuva merkintä saattoi yksinomaan merkitä, että kuulustelua ei jostain syystä ollut suoritettu. Nämä merkit eivät ole vertailukelpoisia eri osissa Suomea, vaan ne olivat merkitsijäkohtaisia.

Jos lukutaitoon kiinnitettiin paljon huomiota, kirjoitustaitoa ei pidetty niin tärkeänä. Sillä ei nähty talonpoikien keskuudessa olevan suurempaa uskonnollista sisältöä, joten sen opetukseen alettiin kiinnittää huomiota vasta, kun siitä alkoi olla todellista hyötyä. Tämä tapahtui vasta 1700-luvulla, jolloin talonpoikien vaikutusmahdollisuudet ennen pappien hallitsemista pitäjänkokouksissa alkoivat kasvaa.⁶⁶

Henrikin lapsuusaika

Paimiossa Mattsin ja Elisabethin perhe alkoi kasvaa. Noin vuonna 1632 syntyi heidän esikoispoikansa Erik Mattsson⁶⁷, josta aikuisena tuli sotilaspastori (naimaton), ja seuraavana vuonna 1633 Henrik Mattsson, jonka vaiheita lähdemme seuraamaan. *Paimenmuiston* mukaan veljeksillä oli mahdollisesti myös vanhempi sisko, vuonna 1627 syntynyt Brita, joka tiettävästi meni naimisiin Karjalohjan Sammatin kappalaisen Georg Laguksen kanssa.⁶⁸

Myöhemmin perhe täydentyi seuraavilla lapsilla: noin vuonna 1640 Anders, nimismies, käytti sukunimeä Blom, luultavasti naimaton;⁶⁹ vuonna 1642 syntyi Arvid, Paimion kappalainen, myöhemmin Akaan kirkkoherra, naimisissa Susanna Märtdensdotter Schillingin kanssa;⁷⁰ noin vuonna 1646 syntyi Jaakob, käytti myöhemmin sukunimeä Blom, tullinhoitaja ja Röpälän isäntä, naimisissa Maria (tai Margareta) Albertsdotter

65 Laine ym. 2010: 263–264.

66 Laine ym. 2010: 269; Heininen ym. 2010: 111–113.

67 Kotivuori 2005: Erik Florinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=798>> (luettu 16.12.2022).

68 Herten 1973: 306; Väänänen 2011–: Georgius Henrici Lagus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001348>> (luettu 16.12.2022).

69 Herten 1973: 306.

70 Herten 1973: 306; Kotivuori 2005: Arvid Florinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=1220>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Arvidus Matthiae Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000658>> (luettu 16.12.2022).

Spenseniuksen ja myöhemmin Ingeborg Svendsdotter Hästeskon kanssa;⁷¹ Lisäksi Henrikin pro gradu -väitöskirjassa mainitaan Margeta, jonka syntymäaika on tuntematon, naimisissa rykmentinpastori Petter Mårtensson Sandelinuksen kanssa.⁷²

Henrikin syntymän aikaan vuonna 1633 Paimion väkiluku oli noin 1100–1200 henkeä. Paimion läpi kulki 1300-luvulta peräisin oleva Alinen Viipurintie – yksi Suomen harvoista maanteistä – joka nimensä mukaisesti yhdisti Turun ja Viipurin. Yhteys ”suureen maailmaan” oli siis auki ja käytössä. Väki oli vähentynyt valtakunnan lukuisten sotien myötä tarkemmin *Paimion historiassa*, ja tiloja oli jäänyt autioiksi.⁷³ Viljelysala oli samasta syystä laskenut, sillä työvoimasta oli huutava pula. Raskaat verot rasittivat niitä, jotka eivät itse sodassa fyysisesti olleet. Myös taudit koettelivat koko maata, sillä isorutto raivosi vieden monilta koko perheen ja jättäen taloja autioiksi. Tällaisessa maailmassa pikku-Henrik vietti lapsuutensa ja varhaisnuoruutensa, mutta tuskin hän itse asioista suuremmin oli perillä – vaikkakin vanhempien jutut kenties olivat hänenkin korviinsa kantautuneet jonkinlaisina valituksina ja päivittelyinä. Oli varmaan niitäkin, jotka pitivät kaikkea tapahtunutta helposti Jumalan rangaistuksena, niin kuin tapana oli tuohon aikaan ajatella.

Henrikin ollessa nelivuotias hänen isänsä osti vaimonsa Elisabetin sisaruksilta Röpälän tilan ja otti viljeltäväkseen kaksi autiotilaa Keski-Kalevan kylästä. Olettaa sopii, että näillä ostoilla perheen hyvinvointi lisääntyi. Ehkäpä perhe muutti nyt oman katon alle pois kirkkoherraenon pappilasta, mutta varmuutta siitä ei ole.⁷⁴

Millainen sitten oli Henrikin lapsuudenkoti kasvuympäristönä? Millainen oli hänen isänsä Matts? Tähän hieman valoa luo *Paimion vaihteita* -kirjan (1940) kirjoittanut Juhon Päiviö kertomalla, että ”hän oli oman arvonsa tunteva mies, joka ei aina valinnut keinoja, joilla voi hankkia itselleen etuja ja ulkoista asemaansa tehostaa”.⁷⁵ Suora tie tähän oli tietysti vaikutusvaltaisten henkilöiden suosio. Jo kappalaisena hän oli hankkinut Kalevalta puolen manttaalin tilan, josta hän ei maksanut veroa. Hän oli vuonna 1639 vastaanottanut samasta kylästä viljeltäväkseen yhden manttaalin suuruisen verovapaan autiotilan, jonka hän verovapausvuosien jälkeen jätti autioksi, mutta niitti kuitenkin heinät sen mailta maksamatta veroa. Talonpojat valittivat tästä kamariviskaalille, joka määräsi hänet maksamaan verot. Kenraalikuvernööri Pietari Brahe, joka mahdollisesti kuului Mattsin vaikutusvaltaisiin tuttuihin, antoi kuitenkin Mattsin pyynnöstä puolet veroista anteeksi.

Mattsin taloudellinen asema oli siis hyvä, ja sukulaisuussuhde edeltäviin pappispolviin ja muidenkin pitäjän mahtimiesten kannatus saattoi tehdä hänet Päiviön mainin-

71 Herten 1973: 306; Kotivuori 2005: Jakob Blom. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=1538>>. (luettu 16.12.2022).

72 Henrik Florinuksen pro gradu -väitöskirja; Kotivuori 2005: Petter Sandelinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=370>> (luettu 16.12.2022).

73 Herten 1973: 318.

74 Herten 1973: 204, 368; Rapola 1929: 39.

75 Päiviö 1940: 136.

nan mukaan ylpeäksi. Mattsin kappalaisen viran hoidosta ei paljoakaan tiedetä, mutta on selvää, että hänen taloudellinen riippumattomuutensa on saattanut vaikuttaa siihen. Jossain määrin hänen luonteensa lienee aiheuttanut kiistaa myös seurakuntalaisten kanssa.⁷⁶

Kun kirkkoherra Jakob Florinus oli kuollut tammikuussa 1659, Matts Florinus oli anonut jo 9.2. tuomiokapitulilta Paimion kirkkoherran virkaa itselleen. Perusteenaan Mattsilla oli pitkä palveluaikansa Paimiossa, mahdolliset lupaukset virasta sekä jo edellä mainittu pitäjän mahtihenkilöiden kannatus.⁷⁷ Tämä asetelma toimi, ja Matts sai kirkkoherran viran pikavauhtia, sillä tuomiokapituli nimitti hänet Paimion kirkkoherraksi valtakirjalla samana päivänä.

Samana syksynä sadonkorjuun aikaan tapaamme Mattsin taas Turussa. Tällä kertaa hän kantelee siitä, että hänen enonsa Jakobin leski on hoitanut peltoja ja tiluksia huonosti armovuoden aikana. Hän on huolestunut seuraavasta sadosta, joka armovuoden päätyttyä mahdollisesti jo kuuluisi hänelle.⁷⁸ Kun enon leski seuraavana vuonna tammikuussa anoi itselleen toista armovuotta, tuomiokapituli ei myöntänyt sitä hänelle, ja Matts perheineen muutti pappilaan toukokuussa 1660.⁷⁹ Mattsin varallisuus antoi hänelle mahdollisuuden kouluttaa poikiaan. Rahalla saattoi myös edistää suhteita ylhäisiin.

Jo Turun piispa Eerik Sorolainen (piispana 1583–1625) ylläpiti säätyhierarkiaa. Toiset olivat alempaa säätyä kuin toiset. Kutakin tuli kohdella säätynsä mukaisesti. Paitisi pukeutumisessa ja ulkoisissa tavoissa arkena ja juhlissa ilmeni tämä myös kirkossa, jossa istumajärjestys oli arvoasteikon mukainen ja monen mielipahan, tappelun ja riidan aihe.⁸⁰

Vasta vuonna 1660 astui voimaan säädös, jonka mukaan penkkijärjestyksen rikkeistä joutui kirkonpalvelijoiden puhutteluun. Jos rikkoja ei tähän suostunut, pidätettiin hänet ehtoolliselta, kunnes hän totteli ja maksoi vielä yhden hopeataalarin sakkorangaistuksen. Tuskin tämäkään säädös riitoja kuitenkaan kokonaan poisti, mutta saattoi kyllä vähentää niitä.⁸¹

Paimiossakin penkkijärjestys oli vahvistettu Rothoviuksen aikana. Erityisen tärkeitä istumajärjestysasiat olivat naisille. He esiintyivät riidoissa päähenkilöinä, ja miehet näyttivät toimineen vaimojensa toiveiden tai käskyjen toteuttajina.⁸² Myös Henrikin isä Matts syyllistyi penkkirikkeeseen, sillä jo kappalaisena ollessaan hän oli muuttanut tuomiokapitulin vahvistamaa penkkijärjestystä teettämällä vaimolleen Elisabet Henriks-

76 Päiviö 1940:136–137.

77 Rapola 1929: 39.

78 Rapola 1929: 40.

79 Rapola 1929: 39–40;

80 Herten 1973: 290–291; Juvelius 1929 III: 30.

81 Juvelius 1929 IV: 53–54.

82 Herten 1973: 291.

dotterille leveämmän penkin silloisen kirkkoherran Jacob Tomasson Florinuksen vaimon Margaretan Eriksdotterin ja Risto Simonpojan penkkien väliin. Tästä tuomiokapituli tuomitsi Mattsin yhden taalerin sakkoon sekä palauttamaan penkkien leveydet yhtä suuriksi. Hänen mainitaan maksaneen sakon käteisellä ja pyytäneen, että valittajille ei asiasta kerrota mitään. Katkera kalkki tämä sakko on Mattsille kuitenkin ollut, vaikkakin hän lieene toiminut vaimonsa Elisabetin vaatimuksesta.⁸³

Monta tietä ylioppilaaksi

Turun akatemian perustamisen yhteydessä vuonna 1640 siihen valmistavasta katedraalikoulusta ryhdyttiin käyttämään nimeä triviaalikoulu vuonna 1641. Triviaalikoulu käsitti neljä kaksivuotista luokkaa. Oppilaita voitiin siirrellä luokalta toiselle ripeämmässäkin tahdissa. Kouluissa oli valmistava luokka, jonka opetusohjelmaan kuului latinan ja ruotsin lukemista ja kirjoittamista sekä laskentoa. Riittävien taitojen jälkeen oppilas siirrettiin varsinaiselle latinaluokalle. Opetussuunnitelma sisälsi kaikilla neljällä luokalla latinaa, kirjoitusharjoituksia, laulua ja uskontoa, jonka yhteydessä opetettiin kreikkaa. Ylimmällä luokalla opetettiin lisäksi logiikkaa, retoriikkaa ja aritmeetiikkaa.⁸⁴

Opetuksen keskiössä oli latina, musiikki, katekismus ja Ciceron kirjeet. Triviaalikouluissa oli lisäksi *apologistan* luokka, joka oli tarkoitettu niille, jotka suuntautuivat käytännön työhön esimerkiksi kirjuriksi tai kauppiaksi. Näillä luokilla opetettiin kirjoittamista, laskentoa, ruotsinkielisten kirjeiden kopiointia, katekismusta ja maantietoa. Puhdasta, kaunista ja virheetöntä ruotsia piti näiden oppilaiden osata.⁸⁵

Koulu alkoi klo 5 aamulla ja päättyi klo 17. Tunnin mittaisia taukoja oli kaksi. Kuri oli kova, ja opettajalla käytettävissään pamppu ruumiillista kuritusta varten. Oppitunnit kestivät kaksi tai kolme tuntia tauotta. Opiskelutilana oli iso sali, jossa kaikki pojat yhdessä opiskelivat jaettuina ryhmiin kukin opinnoissa edistymisensä mukaan. Näitä ryhmiä syntyi todennäköisesti jo pelkästään siihen aikaan tavallisen suuren ikäjakauman vuoksi.⁸⁶

On ollut vaikea selvittää, miten oppilaiden asumisolosuhteet oli järjestetty. Selvää on, että lapsia ei päivittäin kouluun tuotu ja sieltä haettu. Ilari Aalto mainitsee kirjassaan *Matkaopas keskiajan Suomeen* (2021), että vanhan katedraalikoulun aikana, ainakin siis keskiajalla, pojat nukkuivat keskenään koulumestarin asunnossa. Vanhempien opiskeli-

83 Päiviö 1940: 137–138.

84 Joutsivuo 2010: 121.

85 Joutsivuo 2010: 121.

86 *Wikipedia*: Triviaalikoulu. <<https://fi.wikipedia.org/wiki/Triviaalikoulu>> (luettu 28.3.2022); *Wikipedia*: Turun katedraalikoulu. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Turun_katedraalikoulu> (luettu 28.3.2022).

joiden (teinien) asumisolosuhteet olivat varmaan hyvinkin toisenlaiset, ja he saattoivat asua vuokralaisena.⁸⁷ On epäselvää, miten asia oli 1600-luvun puolella.

Lomien ajaksi opiskelu keskeytyi kuukaudeksi sekä talvella että kesällä. Läsnaoloa ei seurattu, joten pitkiäkin poissaoloja saattoi olla. Koulunkäyntinsä kukin maksoi itse.⁸⁸

Opiskelijat lienevät enimmäkseen olleet pappien poikia. Varmaan joukossa oli myös korkeampi-arvoisten sotilaiden sekä virkamiesten lapsia ja ehkä joitakin porvareiden lapsia. Opetuskieli oli ruotsi, ja kirjojen puutteen takia asiat opeteltiin ulkoa. Käytännössä kuitenkin opiskelijoiden oppimishistoria triviaalikoulussa oli hyvin kirjavaa. Oli niitä, jotka olivat keskeyttäneet opintonsa ennenaikaisesti, ja toisaalta taas pitkätkin poissaolot johtivat hyvin puutteellisiin tietoihin.⁸⁹

Ikäjakautuma koulunsa aloittaneiden kesken on myös vaihdellut paljon, sillä vielä vuonna 1754 sen kerrotaan olleen 7 ikävuodesta 25 ikävuoteen. Vasta tältä ajalta on löydettävissä ensimmäisiä tarkkoja merkintöjä oppilaiden ikävuosista.⁹⁰

Jotkut olivat käyneet alkeiskoulua ja sen jälkeen siirtyneet täydentävään kotiopetukseen. Tällöin todistuksia olivat allekirjoittaneet joko papit tai kotiopettajat, mutta vaihteleva opetuksen laatu ja määrä saattoivat johtaa tasoltaan hyvinkin erilaisiin todistuksiin. Niinpä konsistori päätti vuonna 1649 tutkia ja selvittää muiden kuin triviaalikoulun rehtorin antamien todistusten luotettavuuden.⁹¹

Veli Pekka Toropaiselta löytyi kotiopetusvaihtoehtoa tukevaa tietoa seuraavan oikeuden ratkaistavaksi tulleen riitatapauksen muodossa: “Ylioppilas Andreas Bononis kertoi lokakuussa 1643 Turun kämnerissä vuokranneensa kamarin 12 taalarilla koko vuodeksi Nils Olofssonilta. Vuokraisäntä oli kuitenkin ottanut nyt hänen kamarin avaimensa pois ja Andreas ei saanut kirjojaan kamarista. Nilsin vaimo sanoi syyksi sen, että Andreas oli isäntänsä ja emäntänsä tietämättä ottanut kaksi Maarian kirkkoherra Johanneksen poikaa asumaan kamariin. Toinen ylioppilas Eschillus Petri kertoi kuululleensa, kuinka Andreas oli vuokrasopimusta tehdessään puhunut näistä pojista, jotka olivat hänen oppilaitaan. Nilsin vaimon mukaan vuokraajat olivat ymmärtäneet asian niin, että pojat kävisivät päivällä lukemassa kamarissa, eivätkä asuisi siellä pysyvästi. Vuokraisäntä mää-

87 Aalto 2021: 81.

88 *Wikipedia*: Triviaalikoulu. <<https://fi.wikipedia.org/wiki/Triviaalikoulu>> (luettu 28.3.2022); *Wikipedia*: Turun katedraalikoulu. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Turun_katedraalikoulu> (luettu 28.3.2022).

89 Hastig 1908: 102–105; *Wikipedia*: Triviaalikoulu. <<https://fi.wikipedia.org/wiki/Triviaalikoulu>> (luettu 28.3.2022); *Wikipedia*: Turun katedraalikoulu. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Turun_katedraalikoulu> (luettu 28.3.2022).

90 Hastig 1908: 102–105.

91 Klinge 1987: 342–343.

rättiin palauttamaan puolet vuokrasta, sillä ylioppilas ei enää halunnut jäädä kamariin.⁹²

Henrikin osalta on siis mahdollista, että hän on käynyt triviaalikoulua veljensä Erikin kanssa ja asunut Turussa, mutta varmistusta tälle ei asiakirjoista löydy, sillä ensimmäiset tiedot triviaalikoulun oppilaista löytyvät vasta vuosilta 1670–1712. Samoin on mahdollista, että hänen isänsä on palkannut Paimioon kotiopettajan tai hän itse tai joku muu sukulainen on opettanut Henrikiä ja Erikiä. Kolmas mahdollisuus on Maarian kirkkoherran ratkaisu eli huoneen vuokraaminen Turusta ja jonkun ylioppilaan palkkaaminen poikien opettajaksi. Kaikkiin näihin vaihtoehtoihin Mattsin varallisuus olisi hyvinkin riittänyt. Toropainen on arvellut, että porvarit saattoivat vaikkapa tynnyrillisestä viljaa hoitaa myös ylöspidon.⁹³ Näitä arveluja Henrikin suhteen ei kuitenkaan ole mahdollista varmistaa mitenkään, mutta todennäköisesti veljekset ovat aloittaneet opintonsa yhdessä ja samanaikaisesti.

Kun ylioppilaaksi pyrkivällä oli esittää siis joko triviaalikoulusta tai papeilta tai kotiopettajilta saatu todistus, oli hänellä mahdollisuus päästä tiedekunnan dekaanin suullisesti suorittamaan kuulusteluun. Tämä ratkaisi sisäänpääsyn yliopistoon.

Yksityisopetusta hyödynsivät etenkin aateliset ja muu säätyläistö. Vaikka yksityisopetuksella hankitut tiedot olisivatkin olleet puutteelliset, saatettiin pyrkijä kuitenkin hyväksyä opiskelijaksi yliopistoon. Tällöin ehtona oli, että opiskelijoilla oli varmasti mahdollisuus jatkossa opiskella yksityisen opettajan alaisuudessa. Opettajina (*informatorer*) toimivat John Strömbergin mukaan esimerkiksi Ruotsin puolelta tulleet ylioppilaat, joiden ohjaamia opiskelijoita hän mainitsee löytyvän konsistorin pöytäkirjoista. Tällaisten opiskelijoiden lukumäärä ei ole tiedossa. Strömberg kuitenkin arvelee, että kyseessä olisivat juuri sellaiset opiskelijoiksi hyväksytyt, jotka aikaisemmin olivat saaneet pelkästään kotonaan yksityisopetusta tai olivat saaneet yksityisopetusta kouluopintojensa lisäksi.⁹⁴

Konsistori päätti toukokuussa 1641, että yksityisopettajiksi aikovien opiskelijoiden piti hankkia opetuslupa. Heidät veloitettiin myös pitämään oppilailleen kuulusteluja. 1689 konsistori pidatti itsellään oikeuden valita ne, jotka saivat antaa akatemiassa yksityisopetusta.⁹⁵

Kansainvälinen Turku - uusi maailma

Manttaaliluetteloiden pohjalta tehdyssä vuoden 1634 henkikirjassa Turun asukasluku oli 2455 henkeä. Siihen merkittiin aluksi kaikki 12, myöhemmin 15 vuotta täyttäneet henkilöt, kunnes he olivat 63-vuotiaita. Sen sijaan sinne ei merkitty eri perustein

92 KA Turun kämnerioikeuden arkisto (1639–1863). Raastuvanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat, z:172, TKO 2.11.1643, 136–137 (Alkuperäinen pöytäkirja on ruotsinkielinen; Veli Pekka Toropainen on suomentanut sen omaa tutkimustyötään varten ja suomennosta on käytetty tässä).

93 Puhelinkeskustelu Veli Pekka Toropaisen kanssa 30.3.2022.

94 Strömberg 1996: 91.

95 Strömberg 1996: 92.

veroista vapautettuja, kuten aatelisia, köyhiä, kerjäläisiä, teinejä tai ylioppilaita. Täten henkikirjassa on vain osa kokonaisväestöstä. Usein oletetaan, että 45 % väestöstä oli merkitty henkikirjaan. Tällöin asukasmäärä olisi noin 5455. Suurin luku 1600-luvulta löytyy vuoden 1662 kohdalta eli 3337. Samalla tavalla laskettuna väkiluku olisi tuolloin ollut 6000–7000. Veli Pekka Toropaisen arvio asukasmäärästä Turussa 1600-luvulla on 3500–8000.⁹⁶ Tosin eri lähteissä on esitetty hieman poikkeavia lukuja asukasmäärästä.⁹⁷ Asukkaiden määrä näyttää kuitenkin liikkuvan 4000:n paikkeilla.

Paimioon verrattuna Turku kenties tuntui Henricuksesta todelliselta metropolilta, jos hän sellaisen sanan olisi sattunut tuntemaan. Oli puoteja, oli hieno Tuomiokirkko, seuraelämää, viini- ja oluttupia ja varmaan nuorukaisen silmissä kovin prameisiin vaateisiin pukeutuneita ihmisiä.

Kielimaisema oli kuitenkin pääosin tuttu. Tavallinen kansa, alempi porvaristo ja työväestö olivat suomenkielisiä. Myös ruotsinkielisten virkamiesten on ollut välttämätöntä osata suomea. Reformaation myötä suomi oli laajentunut koti- ja arkikielestä myös kirkon kieleksi. Puhuttu suomi oli siis Turun keskeisen aseman ja merkityksen vuoksi pitkälti Turussa syntynyttä ja sen puhekielestä vaikutteita saanutta. Nyt kyseessä olevalla suurvaltakaudella suomen kielen asema alkoi heiketä yhdessä Suomen aseman kanssa. Tämän sanotaan näkyneen vähentyneenä suomen kielen käyttönä ylemmän porvariston ja sivistyneistön keskuudessa.⁹⁸ Suomen, ruotsin ja latinan lisäksi akatemiassa saattoi kuulla saksan murteita ja skottia. Kaupankäynti lisäsi tarvetta eri kielille, ja esimerkiksi ranskaa ja venäjää saattoi kuulla.⁹⁹

Herra kenraalikuvernööri Braheenkin saattoi törmätä kadulla tai nähdä itsensä piispan muuallakin kuin vain Tuomiokirkossa. Turun linna oli komea asuinsija, jossa tärkeät ja valtakunnan tasollakin kuuluisat henkilöt pitivät majaansa. Nuorukaisen silmissä se varmaan oli komeudessaan ja suuruudessaan vallan ihmeellinen. Osan Akatemian henkilökunnasta ja muistakin kaupungin viranhaltijoista Henrik ehkä tunsikin, koska hänen isälleen suhteet olivat olleet tärkeitä. Ainakin Pietari Brahe on mahdollisesti ollut Henricuksen isän tuttu. Brahe – kuten aikaisemmin on todettu – alensi Mattsin maksettavaksi tullutta veroa puolella, mikä tuskin oli sattumaa.

Turun akatemia ja akatemian kirjaston kehitys

Turun akatemia perustettiin 1640. Sen perustamiskirjan allekirjoitti 13-vuotias kuningatar Kristiina sekä hänen holhoojansa kansleri Axel Oxenstierna 26. maaliskuuta, ja käyttöön

96 Kuparinen 1984: 119; Toropainen, Veli Pekka: ”Pieksäjäisiä ja pakenevia piikoja – isäntäväen ja palkollisten väliset suhteet 1600-luvun Turussa” (esitelmä 22.11.2022).

97 Tuomola 2000: 40.

98 Kolehmainen ym. 2021: 16–17.

99 Toropainen 2021: 89, 91–92.

akatemia vihittiin juhlallisin muodollisuuksin 15. heinäkuuta samana vuonna. Opiskelijoita oli ensimmäisenä vuonna 249 ja professoreja 11. Rehtorina toimi Eskil Petraeus¹⁰⁰.

Yliopistorakennus oli kaksikerroksinen kivitalo. Se sijaitsi itä-länsi-suuntaisesti tuomiokirkon kaakkoispuolella. Akatemian torin puoleisella pitkällä sivulla oli seitsemän ikkunaa kummassakin kerroksessa. Talon eteläseinä taas oli rakennettu yhteen kirkon ympärysmuurin kanssa, ja sisäänkäynti oli tuomiokirkon puolella. Ylimmässä kerroksessa sijaitsi suuri luentosali, jota käytettiin juhla- ja väitöstilaisuuksiin. Alemmassa kerroksessa oli pienempi luentosali ja matematiikan luentosali. Eteisessä oli kaksi lautaa ilmoitustauluna sekä professoreille että ylioppilaille. Luentosalissa ei ollut minkäänlaista lämmitystä. Usein sade ja lumi tulivat sisään ikkunoista. Ainoastaan konsistorille varattu huone oli lämmitetty. Kovin viihtyisä opiskeluympäristö ei siis ollut. Lisäksi 13.5.1656 tapahtunut Turun palo vahingoitti akatemian tiloja ja täten huononsi entisestään ylioppilaiden opiskeluolosuhteita.¹⁰¹

Akatemian myötä Suomeen perustettiin ensimmäinen kirjapaino, joka aloitti toimintansa 1642. Kirjanpainajana toimi Peder Eriksson Wald, jonka vuosipalkan kerrotaan olleen 100 taalaria hopearahaa.¹⁰²

Varsinaisen kirjaston akatemia sai vasta, kun suomalaisen ja saksalaisen ratsuväen komentaja kenraali Torsten Stålhandsken sotasaalis siirtyi hänen kuoltuaan vuonna 1646 hänen leskensä Christina Hornin lahjoituksena akatemialle. Volyymejä oli 898, joista 248 oli foliokokoista. Joukossa oli kuitenkin yhteen sidottuja teoksia, joten kirjoja lienee ollut noin 1200. Näistä neljä prosenttia oli luonnontieteellisiä, noin kolme prosenttia juridisia, viisi prosenttia lääketieteellisiä ja noin 44 prosenttia sekä humanistisia että teologisia. Kirjaston luettelo julkaistiin 1655. Suurin osa kirjoista oli peräisin Aarhusin piispan Martinus Matthiaen kokoelmista. Kaksi vuotta myöhemmin Pietari Brahe toi Turkuun 87 volyyymiä, jotka enimmäkseen käsitelivät historiaa, sotasaaliita nämäkin. Ensimmäinen kirjastohoitaja palkattiin vuonna 1650. Hän oli entinen deposiittori Axel Kempe. Kyseessä oli huonosti palkattu virka, jossa nuoret lahjakkaat maisterit pätevyistyivät professoriksi.¹⁰³

Kempe oli työssään aktiivinen, ja hänen aikanaan kirjasto kasvoi. Hän matkusteli Pohjanmaalla ja sai lahjoituksina paikallisilta papeilta 35 kirjaa ja rahaa. Tukholmasta hän onnistui hankkimaan 315 sotasaaliina tullutta kirjaa sekä astronomisia instrumentteja. Tehdystä luettelosta ilmenevät myös lahjoittajat. Teoksia oli nyt 1400. Kirjoja kuitenkin katosi eikä niitä aina palautettu, joten menetyksiäkin oli.¹⁰⁴

100 Kotivuori 2005: Eskil Petraeus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=U1>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Aeschillus Olai Petraeus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001948>> (luettu 16.12.2022).

101 Klinge 1987: 250–252.

102 Klinge 1987: 57, 214.

103 Klinge 1987: 214.

104 Klinge 1987: 214.

Kun uusi luettelo kirjoista julkaistiin vuonna 1683, oli se paitsi eri tieteiden mukaan järjestetty myös kirjojen koon huomioon ottava. Nyt kirjastonhoitajana toimi Gabriel Wallenius. Paljoa ei kirjojen määrä ollut lisääntynyt, sillä vain 234 teosta oli tullut lisää. Matti Klinge mainitsee tärkeimpien lahjoittajien olleen ratsumestari Patrik Ogilvie ja piispa Gezelius vanhempi. Kuriositeettina oli piispan lahjoittama käsin kirjoitettu *Ko-raani*.¹⁰⁵

Kirjasto sijaitsi omassa rakennuksessaan tuomiokirkkoa ympäröivässä muurissa olevassa saksalaisessa kirkossa. Tästä syystä Turussa raivonneet tulipalot vuosina 1656, 1678 ja 1681 eivät tuhonneet akatemian kirjastossa olleita teoksia. Lainassa olleita teoksia sen sijaan saattoi tuhoutua, koska paloissa tuhoutuneiden asuintalojen määrä oli suuri.¹⁰⁶

Kirjastonhoitajan virassa tapahtui vielä 1600-luvulla muutosjärjestelyjä. Se nimittäin yhdistettiin 1690 palkanlisäksi sellaisille professoreille, jotka eivät vaikkapa suomen kielen taitamattomuuden vuoksi voineet saada itselleen prebendaa. Stipendira hoilla näille professoreille palkattiin apulainen, minkä Klinge kertoo olleen oivallinen ratkaisu kirjaston hoidon kannalta, sillä kokoelmien kartuttaminen riippui pitkälti kirjastonhoitajan aktiivisuudesta. Kirjastolle osoitetut määrärahat menivät pitkälti rakennuksen korjaus- ja kunnostustöihin. Tila oli nimittäin kostea ja kylmä, kuten muukin akademia, koska lämmitysmahdollisuutta ei ollut eivätkä katotkaan olleet rakenteiltaan tiiviitä.¹⁰⁷

Ylioppilas Henricus Matthiae Florinus

1600-luvulla ylioppilaaksi ei kirjoitettu niin kuin nykyään, vaan ylioppilaaksi tultiin pyrkimällä yliopistoon. Ennen kuin siihen asti päästiin, oli hankittava tiedot, jotka olivat pääsyn edellytyksenä. Tulevan ylioppilaan oli osoitettava hallitsevansa kristilliset uskonkappaleet sekä ymmärtävänsä latinaa ja osaavansa käyttää sitä. Suorin ja selkein tie oli esittää dekaanille triviaalikoulun rehtorin antama todistus eli *testimonium*. Mutta kuten yllä on käynyt ilmi, se ei suinkaan ollut ainoa mahdollinen tie.¹⁰⁸

Kun dekaani oli hyväksynyt pyrkijän ylioppilaaksi, tuli hänen esittää todistuksensa rehtorille, joka kirjoitti hänet yliopiston matrikkeliin. Tätä seurasi ylioppilaan vala. Siinä ylioppilas vannoi koko yliopistoaikansa tottelevansa rehtoria, noudattavansa yliopiston sääntöjä ja konsistorin päätöksiä sekä alistuvansa professorien päätöksiin. Lisäksi ylioppilas sitoutui tyytymään siihen, että rehtori ja konsistori ratkaisisivat mahdolliset yksityiset riita-asiat ja loukkaukset, jotka häneen kohdistuisivat. Siihenkin piti sitoutua, että

105 Klinge 1987: 215.

106 Klinge 1987: 215.

107 Klinge 1987: 214–216.

108 Klinge 1987: 342–343.

opiskelukaupungista sai matkustaa pois vain rehtorin luvalla. Ennen lähtöä oli sovittava mahdolliset velkansa.¹⁰⁹

Nämä seikat ilmenivät yliopistoonottotodistuksesta, jossa yllä mainittu vala oli latinaksi painettuna. Tällainen todistus oli käytössä aina 1900-luvulle saakka. Kirjoittautumisen yhteydessä oli maksettava pieni maksu yliopiston köyhäinkassaan. Tällä katettiin köyhien ja sairaiden opiskelijoiden kulut. Myöhemmin maksu maksettiin rehtorin käsikassaan. Pienempiä maksuja joutui suorittamaan kirjastokassaan sekä dekaanille ja kursoreille.¹¹⁰ Ylioppilaaksi 17-vuotias Henrik tuli syyslukukaudella 1650, tai paremminkin hänet hyväksyttiin opiskelemaan akatemiaan. Jatkossa häntä kutsuttiin latinalaistetulla nimellä Henricus Matthiae Florinus, joka jo sinällään osoitti kyseessä olevan oppineen henkilön.¹¹¹

Opiskelu akatemiassa

Akatemian opetuskieli oli latina, ja opinnäytteet tuli tehdä joko latinaksi tai kreikaksi ainakin 1700-luvun puoliväliin asti. Kaikki luennot pidettiin latinaksi. Kaunopuheisuuden oppiaineessa, jota melkein kaikki akatemian opiskelijat jossain opintojensa vaiheessa opiskelivat, opettaja luki ja selitti akatemian perustussäännöissä mainittuja teoksia, kuten Ciceron teosta *De Oratore*, ja opiskelijat tekivät muistiinpanoja. Siinä oli pelkistetysti 1600-luvun opetusmenetelmä.¹¹²

Retoriikan oppikirjoja oli saatavissa aiemminkin, mutta akatemian tarpeeseen aivan liian vähän, joten akatemian professoreiden tekemät oppikirjat olivat kovasti tervetulleita. Esimerkkinä toimikoon mainitussa kaunopuheisuuden oppiaineessa professori Martin Miltopaeuksen 700-sivuinen oppikirja *Institutiones oratoriae*, joka ilmestyi vuonna 1669.¹¹³

Niiden, joiden tiedot eivät suoraan olleet riittäviä akateemisen opetuksen seuraamiseen, tuli kirjautua yliopistoon vanhemman opiskelijan, maisterin tai professorin henkilökohtaiseen valvontaan, jotta he saattoivat jatkaa opintojaan. Tie ei siis välittömästi noussut pystyyn yliopistossa, jos tiedoissa oli puutteellisuuksia.¹¹⁴

Akateemiseen elämään kuului puheiden laatiminen ja niiden esittäminen osana opetusta. Latinankielisiä puheita kirjoitettiin häitä, hautajaisia, promootioita, virkaanastujaisia, merkkihenkilöiden vierailuja ja muita juhlatapauksia varten. Saattoipa näi-

109 Klinge 1987: 344.

110 Klinge 1987: 342–344.

111 Väänänen 2011–: Henricus Matthiae Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000662>> (luettu 1.10.2023).

112 Sarasti-Wilenius 2021: 114.

113 Sarasti-Wilenius 2021: 115; Kotivuori 2005: Märten Miltopaeus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=606>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Martinus Aeschilli Miltopaeus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001744>> (luettu 16.12.2022).

114 Klinge 1987: 342–344.

den joukossa olla puheiden lisäksi runoja ja lyhyehköjä proosatekstejä. Näitä julkaistiin 1600-luvulla, jolloin ne olivat erittäin suosittuja, myös painettuina vihkosina. Mitään kovin luovia nämä puheet eivät olleet, sillä niiden rakenne, aiheet ja tyyli oli tarkkaan määritelty. Samat teemat ja kielikuvat toistuivat. Raija Sarasti-Wilenius mainitsee kirjoittajien motiiviksi artikkelissaan *Kieliä ja kohtaamisia* -kirjassa sosiaalisten suhteiden ylläpidon eri syistä. Niillä osoitettiin kiitollisuutta, kunnioitusta kohdehenkilöä kohtaan tai sitten kyse oli toveruudesta tai suorastaan velvollisuudesta. Lienee ollut tarkkaan harkittua, kenen henkilön yhteydessä oma nimi oli hyvä näkyä, jos halusi edistää uraansa.¹¹⁵

Opinnot aloitettiin filosofisessa tiedekunnassa. Ne käsittivät luentoja ja väittelyharjoituksia. Luennot alkoivat syyskuun puolivälissä tai lokakuun alussa ja jatkuivat kesäkuuhun. Vaikka lukukausia pyrittiin pidentämään annettujen statuuttien mukaisiksi, se ei käytännössä onnistunut, sillä ylioppilaat eivät saapuneet paikalle ennen sadonkorjuun päättymistä, ja koteihinsa he taas lähtivät kesän tultua. Luennot koostuivat pitkälti kirjojen ääneen lukemisesta ja perustietojen sanelusta.¹¹⁶

Koska akatemialle oli kunniaksi, että siellä opiskeli aatelisia, kerrotaan vuonna 1649 kirjatun ylioppilaaksi vapaaherra Ernesti Juhana Creutzin poika Ernesti, joka tuolloin oli parin kolmen vuoden ikäinen.¹¹⁷

Turun akatemian suurvaltakauden aikana kirjautuneista noin 5400 ylioppilaasta vain 358 promovoitui maisteriksi. Vähäinen määrä johtui siitä, että yliopistollinen tutkinto ei ollut kelpoisuusvaatimus sen enempää kirkolliseen kuin maalliseenkaan virkaan. Maisterius oli sen sijaan sidoksissa oppi- ja pappisäätöön. Maistereista tuli pappeja, lehtoreita, triviaalikoulujen rehtoreita tai professoreja. Lyhyempikin koulutus mahdollisti uran pappina tai opettajana. Akademia myös säätelöi promovoitavien määrää. Käytännössä piti olla jokin virka odottamassa, jotta tutkinnot ja promootiot toteutuisivat.¹¹⁸

Akatemiaa johti professorien ja vuosittain valitun rehtorin muodostama konsistori. Todellisuudessa akademia pysyi kruunun ja kirkon valvonnassa. Kansleri oli maallisen hallinnon edustaja. Tämä ei useinkaan käynyt Suomen puolella, Pietari Brahea lukuun ottamatta, joten varakanslereina toimivat Turun piispat vuodesta 1640 aina vuoteen 1817. Piispat siis käytännössä valvoivat opetusta.¹¹⁹

Rothoviuksen kuoleman jälkeen Turun piispaksi valittiin Turun akatemian professori ja sen ensimmäinen rehtori Eskil Petraeus (piispana 1652–1657). Petraeus oli Ruotsin puolella syntynyt ja Wittenbergissä, Jenassa ja Uppsalassa opiskellut teologi ja humanisti. Hänellä mainitaan olleen aikansa korkein opillinen ja tieteellinen sivistys. Opettajana hänen kerrotaan olleen erinomainen ja kielissä erityisen lahjakas sekä per-

115 Sarasti-Wilenius 2021: 125–126.

116 Klinge 1987: 250–253, 363.

117 Ikonen 1936: 240.

118 Klinge 1987: 320–342.

119 Joutsivuo 2010: 130–136.

soonallisuudeltaan vaatimaton ja lämmin. Toisin kuin edeltäjänsä Petraeus opiskeli ja oppi suomen kielen. Hän edisti suomen kielen käyttöä ja laati latinankielisen suomen kielioopin.¹²⁰

Pappien koulutusta hän pyrki täydentämään ja syventämään, mitä silmällä pitäen hän julkaisi saarnaluonnoksia ja rukouspäivätekstien selityksiä. Hallintotehtävissä hänellä sen sijaan oli vaikeuksia. Niitä lisäsivät vielä kirkon hallinnon ja työn kannalta epäedulliset muutokset, nimittäin hallitsijan vaihdos ja pitkäkestoiset sodat.¹²¹

Ylioppilaista

Tuon ajan ylioppilaat olivat kovasti arvonsa tuntevia ja vilkkaassa vuorovaikutuksessa papiston ja porvariston kanssa. Ainakaan kirkossa tuo vuorovaikutus ei aina ilmennyt positiivisena, sillä ylioppilaille oli omat penkkinsä, jotta kiistaa istuinpaikoista ei porvareiden kanssa syntyisi.¹²² Turun akatemian perustamisasiakirjan mukaan Ruotsin valtakunnassa yliopisto-opiskelijoiden oli tunnustettava oikeaa luterilaista oppia, luettava *Raamattua* aamuin illoin, oltava ahkeria sekä rakastettava totuutta, juuri tässä järjestyksessä.¹²³

Puhumalla vapaa-aikanaan latinaa akatemian opiskelijat erottuivat, ja halusivatkin erottua, muista kaupunkilaisista. Välttämätöntä tämä ei mitenkään ollut, sillä yhteinen kieli useimmiten löytyi suomesta tai ruotsista, mutta oluttuvissa käydyt latinankieliset keskustelut sulkiivat muut juhlijat ulkopuolelle sekä tietysti korostivat puhujien oppineisuutta. Siinä sitä jo oli syytä tarpeeksi. Oman kilven kiillottamisesta ja paremmuuden osoittamisesta oli siis kysymys. Varmaan tällainen käytös oli myös omiaan synnyttämään erimielisyyttä, jakamaan kovasti mielipiteitä ja lisäämään ristiriitoja opiskelijapiirien ulkopuolisten ja opiskelijoiden välillä.¹²⁴

Ylioppilaiden vetelehtiminen viinikellareissa ja oluttuvissa sekä metelöinti kaduilla kello iltayhdeksän jälkeen oli kielletty. Konsistori näyttää kuitenkin käsitelleen edellä mainittuja rikkomuksia suhteellisen usein, joten pojat olivat poikia silloinkin.¹²⁵ Vaikka konsistori parhaansa mukaan koetti hillitä opiskelijoiden vapaa-ajan viettoa, järjestyshäiriötä esiintyi yleisesti. Suunsoitto johti tappeluihin ja joskus jopa verenvuodatukseen sekä opiskelijoiden kesken että porvareiden ja järjestyksen valvojien kanssa.¹²⁶

120 Kotivuori 2005: Eskil Petraeus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=U1>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Aeschillus Olai Petraeus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sksth-001948>> (luettu 16.12.2022).

121 Salomies 1949: 340–349.

122 Ikonen 1936: 241.

123 Juvelius 1929 III: 402.

124 Sarasti-Wilenius 2021: 113.

125 Ikonen 1936: 193–195; Juvelius 1929 III: 421–422; Nallinmaa-Luoto 1973: 40–42.

126 Juvelius 1929 III: 402–428, 431–432, 435, 441–442.

Turun akatemialla oli oikeus tuomita henkilökuntansa ja ylioppilaiden rikokset ja rikkeet. Konsistori sekä kuulusteli että langetti tuomiot. Tämä erityisasema aiheutti kitkaa ylioppilaiden ja tavallisen porvariston välillä, mikä osittain selittää syntyneitä tappeluita. Useimmiten näyttämönä olivat krouvit ja viinituvat, mutta juhlinnan jälkeiset höyryt päästettiin pihalle myös kaduilla ja toreilla kotimatalla. Jos tappelukaveria ei löytynyt, sijaiskärsijöiksi löytyi seiniä, aitoja, ikkunaluukkuja ja portteja tärveltäväksi. Jopa akatemian rakennus joutui joskus ilkevällä kohteeksi. Kiinni jääneet joko pidätettiin tai saivat he sakkoja. Carl von Bonsdorff ihmettelee kirjoittamassaan Turun historiassa *Bidrag till Åbo stads historia – Åbo stads historia under sjuttonde seklet* (1904) pitkämielisyyttä ja kärsivällisyyttä, jota konsistori osoitti järjestystä rikkoneita kohtaan. Bonsdorff näkee siinä pyrkimystä pitää rikkeitä nuoruuteen ja ”hulluuteen” kuuluvina. Ankarimmin suhtauduttiin avioliiton ulkopuolisiin sukupuolisuhteisiin ja sukupuolittomuuteen. Niistä seurasi huomattavat sakot ja akatemiasta erottaminen lyhyemmäksi tai pidemmäksi aikaa. Saatettiinpa opiskelijaa kehottaa avioliiton solmimiseenkin tilanteen korjaamiseksi.¹²⁷

Ylioppilaiden asumisoista ja toimeentulosta

Keskitasen porvarit ja alempikin väestönosa majoittivat usein ylioppilaita korvausta vastaan, ja saivat siinä samalla itselleen mahdollisuuden kotiopettajaan. Hyöty oli molemminpuolinen, sillä säilyneiden asiakirjojen mukaan ylioppilaille oli vuokranmaksussa tuon tuostakin vaikeuksia. Myös kenraalikuvernööri Pietari Brahe oli erityisesti kehottanut porvareita vuokraamaan vapaina olevia huoneitaan ylioppilaille Turun pormestarille antamallaan määräyksellä: “Kukaan porvari, jonka talossa tilaa on, älköön kieltäytykö antamasta ylioppilaille asuntoa. Ruoasta ja huoneesta maksua ottaessaan olkoot he kohtuullisia. Älkööt millään muotoa pyytäkö enempää, kuin oikeus ja kohtuus on.”¹²⁸ Tuo majoitusmuoto tarjosi mahdollisuuden verkostoitumiseen. Henkilökohtaisia suhteita solmittiin yli säätyrajojen. Ainoastaan Turun alempi väestönosa suhtautui akatemiaan kielteisesti, ja useinkin syntyi tappeluita kisällien ja oppipoikien ja ylioppilaiden välillä varsinkin akatemian alkuaikoina. Ylioppilaita asui ympäri kaupunkia, mutta ainoastaan yhden ylioppilaan kaikki asuinpaikat tunnetaan hänen muistiinpanojensa perusteella. Tämä uuttera muistiinmerkitsijä oli värmlantilainen opiskelija Petrus Gyllenius, eikä valitettavasti esimerkiksi Henricus Florinus.

Ylioppilaiden asunnot, joissa Henricuskin asui, eivät olleet ylellisiä. Kalustukseen lienee kuulunut lukittu kaappi ruoan, vaatteiden tai rahan säilytykseen. Pöytä ja tuolejakin lienee ollut sekä tietenkin vuode. Seinät olivat todennäköisesti tummat ja maa-laamattomat sekä ikkunat pienet ja valo vähäistä. Lisävaloa toivat vahakynttilät, joten

127 Bonsdorff 1904, andra serien, första bandet: 314–318.

128 Ranta 1975: 744.

opiskelu saattoi jatkua myöhäänkin. Usein rahatilanne pakotti jakamaan tämänkin vähän tilan opiskelutovereiden kanssa. Saattoipa yhdessä huoneessa asua kolmekin kaverusta.¹²⁹

Ruoka tuotiin yleensä mukana kotipaikkakunnilta. Se joko laitettiin itse tai kuuluttiin johonkin ruokakuntaan, vaikkapa vuokratämpän omistajien ruokakuntaan. Vuokraemäntä keitti tällöin ylioppilaalta saamastaan ruoasta mahdollisesti sekä omalle perheelleen että opiskelijalle. Osa maksoi ruokansa käteisellä. Matti Klingen mukaan näitä jälkimmäisiä oli vain noin 30 %. Näin oli asiantila aina vuoteen 1785.¹³⁰

Edellä mainitun kotiopetuksen lisäksi muitakin lääkkeitä opiskelijoiden rahantarpeeseen löytyi. Musikaalisesti lahjakkaat esittelivät taitojaan kaupungin porvaristolle korvausta vastaan häissä, hautajaisissa ja muissa juhlissa. Myös virallisia teatteriesityksiä opiskelijat järjestivät rahanhankinta mielessään. Esitykset pidettiin aluksi akatemiatalon suuressa auditoriumissa, myöhemmin konsistorin määräyksestä vuokratilassa kaupungilla. Näin mukaan mahtui opettajien lisäksi kaupungin virkamiehiä ja porvariston jäseniä. Vieraat maksoivat mieleisestä esityksestä joko rahallisen tai tavaramääräisen korvauksen. Kutsut esityksiin käytiin esittämässä opiskelijajoukolla kaupungin silmätekeville, kuten vaikkapa kreivi Brahelle. Edellä mainittu Gyllenius on päiväkirjamerkinnöissään kertonut tällaisten ”kutsumatkojen” kestäneen kreivin ja kreivittären luona koko päivänkin ja tarjoilun olleen vertaansa vailla.¹³¹

Lisätienestiä saadakseen ylioppilaat saattoivat toimia Turun raastuvanoikeudessa kaupunkilaisten avustajina. Ylioppilaiden kirjoittamille juhlarunoille ja -puheille oli kysyntää, ja ylioppilaat avustivat kaupunkilaisia erilaisissa anomuksissa. Matti Klinge mainitsee joidenkin ylioppilaiden ryhtyneen jopa harjoittamaan porvarillista elinkeinoa. Heitä oli kauppiaina, käsityöläisinä ja jopa kapakanpitäjinä. Viimeksi mainittua ei siis ilmeisesti luettu kapakassa vetelehtimiseksi, mikä ylioppilailta oli kielletty, vaan porvariammatiksi.¹³²

Toimeentulo oli, kuten todettua, opiskelijoille niukkaa, ja usein heillä olikin paljon velkaa. Henrikin taloudellinen tilanne sitä vastoin ei kuitenkaan liene ollut huono. Siltä hänet pelasti isänsä varallisuus. Vuonna 1650 17-vuotiaalle ylioppilaalle olivat tiedon portit nyt auki, ja sen takia Henrik oli varmaan valmis tinkimään mukavuudestaankin.

Ylioppilaiden muoti ja tavat

Meillä ei ole tarkkaa tietoa siitä, miltä Turun ylioppilaat näyttivät 1600-luvulla ja sen jälkeenkään. Jonkinlaista yhdenmukaisuutta pukeutumisessa kuitenkin lienee tavoi-

129 Klinge 1987: 345–347.

130 Klinge 1987: 347–348.

131 Bonsdorff 1904, andra serien, andra bandet: 395.

132 Klinge 1987: 347.

teltu. Luultavasti Uppsalassa opiskelleet olivat tuoneet mukanaan vaikutteita sikäläisestä pukeutumisesta. Uppsalassa juhlapukeutumiseen tiedetään liittyneen valkoisen paidan, jonka päällä oli punaiset tai vihreät liivit. Jaloissa oli polvihousut, värilliset sukat sekä solkikengät. Leveälierinen pystyreunainen huopahattu, jossa oli höyhentöyhtö tai nauhoja koristuksena, on toimittanut juhlapäähineen virkaa. Tällaista juhlallista pukeutumista ei tietenkään nähty joka päivä akateemisissa opinnoissa. Vyöllään ylioppilas kantoi miekkaa. Miekan kannosta yliopiston hallinto ja konsistori pyrkivät kuitenkin kaikin tavoin eroon, sillä sen kanto johti useinkin vakaviin seurauksiin. Luennolle ja väittäjäisiin ylioppilaat eivät saaneet miekkansa kanssa tulla. Myöskään kirkkoon ei saanut tuoda miekkaa. Eri asia on, miten tätä määräystä toteltiin. Pietari Braheltakin kysyttiin tähän miekka-asiaan neuvoa vuonna 1655. Hän kuitenkin totesi, että miekka kuuluu tähän sotaisaan aikaan. Kuitenkin niiltä, joilla havaittiin miekan väärinkäyttöksiä, se otettiin joksikin aikaa pois.¹³³

Henrikin väitöskirjat ja dedikaatiot – Stipendit ja opinnot maisteriksi

1650-luvulla maan tilanne parani ainakin ruoantuotannon osalta, sillä edellisen vuosikymmenen pahat katovuodet olivat jääneet taakse ja sodissakin oli 1650-luvun alussa ainakin viiden vuoden tauko. Henricuksen opinnot jatkuivat keskimmäisen luokan stipendiaattina syyslukukaudesta 1654 syyslukukauteen 1655.¹³⁴

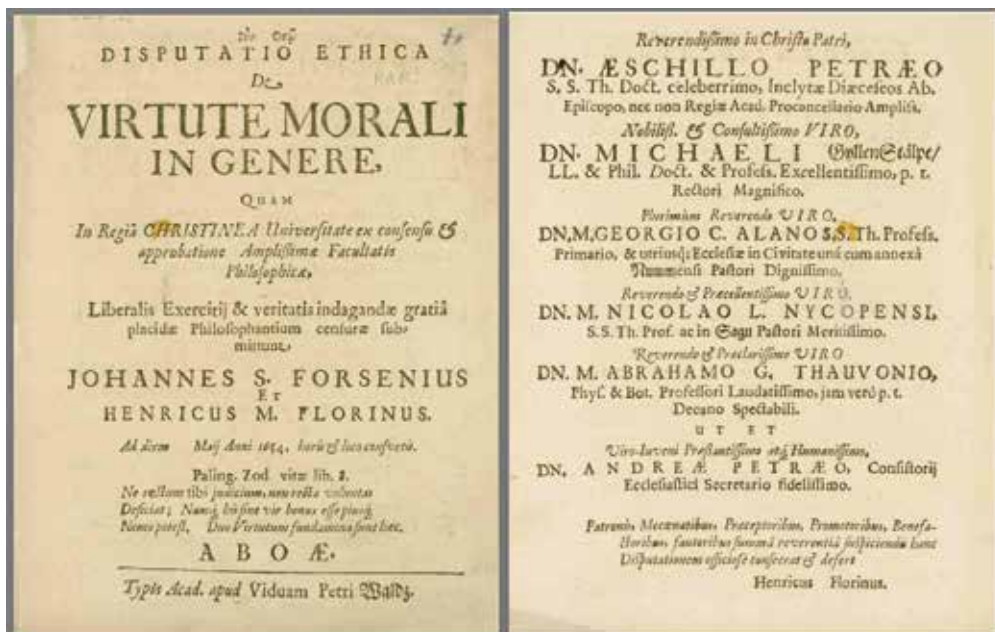
Kun puhumme väitöskirjasta 1600-luvulla, lukijan on syytä huomata, että sillä ei tarkoiteta samaa kuin, mitä me nykyään väitöskirjalla ymmärrämme. Nykyisinhän väitöskirja tähtää tohtorintutkinnon suorittamiseen. Tässä artikkelissa mainitut väitöskirjat ovat siis ehkä parhaiten rinnastettavissa nykyisiin kandidaatin- ja maisterintutkintoihin liittyviin oppinnäytteisiin.

Dedikaatiot eli väitöskirjan omistukset osoitettiin 1–6 henkilölle, jotka olivat tukenet väittelijän työtä jollakin tavalla.¹³⁵ 1660-luvulla konsistori kehotti hillitsemään ylisanoja dedikaatioissa. Ainakaan kohdalleni osuneissa väitöksissä ei voi välttyä huomaamasta runsasta latinan superlatiivien käyttöä, joten ehkäpä ne eivät lukeutuneet ylisanoihin. Mainitsemisjärjestyksestä saattoi päätellä, miten tärkeä osa henkilöllä oli ollut itse väitöskirjan teossa ja tukemisessa. Tarkkana oli oltava muutenkin järjestyksessä, sillä kaunopuheisuuden ja runouden professorin velvollisuutena oli tarkistaa se etukäteen, mutta 1660-luvulla myös rehtori ja dekaani velvoitettiin osallistumaan tarkastukseen. Jos säädetyistä mainitsemisjärjestyksestä poikkesi, saattoi se saada aikaan

133 Juvelius 1929 III: 416–418.

134 Kotivuori 2005: Henrik Florinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilo.php?id=799>> (luettu 1.10.2023); Väänänen 2011–: Henricus Matthiae Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000662>> (luettu 1.10.2023).

135 Laine T. 1997: 20–21.

Henrikin *pro exercitio*: *De virtute morali in genere* (1654). Kansalliskirjasto. Turun akatemian väitöskirjat.

lihavan riidan tai johtaa jopa oikeuteen. Arvojärjestys otettiin siis akateemisessa maailmassa vakavasti.¹³⁶

Dedikaatiot osoitettiin yleensä kotiseudun hyväntekijöille, piispoille, tuomiokapitulin jäsenille, kirkkoherroille, opettajille ja varakkaille porvareille. Dedikaatiosta löytyy myös ajan kuvausta yhteisön sosiaalisista suhteista. Taustalla oli paitsi taloudellisia ja materiaalisia arvoja, kuten tukea väitöskirjan painatuskustannuksiin sekä lisäksi henkempiä arvoja. Dedikaation kirjoittaminen toi suosijoita ja muunlaisia etuja, vaikkapa nuoren maisterin uralla etenemiselle.¹³⁷

Gratulaatiot taas olivat väittelijän ystävien laatimia. Saattoivatpa akatemian professoritkin kirjoittaa niitä. Niissä onnitteltiin väittelijää, mutta samalla onnittelijalle tarjoutui tilaisuus osoittaa omat kykynsä latinankielisen runon tai tekstin laatijana. Jotkut saattoivat käyttää muutakin kieltä, kuten kreikkaa. Myös ruotsinkielisiä gratulaatiota oli mahdollisuus käyttää, vaikka väitöskirja olisikin ollut latinaksi.¹³⁸

Turun akateemiassa vakiintuneena perinteenä oli, että jokainen maisterin arvoa tavoitteleva opiskelija joutui esittämään kaksi väitöskirjaa. Ensimmäinen näistä oli opintojen alkupuolella esitettävä *pro exercitio*. Tämän tarkoituksena oli lähinnä kontrolloida opiskelijan latinan kielen taitoa sekä antaa hänelle kokemusta akateemisesta väittelystä.

136 Laine T. 1997: 20–21.

137 Laine T. 1997: 20–21.

138 Laine T. 1997: 20–22.

Tätä väitöskirjaa ohjaava professori (*preeses*) antoi opiskelijalle joitakin teesejä, joihin tämän tuli laatia puolustus. Väitöskirja oli siis käytännössä *preesesin* kirjoittama. Opiskelijan tehtäväksi jäi siihen perehtyminen ja sen esittäminen väitöstilaisuudessa sekä painatuskulujen maksaminen.¹³⁹

Henricus Florinus toimi respondenttina 10.5.1654 *pro exercitio* -väitöskirjassa, joka ilmeisesti oli myös synodaaliväitös, ja sellaisena se mainitaan *preeses*, filosofian maisteri Johan Forseniusta käsittelevässä tekstissä *Paimenmuistossa*. Aiheensa puolesta väitös sopi hyvin synodaalokokoukseen. Vaikka Forsenius ei näyttäisi olleen Turun akatemian professori, kirjallisia meriittejä häneltä kyllä löytyi. Hänen mainitaan pitäneen Turussa 9.5.1646 akateemisen puheen, joka julkaistiin samana vuonna. Vuoden 1650 promootioon hän kirjoitti ja sävelsi huvinäytelmän *Om the trij huffvudh stånden*. Lisäksi hän julkaisi kaksi akateemista onnitelurunoa ja kaksi häärunoa sekä hääonnittelukirjansen *Kärlekz krigz beskrifwelse*. Henricuksen väitöskirja lienee ollut vain lisä Forseniuksen kirjalliseen tuotantoon.¹⁴⁰

Ensimmäinen ja tärkein dedikaatio, suurimmalla fontilla, oli Turun silloiselle piispalle Aeschillus Petraeukselle. Toinen, samalla fontilla painettu dedikaatio oli osoitettu Turun akatemian politiikan, historian ja oikeustieteen professorille Mikael Gyllenstälpelle (ent. Wexionius), joka oli opiskellut Uppsalassa, Wittenbergissä, Marburgissa, Groningenissa ja Leidenissa ja josta vuonna 1657 tuli Turun hovioikeuden asessori.¹⁴¹

Kolmas ja vähäisempi dedikaatio oli Georgius C. Alanukselle, jolta löytyy paljon meriittejä: Turun tuomiokapitulin jäsen, Turun akatemian fysiikan professori, ensimmäinen teologian professori ja entinen akatemian rehtori.¹⁴² Neljäs dedikaatio oli Nicolaus L. Nycopensikselle, joka oli Turun akatemian logiikan ja metafysiikan professori, toinen teologian professori, Turun tuomiokapitulin jäsen ja entinen Akatemian rehtori sekä tuleva Viipurin hiippakunnan piispa.¹⁴³ Viides dedikaatio oli Abraham G. Thauvoniukselle, joka oli Turun akatemian fysiikan professori 1649, Turun tuomiokapitulin jäsen sekä tuleva akatemian rehtori ja tuleva Viipurin hiippakunnan piispa.¹⁴⁴ Viimeisin ja vähäisin

139 Laine T. 1997: 15.

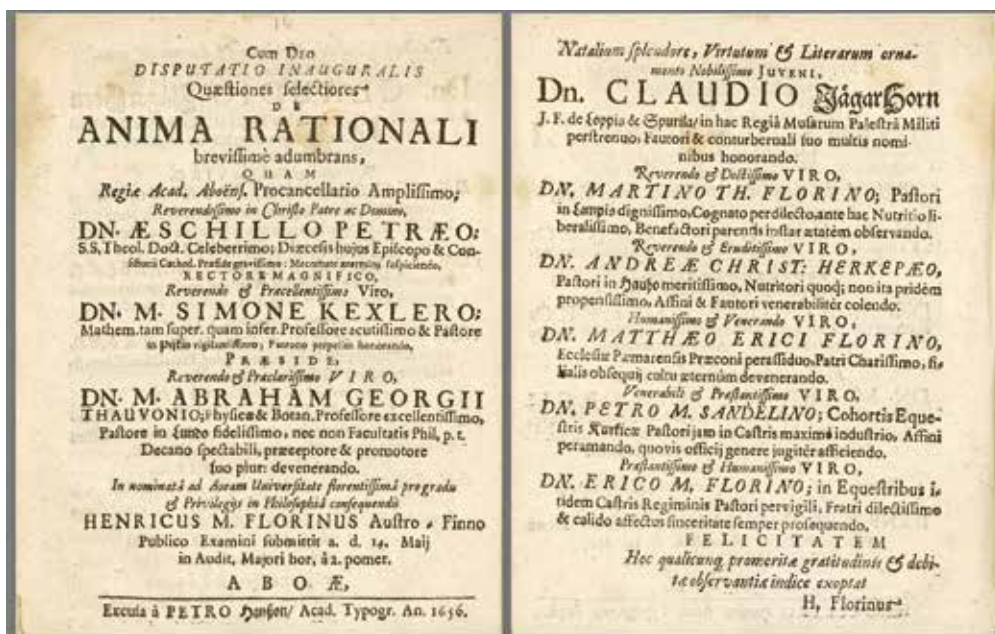
140 Kotivuori 2005: Johan Forsenius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=275>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Johannes Svenonis Forsenius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000696>> (luettu 16.12.2022).

141 Kotivuori 2005: Johan Forsenius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=275>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Johannes Svenonis Forsenius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000696>> (luettu 16.12.2022).

142 Kotivuori 2005: Jöran Alanus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=U9>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Georgius Christophori Alanus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000062>> (luettu 16.12.2022);

143 Kotivuori 2005: Nils Nycopensis. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=U20>> (luettu 16.12.2022).

144 Kotivuori 2005: Abraham Thauvonius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=14>> luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Abrahamus Georgii Thauvonius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002467>> (luettu 16.12.2022).

Henrikin *pro gradu*: *De anima rationali brevissimè adumbrans* (1656). Kansalliskirjasto. Turun akatemi-
an väitöskirjat.

dedikaatio, pienimmällä fontilla, oli ensimmäisen dedikaation saaneen piispa Aeschillus Petraeuksen pojalle Andreas Petraeukselle. Tämä oli Turun tuomiokapitulin sihteeri.¹⁴⁵

Toinen maisterin opintoihin kuuluva väitöskirja eli *pro gradu* esitettiin opintojen päätteeksi. Pro gradun esittämisessä ei enää riittänyt pelkästään latinan kielen hallinta ja irrallisten teesien puolustus. *Pro gradun* piti keskittyä selvästi yhteen aiheeseen ja käsitellä sitä tieteellisten kriteerien mukaisesti. Väittelijän tuli myös osoittaa hallitsevansa oman tieteenalansa menetelmät. Turun akatemiassa *pro gradut* kirjoitettiin latinaksi, kreikaksi tai hepreaksi. Ennen *pro gradun* painamista se esitettiin tiedekunnan johdolle, ja kun painatuslupa oli saatu, se voitiin painaa. Tarkoituksena oli, että väitöskirjat olisivat kirjakaupoissa yleisesti myytävänä. Painosmäärät lienevät kuitenkin olleet aika pieniä ja kysyntäkin vaatimatonta.¹⁴⁶

Väitöstilaisuudessa respondentti eli väittelevä opiskelija esitti väitöskirjan julkisesti vastaväittäjien ja yleisön edessä. Vastaväittäjiä oli kaksi, joista väittelijä sai valita toisen ja toisen määräsi tiedekunta. Väitöstilaisuutta johti *preeses* eli professori, joka toimi väittelijän ohjaajana. Käytännössä työn ohjaaminen tarkoitti sitä, että professori kirjoitti itse koko väitöskirjan ja respondentti esitti sen, puolusti sitä ja maksoi painatuskulut.¹⁴⁷

145 Kotivuori 2005: Anders Petraeus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilö.php?id=540>> (luettu 5.5.2023).

146 Klinge 1987: 390, 393.

147 Klinge 1987: 390, 393; Laine T. 1997: 17.

Joskus *pro exercitio* -väitöskirjan nimilehdellä väittelijän nimen edessä on teksti ‘*respondens et auctor*’, mikä osoittaa väittelijän itse kirjoittaneen väitöskirjansa. Käytännössä tämä oli kuitenkin harvinaista.¹⁴⁸

Pro gradu dedikaatiot ovat *pro exercitiota* persoonallisempia erityisesti virallisten dedikaatioiden jälkeen. Mainituksi tulevat ovat ilmeisesti tukeneet Henricusta joko rahallisesti, opillisesti tai kasvatuksellisesti.

Claudius Jägerhornille eli Klaus Jägerhornille on omistettu ensimmäinen dedikaatio suurimmalla fontilla. Teksti mainitsee Claudion olevan Paimion suurten talojen Loppiksen ja Spurilan poika. Hän on ilmeisesti mukana sekä hyväntekijän että hyvän toverin ominaisuudessa. Henrikin isän toimiessa Paimion kirkkoherrana Spurilan Jägerhornit lahjoittivat Räpälän kirkkoon muun muassa saarnastuolin. Hyvät suhteet varmaan vallitsivat Florinusten ja Jägerhornien välillä.

Toinen dedikaatio (pienemmällä fontilla): Martinus Th. Florinus eli Mårten Tomasson Florinus, entinen Blom, Henricuksen isän äidin veli, Lammin kirkkoherra.¹⁴⁹

Kolmas dedikaatio: Andreas Christ. Herkepaus eli Anders Kristersson Härkäpää, isän äidin siskon aviomies, Hauhon kirkkoherra.¹⁵⁰ Tässä on sana *affini*, joka tarkoittaa sitä, että kyseessä on Henricuksen sukulainen avioliiton kautta. Latinan ”*affinis*” (perusmuodossa) tarkoittaa Rothstenin latinalaissuomalaisen sanakirjan mukaan sukulaista avioliiton kautta, yleensä lankoa tai kälyä (ks. viides dedikaatio alla).¹⁵¹

Neljäs dedikaatio: Matheus Erici Florinus eli Matts Eriksson Florinus, Henricuksen isä, Paimion kirkkoherra.

Viides dedikaatio: Petrus M Sandelinus eli Petter Mårtensson Sandelinus, Turun ja Porin läänin ratsuväkirykmentin (Gustaf Kurkin rykm.) rykmentinpastori. Tässä tapauksessa käytetyn *affini*-sanan (perusmuodossa *affinis*) täytynee viitata Henricuksen siskon mieheen, koska Henricus ei ollut vielä naimisissa eikä hänellä siis voinut olla lankoa, joka olisi ollut vaimon veli. Petrus Sandelinuksen vaimo oli Margeta Mattsdotter, joka patronyymin puolesta voisi olla Henricuksen sisko. Varmuutta tästä ei ole, vaan teoria perustuu vain tähän väitöskirjan sivuun.¹⁵²

Kuudes dedikaatio: Ericus M. Florinus eli Erik Mattsson Florinus, Uudenmaan kaksikasratsuväkirykmentin (Vilh. Ykkullin rykm.) rykmentinpastori, Henricuksen veli.

Questiones Selectiores de anima rationali piti esitettämän Henrikin *pro gradu* -väitöksenä 14.5.1656. Aivan suunnitelmien mukaan väitöstilaisuus ei kuitenkaan sujunut.

148 Tahvanainen 1997; Kouvalainen 2008; Klinge 1987, 393.

149 Väänänen 2011–: Martinus Thomae Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000667>> (luettu 16.12.2022).

150 Kotivuori 2005: Kristoffer Herkepaus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=961>> (luettu 16.12.2022).

151 Rothsten 1884: 30.

152 Kotivuori 2005: Petter Sandelinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=370>> (luettu 16.12.2022).

Itse asiassa sitä ei voitu lainkaan järjestää suunniteltuna ajankohtana, sillä sunnuntaina 13.5.1656 kello viiden ja kuuden välillä aamulla Tuomiokirkossa pidetyn aamumessun aikana tuli pääsi irti porvari Henrik Paturin talossa Koulukadulla. Ennen kuin sammustustyö päästiin aloittamaan, iskivät liekit katosta. Voimakkaan myrskytuulen avittamana liekit uhkasivat jo naapuritaloakin. Kipinät levisivätkin eri puolille Kirkkokortteliin sekä Mätäjärven kortteliin ja aina luostariin saakka. Tuli raivosi iltayhdeksään asti, jolloin se pysähtyi Katinhännän puoteihin. Seuraavana aamuna paljastui hirvittävä tuho. Vain muutamia taloja kirkon takana Piispanpellolla, Ryssänmäellä ja Mätäjärven korttelissa oli säilynyt, muut olivat raunioina, kertoo Carl von Bonsdorff.¹⁵³ Kirkkoherran ja kappalaisen talot sekä akatemian talo olivat pahoin tuhoutuneet. Myös tuomiokirkon itäinen torni ja ulkokatto olivat vahingoittuneet niin pahoin, että jumalanpalvelukset siirrettiin pidettäväksi Turun linnan kirkkoon. Jos muona- ja vuotavarastojen tuhoutuminen oli suuri menetys ja järkytys, olivat ihmiset myös kauhuissaan kotiensa menettämisen takia, ja kaupunki oli hyvinkin sekasortoisessa tilassa.¹⁵⁴

Väitöstilaisuutta varten preeses, jonka mainitaan olleen Abraham Thauvonius, oli kirjoittanut kirjan loppuun yleisiä teesejä, niin sanottuja korollaareja, joilla sitten testattiin respondentin argumentointikykyä ja oppineisuutta. Nämä eivät välttämättä liittyneet muuhun tekstiin. Ensin keskityttiin pelkkään teoksen teesien pohdintaan. Niitä oli 13. Matti Klingen kirjoittaman *Helsingin yliopisto 1640–1990* -teoksen ensimmäinen osa *Kuninkaallinen Turun akademia 1640–1808* tietää kertoa, että tässä muina teeseinä olivat: 1. Käytännöllinen filosofia on tulevalle teologille erittäin välttämätön, 2. Nuorison on opittava käytännöllistä filosofiaa ennen teoreettista, 3. Muuttuva oikeus suorittaa rangaistukset, 4. Jokainen valhe on synty, 5. Akateemiset kunnianosoitukset ovat kannattavia, 6. Monarkia on paras hallitusmuoto, 7. Retoriikka ja oratoria eivät ole erillisiä opinaloja, 8. Suomen kieli on alkuperäinen.¹⁵⁵ Siinä sitä sitten argumentointikykyä testattiinkin. *De anima rationali*, ”järkiselusta” nämä todellakin tuntuvat kaukaisilta. Filologian puolellekin hypättiin. Osa teeseistä on suorastaan vaikeita ymmärtää sisällöllisesti, mikä tietysti saattaa johtua myös niiden käännöksestä suomeen.

Respondentin maksettavaksi tuli painatuskulujen lisäksi preesesille suoritettava maksu väitöskirjan ohjaamisesta (ja usein myös sen kirjoittamisesta) sekä väitöstilaisuuden presideeraamisesta. Maksun määrä vaihteli ylioppilaan varallisuuden ja professorin suosion mukaan. Merkittävä tulonlähde tämä kuitenkin oli yliopiston professoreille. Florinuksen Thauvoniukselle maksama summa ei ole tiedossa.¹⁵⁶

Pro gradunsa Henricus sai hyväksytyksi 5.6.1656. Ylioppilaille, jotka 1600-luvulla suorittivat maisterin tutkinnon, avautui lähes poikkeuksetta ylempi kirkollinen virka. Välttämättä tällaisen viran saaminen ei maisterin oppiarvoa edellyttänyt, mutta todis-

153 Bonsdorff 1904, andra serien, första bandet; 121–122.

154 Bonsdorff 1904, andra serien, första bandet; 122.

155 Klinge 1987: 390.

156 Klinge 1987: 165.

teeksi tämä oppiarvo perusteellisista tiedoista sekä filosofiassa että teologiassa riitti, varsinkin koska viimeksi mainitut opinnot olivat kiinteästi sidoksissa toisiinsa. Myös opettajia kehoitettiin tämä arvo hankkimaan. Kaikista 1643–1700 promovoiduista 290 maisterista yli 200 ryhtyi papiksi.¹⁵⁷

Maisterin tutkintonsa jälkeen Henricus toimi Paimion apulaispappina ainakin jo loppuvuodesta 1656. Henricuksen maisterintutkinnon iloa kuitenkin lienee häirinnyt vuonna 1656 saapunut suruviesti. Hänen veljensä Erik, jonka kanssa hän oli yhtäaikaan akatemiassa opiskellut ja joka palveli Uudenmaan kaksikasratsuväkirykmentin rykmentinpastorina Pohjan sodassa, oli kuollut Puolassa. Myös Henricuksen siskon Margetan mies, rykmentinpastori Petter Mårtensson Sandelinus kuoli samana vuonna.¹⁵⁸

Lisäopintoja uralla etenemiseen

Turun akademia oli elinvoimainen yliopisto. Käytännöt sekä statuutit akatemiaan kopiointiin Uppsalan yliopistosta, joka oli valtakunnan johtava yliopisto. Siellä olivat yhtä lukuun ottamatta saaneet kasvatuksensa myös akatemian opettajat. Kuten Ruotsissa yliopistot yleensäkin, oli akatemiakin suunniteltu virkamiesten ja pappien kouluttamista pikemminkin kuin tieteenharjoitusta varten. Rehtori Michael Wexionius korosti 1642, että professoreiden ei pitäisi luoda mitään uutta, koska se aiheuttaisi epäsopua. Uskonnollinen ortodoksia ja klassinen humanismi olivat akatemian opetuksen kulmakiviä. Ehkäpä juuri tämän vuoksi Turun akademia oli 1600-luvun lopulla nimenomaan teologisessa tutkimuksessa valtakunnan johtava yliopisto, päättelée Petri Karonen.¹⁵⁹

Akatemiassa opiskeli 1600–1700-luvuilla 150–300 ylioppilasta. Heistä kolmas- tai neljäsosa nautti kuninkaallista stipendiä. Heidän läsnäoloon ja opintojensa sujumista myös tarkkailtiin, sillä konsistori käytti mittana opiskelijan ahkeruutta, lahjoja ja varattomuutta myöntäessään stipendejä. Valvontaa suorittivat inspektorit (*inspectores stipendiariorum*), jotka järjestivät stipendiaateille erityisiä väittelyharjoituksia ja valvoivat heidän luennoilla käyntiään. Aluksi stipendejä jaettiin kahden kategorian mukaisesti, poliittiseen ja teologiseen tiedekuntaan. Ideana oli saada näin myös tulevia virkamiehiä eikä vain pappeja. Kun kävi ilmi, että poliittisen stipendin saaneet eivät jättäneetkään teologiaa, jaottelusta luovuttiin. Käytännössä kaikkien säätyjen opiskelijat saivat stipendejä. Myös käytäntö, että professorien pojat saivat stipendejä, yleistyi Turussa muiden yliopistojen tavoin. Kuten suku-

157 Klinge 1987: 382, 332–335.

158 Kotivuori 2005: Henrik Florinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilo.php?id=799>> (luettu 3.10.2023); Kotivuori 2005: Erik Florinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilo.php?id=798>> (luettu 3.10.2023); Kotivuori 2005: Petter Sandelinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilo.php?id=370>> (luettu 3.10.2023); Väänänen 2011–: Henricus Matthiae Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000662>> (luettu 3.10.2023).

159 Karonen 2014: 285.

laisuussuhteita käsittelevässä osiossa mainitaan, nähtiin stipendit myös professorien palkan lisänä ja keinona sitouttaa pojat opintoihin ja näin saada opettajakuntaa uudistettua. 1600-luvulla 10–15 prosenttia stipendiaateista oli professoreiden poikia. Matti Klinge mainitsee 1690-luvulla 86 prosenttisesti tunnetuista stipendiaattien taustoista pappien poikien olevan edustettuna 31 prosenttisesti, neljäsosa taas oli talonpoikaispoikia, 13 prosenttia professorien, 8,5 porvarispoikia, 6 prosenttia aateloituja sotilaiden ja siviilivirkamiesten poikia ja vajaa 5 prosenttia virkamiesten poikia.¹⁶⁰ Jos stipendinsä onnistui pitämään, oikeutti se siirtymistä seuraavaan, ylempään stipendiluokkaan. Samalla se merkitsi sitä, että opinnot olivat edistyneet ja että todennäköisyys maisteriksi promovomisesta oli lähempänä.¹⁶¹ Juuri tätä kaavaa Henricuksen opinnot noudattivat.

Akatemiassa Henricuksen opinnot jatkuivat taas ylimmän luokan stipendiaattina kevätlukukaudesta 1657 kevätlukukauteen 1660. Ylimmän luokan stipendi riitti kulujen kattamiseen. Stipendin mainitaan olleen kuusi tynnyriä viljaa lukukaudessa tai vastaava summa rahaa. Käytännössä stipendisumma kuitenkin vaihteli, sillä akatemian korkotulot olivat epäsäännölliset.¹⁶²

Ylläesitetyn valossa on helppo nähdä Henricus Florinuksen hyvinkin ansainneen stipendinsä, kun lisäksi on tiedossa hänen lahjakkuutensa ja ahkeruutensa. Jos konsistori kohdisti häneen erityisodotuksia, hän kyllä täytti ne myöhemmin. Vaikka Henricuksen isällä oli varallisuutta, hänellä oli myös hyvät suhteet valtaapitäviin, kuten Pietari Braheen. Joka tapauksessa, kuten Klingekin toteaa, korrelaatio stipendin saamisen ja myöhemmän menestyksekkään uran kanssa on olemassa.¹⁶³

Ei ole tiedossa, mitä nämä stipendiopinnot tarkkaan ottaen pitivät sisällään, mutta se tiedetään, että ne ohjasivat Henrikin suuntautumaan koulun ja kirkon virkoihin. Vallittavana oli kuitenkin teologisen tiedekunnan opintoja täydentämään lääketieteellinen ja filosofinen tiedekunta, joka jakautui kuuden professorin johtamiin ainekokonaisuuksiin: etiikka, valtio-oppi ja historia; kaunopuheisuus eli latinan kieli sekä Rooman kirjallisuus; logiikka ja runous; fysiikka ja kasvioppi; matematiikka; heprea ja kreikan kieli. Näiden katsottiin toimivan teologian aputieteinä. Poliitiikka tuli kyllä tärkeänä mukaan hieman myöhemmin suurvalta-ajalla. Kieliopinnoista on erikseen todettava, että latinan ja kreikan kielten harrastus oli Ruotsissa laajaa. Niissä pyrittiin, ei enempää eikä vähempää, kuin täydelliseen kielenhallintaan. Antiikin auktoriteetit olivat näet suuressa arvossa.¹⁶⁴ Nämä opinnot kuitenkin tulisivat epäilemättä täydentämään Henrikin ansioita ja auttamaan häntä hänen tulevissa tehtävissään.

160 Klinge 1987: 349–352.

161 Klinge 1987: 353.

162 Klinge 1987: 349; Kotivuori 2005: Henrik Florinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilö.php?id=799>> (luettu 3.10.2023); Väänänen 2011–: Henricus Matthiae Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000662>> (luettu 3.10.2023).

163 Klinge 1987: 353.

164 Karonen 2014: 286–287.

Konsistorin oli tapana avustaa maisteriksi valmistunutta opiskelijaa viranhaussa, jos hän jäi yliopistoon opintojaan jatkamaan. Muutakin kuin rahallista hyötyä stipendiaattina olemisesta oli, sillä valmistuminen nopeutui, kun opintoja valvottiin tarkkaan. Lisäksi valmistuminen pappisvihkimykseen ja kirkolliseen virkaan nopeutui. Mainitusta pappisvihkimyksestä ei Henricuksen kohdalla ole kuitenkaan mainintaa löydettävissä.¹⁶⁵

Synodaaliväitökset uran edistäjinä

Gezeliuksen aikana tavaksi tuli, että piispa itse laati synodaaliväitökset, mutta antoi jollekin seurakuntapapille tehtäväksi ”ventiloida”, kuten Esko M. Laine asian ilmaisee, ne preesekseksi valitun johdolla. Preesekseksi valittiin useimmiten joku hiippakuntien emäseurakuntien kirkkoherroista, mutta yhtä hyvin tältä paikalta saattoi löytyä kuninkaallista stipendiä nauttiva varakanslerin valvonnassa opintojaan suorittava ylioppilas, kuten vaikkapa 1655 ja 1651.¹⁶⁶

Respondenttien joukko onkin jo sitten kirjavampi. Sieltä löytyy, kappalaisia, pitäjänapulaisia eli adjunkteja, linnansaarnaajia, triviaalikoulujen pedagogeja ja sotilaspappeja. Tämän tarkoitus lienee Esko M. Laineen mukaan ollut antaa harjoitusta respondentin tehtävässä nuoremmalle papistolle, opettajille ja jopa ylioppilaille. 1686 kirkkolaissa synodaaliväitöksen kirjoittajaksi määrättiin preeses, käytännössä joku tehtävään määrätty pappi. Tällöin työ tuli alistaa tuomiokapitulun ennakkosensuurille. Gezelius nuoremman¹⁶⁷ aikana (1690–) kirjoittamisen suoritti tehtävään valittu henkilö. Turun hiippakunnassa synodaaliväitösten teemat valittiin 1656 asti Augsburgin tunnustuksesta ja sen jälkeen (1657–1707) Hafenrefferin dogmatiikasta.¹⁶⁸

Jo piispa Rothovius oli alkanut kiinnittää huomiota papiston hänen mielestään kehoon tasoon. Näin saivat alkunsa synodaali- eli pappeinkokoukset. Niiden tarkoituksena oli pappien opillisen ja sivistyksellisen tason ylläpitäminen, yhtenäisyyden lujittaminen ja moraalisen tason kohottaminen. Tässä synodaaliväitöskirjoilla oli 1600-luvulla hyvin tärkeä rooli. Ne toimivat luterilaisen opin puhtauden juurruttajina ja vakiinnuttajina. Näiden kokousten yhteydessä siis järjestettiin synodaaliväitöstilaisuuksia, joissa ennalta tehtävään valitut hiippakunnan papit tai myös kuninkaallista stipendiä nauttivat ylioppilaat puolustivat kollegansa (tilaisuuden preeses) laatimaa synodaaliväitöskirjaa. Synodaaliväitöskirjat tavallisesti painettiin, toisinaan painettiin myös jumalanpalveluksissa pidetyt saarnat. Näihin kokouksiin pappien oli sakon uhalla osallistuttava, mutta

165 Klinge 1987: 350–353.

166 Laine E. 1997: 75–76.

167 Kotivuori 2005: Johan Gezelius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=1785>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Johannes Johannis Gezelius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000799>> (luettu 16.12.2022).

168 Laine E. 1997: 75–76, 78.

toisaalta kunnostautuminen synodaalikokouksen luottamustehtävissä saattoi auttaa etenemään virkauralla, joten niiden merkitystä ei missään nimessä sovi vähätellä, päinvastoin.¹⁶⁹

Paimenmuiston mukaan Henrik oli synodaaliväitöksen preeses (*synod. preeses*) Turussa maaliskuussa 1660 ja 1672, sekä synodaaliväitöksen opposentti (*synod. opp.*) Turussa 1667. Lisäksi hän oli pappeinkokouksen saarnaaja (*synod. conc.*) ruotsiksi 1675.¹⁷⁰

Prästämötet i Åbo stift 1629–1864 -kirjassa¹⁷¹ on tutkittu pappeinkokousten synodaaliväitösten preeseiksi ja huomio kiinnittyy siihen seikkaan, että nämä professorit eivät Terseruksen aikakautta lukuun ottamatta olleetkaan teologeja vaan joko filosofisesta tai juridisesta tiedekunnasta. Piispan päätyminen näihin tiedekuntiin selittyy sillä, että kyseiset professorit olivat itse kiinnostuneita tästä tehtävästä. Heidän intresseissään oli nimittäin paremmin palkattu virka teologisessa tiedekunnassa. Lisäksi heidän kerrotaan olleen piispan erityisessä suojeluksessa. Viimeksi mainitusta lienee ollut kysymys 1660 Henricus Florinuksenkin kohdalla, sillä hän oli preeseksenä ollessaan vielä stipendiaatti, toinen preeses oli kirkkoherra, mikä yleensä oli tapana. Stipendiaatinkin esiintymisen preeseksenä mahdollisti myös se, että synodaaliväitöksiin ei liittynyt mitään suurempaa taloudellista velvoitetta.¹⁷²

Turussa esitetyt synodaaliväitökset

Bill Widén toteaa, että vuosina 1655 ja 1660–1675 piispat (Terserus ja Gezelius vanhempi) olivat itse kirjoittaneet synodaaliväitösten teesit. Tällöin oli myös tapana, että preeseiksi oli kaksi, joista toinen oli kirkkoherra ja toinen opiskelija. Tästä kaksi ensimmäistä esimerkkiä alla (esitystapa kaikissa seuraavissa lähteen mukaisena).¹⁷³

Preesekset Turussa:

- 1660
preeses Andreas Keckonius, pastor i Vittis,
De Deo ejusq; triplici cognitione (Hafenreffer I:1)

169 Laine E. 1997: 75–77; Salomies 1949: 296–297.

170 Rapola 1929: 47; Juvelius 1929 III: 448.

171 Widén 1968.

172 Widén 1968: 67–68.

173 Widén 1968: 68, 300.

- 1660
preeses Henrik Florinus d.ä.
De Deo et mysterio S.S. Trinitatis (Hafenreffer I:1), Henricus oli siis silloin stipendiaatti 1654–1660, FM 1661¹⁷⁴
- 1672
preeses Henric Florinus d.ä., Pastor in Pemar 1672
preeses Johannes Thuronius, rektor i Björneborg 1666, FM 1656
De praedestinatione fidelium ad vitam aeternam et infidelium (Hafenreffer III:3 a)¹⁷⁵

Opponentit Turussa:

- 1667
Petrus Walstedius, pastor i Loimijoki 1658
Henrik Florinus d.ä rektor i Tavastehus 1664, FM 1661
Andreas Pryss, kapellan i Åbo sv förs. 1665¹⁷⁶

Saarnaajat/concionatorer:

- 1665
Matthias Florinus (Henrikin isä), på finska, 1. mötesdag
Laurentius Petri Aboicus (Henrikin appi), på finska, 2. mötesdag¹⁷⁷
- 1675
Henrik Florinus d.ä., på svenska, 2. mötesdag¹⁷⁸
- 1700
Henrik Florinus d.y. Joh.18:24, på svenska, 1. mötesdag¹⁷⁹

174 Widén 1968: 300.

175 Widén 1968: 301.

176 Widén 1968: 321.

177 Widén 1968: 340.

178 Widén 1968: 342.

179 Widén 1968: 346.

Vuoden 1672 synodaaliväitös¹⁸⁰

Nimi: *Quaestiones theologicae: selectae, tm theoreticae qum practicae, de praedestinatione fidelium ad vitam aeternam, et reprobatione infidelium.*

Alkuperäiset muut tiedot: Quas in conventu synodali, sub directione Johannis Gezelii s.s. theologiae doctoris, dioeceseos Aboensis episcopi, & Academiae Aboensis pro-cancellarii. Defendendas susceperunt m. Henricus Florinus, pastor in Pemar. M. Johannes Thuronius, sch. Biörnb. rector. Respondentibus dn. Gabriele E. Leandro, v. d. comministro in Masko. Dn. Simone Polviandro, adjuncto in Cumo.

Alkuperäinen merkintä paikasta ja ajasta: Aboae die 19. Junij, die 20. Junij, anno 1672.

Tekijät: Florinus, Henricus Matthiae (1633–1705), Thuronius, Johannes Thuronis (kuollut 1701), Leander, Gabriel Erics (kuollut 1691), Polviander, Simon Michaelis (kuollut 1711), Winter, Johan (kirjapaino, Turku, 1669–1705), excudebat Johannes Winter (1672).

Dedikaatio: Ericus Sparre.

Latinankielinen, 16 sivua.¹⁸¹

Florinuksen pappeinkokoukselle esittämä muutos kirkkolakiin

Uuden 1688 kirkkolain yksityiskohtaan Henrik haki muutosta piispa Gezelius nuoremmalle lähettämässään kirjeessä 31.3.1702. Hän esitti höllennystä kohtaan, jossa lapsensa huolimattomuuttaan tukahduttaneelle äidille määrätään kirkkorangaistus. Perusteena hän viittasi appensa Tammelan kirkkoherran Laurentius Petri Aboicuksen toimintaan katuvien äitien suhteen, mikä salli äitien välttää rangaistuksensa. Sen sijaan imettäjiin hän katsoi tätä kirkkolain kohtaa voitavan soveltaa. Asiaa käsiteltiin pappeinkokouksessa ja kokouksen kirjaukseksi tuli, että lapsensa tukahduttaneet äidit olivat kirkkorangaistuksen alaisia, kun taas imettäjät ja vastaavat maallisen oikeuden alaisia. Ajatuksena oli, että kirkko ottaisi kulloisetkin olosuhteet huomioon. Tällöin ne äidit (*alldeles ömma mödrar*), joiden teko ei ollut tahallinen, eivät saisi rangaistusta, mutta ne, joiden teko täytti tahallisuuden ja rikoksen merkit, taas saisivat rangaistuksen.¹⁸²

180 KKD Florinus 1672. <<https://kansalliskirjasto.finna.fi/Record/fikka.3886887>> (luettu 17.10.2023).

181 KKD Florinus ym. 1672.

182 Widén 1968: 187–188.

Sukulaissuhteet akatemiassa ja papiston keskuudessa

Akatemiassa samoin kuin hiippakunnan papistonkin keskuudessa sukulaissuhteilla oli merkitystä. Mitenkään poikkeuksellinen tämä ilmiö ei ollut, sillä samaa sukulaistumista on havaittavissa käsityöläisten, sotilasjoukko-osastojen ja vaikkapa maanmittareiden ja kruununvoutien ammattikunnissa. Matti Klingen mukaan tähän liittyy myös se, että avioliitot nähtiin enemmänkin sosiaalisena huoltojärjestelmänä kuin romanttisina rakkausliittoina.¹⁸³

Varsinkin seurakunnissa oli käytäntö, että papin kuoltua hänen seuraajakseen valittiin pappi, joka otti vastatakseen leskestä ja lapsista menemällä naimisiin tämän kanssa. Usein tämä oli jopa ehtona viran saamiselle, sillä näin seurakunta vapautui lesken elatuskustannuksista. Tosin oli vaimosta kyllä apuakin miehelle taloudenpidon käytännön töissä, suunnittelussa ja valvonnassa. Taitamaton ihminen ei olisi vaimon töistä selviytyneenkään 1600-luvun yhteiskunnassa, jossa elettiin pitkälti luontaistaloudessa. Oli karjaa, kylvöjä, teurastusta, säilöntää ja sadonkorjuuta. Piti ostaa tavaraa ja toisaalta taas myydäkin jotain, suunnitella tulevaa. Suuri osa kirkkoherran tai prebendaansa hoitavan professorin tuloista koostui juuri maatilanhoidosta, kuten palkkauksesta puhuttaessa on mainittu.¹⁸⁴

Avioliiton solmiminen joko akatemian virkasukujen tai pappissukujen välillä nähtiin luonnollisena ja yleisenä ilmiönä. Matti Klinge mainitsee akatemian väitöskirjat, joissa avioliiton moraalista, historiallista ja oikeudellista luonnetta puolustettiin unohtamatta sen taloudellisia seurauksia.¹⁸⁵ Avioliittoa pidettiin sukujen välisenä. Niinpä tärkeiksi kysymyksiksi nousivat avioliittokandidaattien etsiminen sekä ehdokkaiden arvioiminen ja heidän ominaisuuksiensa selvittäminen. Korkeasäätöisen avioliiton ja aviomiehen urakehityksen nähtiin takaavan hyvän tulevaisuuden sekä lisäävän perheen kunniaa. Avioliittoon pakottamista ei kuitenkaan nähty suotavana, sillä onneton avioliitto ei tietänyt hyvää sen paremmin avioparin kuin yhteiskunnankaan kannalta.¹⁸⁶

Akatemiassa sukulaistuminen lisäsi koheesiota ideologisessa mielessä ja lujitti yhteisöä. Toisaalta ideologinen koheesio oli hyvä asia, sillä opillinen riitely jäi vähemmälle, mutta se teki yhteisöstä helposti sisäänlämpiävän, ja sen myötä uusien asioiden ja tulokkaidenkin oli ehkä vaikeampi löytää paikkaansa tällaisessa yhteisössä. Se myös väijäämättä vaikutti virkanimityksiin.

Selvää on, että sukulaisuuden myötä stipendejä jaettiin professorien pojille, joiden ajateltiin valmistautuvan akatemian palvelukseen. Järjestelmä nähtiin oikeudenmukaisena palkan jatkeena professoreille, joiden palkka ei tunnetusti ollut kovinkaan häävi. Saattaa olla, että osa stipendeistä olikin hyvin oikeutettuja, sillä professorien, ja miksei muidenkin oppineiden, pojat olivat saaneet jo kotonaan enemmän oppia ja latinan tai-

183 Klinge 1987: 222.

184 Heikkilä 2016: 34–36, 38–41; Klinge 1987: 224–225; Suolahti 1919: 84–92.

185 Klinge 1987: 222.

186 Klinge 1987: 223–224.

toa kuin muista perhepiireistä tulleet.¹⁸⁷ Sukulaistuminen oli yleistä paitsi akatemiassa myös Turun uudessa hovioikeudessa, joiden välillä vallitsi läheinen yhteys.¹⁸⁸

Sukulaisuus takasi traditioiden jatkumisen, yhteyden muihin henkilöihin ja perheisiin, sitoutumisen yliopistoon ja toisiin virkakuntiin. Omaisuuskin periytyi taloineen ja kirjoineen. Akateemisessa maailmassa kirjoilla oli suuri merkitys, sillä ne olivat harvinaisia ja kalliita ja niillä, joilla kirjoja oli, oli arvokas pääoma opintoja ja virkauraa varten. Kuten tunnettua on, tutkimustyöhön tarvitaan kirjoja, ja vaikka akatemiallakin oli kirjasto, tutkijan oli helpompi käyttää omia kirjojaan jo niiden saatavuudenkin takia. Turun kolme tulipaloa 1600-luvulla kuitenkin osaltaan verottivat raskaasti kirjastojen aarteita.¹⁸⁹

Henricuksen ensimmäinen avioliitto

Vapaa-aikaakin *studiosus* Henricus Matthiae Florinuksella toki oli, ja siitä löytyy maininta osallistumisesta runousopin professorin Ericus Johannis Justanterin häihin 4.12.1655. Jos häissä ei olisi syntynyt tappelua, johon myös Henricuksemme osallistui, asiasta tuskin tietäisimme. Tappelu sai hyvin synkät puitteet, sillä tovereittensa pahoinpitelemäksi joutunut Carolus Eri Portulinus loukkaantui tappelussa niin, että kuoli vammoihinsa neljä kuukautta myöhemmin. Martti Rapola tietää kertoa, että mainittu Portulinus oli ”tavallista hurjaluonteisempi nuorukainen. Hän joi ja mellasti ja jätti haavansa hoitamatta”¹⁹⁰ eli asia olisi siis voinut päättyä hyvinkin. Asiaa käsiteltiin laajalti konsistorin pöytäkirjassa 2.5.1656–4.5.1657. Yleisiin oikeuslaitoksiin juttu ei siis edennyt, kuten jo aiemmin viitattiinkin Akatemian opiskelijoiden kohdalla.¹⁹¹

Vuotta aiemmin 6.12.1654 Florinus on itse konsistorin edessä syyttänyt kirjansitoja Fredrik Elersia aiheettomasta hyökkäyksestä kimppuunsa Storackenin häissä. Florinus on tällöin haavoittunut. Florinus palaa asiaan vielä neljä vuotta myöhemmin 30.3.1658 väittäen, että kyseinen kirjansitoja ei ollut maksanut haavurin palkkaa, jonka konsistori oli hänen maksettavakseen määrännyt.¹⁹²

Henricuksen omat häät lienevät sujuneen rauhallisemmin, sillä niistä emme tiedä kuin päivämäärän 4.7.1658 ja tietysti morsiamen Valborg Larsdotterin nimen. Häitä vietettiin Tammelassa, jossa Valborgin isä Laurentius Petri Aboicus (Lars Pettersson Tammelinus) toimi sekä kirkkoherrana että lääninrovastina ja varmaankin tyttärensä häissä vihkipappina. Valborgin äiti oli Brita Larsdotter, joka oli puolisonsa toinen vaimo. Brita

187 Klinge 1987: 224.

188 Klinge 1987: 225.

189 Klinge 1987: 230–231.

190 Rapola 1929: 43.

191 Rapola 1929: 43.

192 *Consistorii Academici Aboensis protokoll IV, 1671–1679*: 13, 108; Rapola 1929: 42.

Larsdotterin isä oli Turun hovioikeuden asessori ja Etelä-Suomen laamannikunnan alilaamanni Lars Bertilsson Vihdin Olkkalasta. Brita Larsdotterin äiti oli luultavasti Larsin ensimmäinen puoliso Brita Henriksdotter Ekelöf. Appensa Laurentius Petri Aboicuksen kanssa Henricuksella oli yhteisiä intressejä, kuten tulemme jatkossa huomaamaan.¹⁹³

Merkittävä tekijä Henricuksen ja Valborgin toisiinsa tutustumisessa lienee ollut Valborgin veljillä, joista Jacob ja Gabriel Tammelinus opiskelivat Turussa samaan aikaan kuin Henricus. Koska opiskelijapiirit olivat pienet, on kohtuullista olettaa, että he tunsivat toisensa mahdollisesti hyvinkin, vaikka Jacob ja Gabriel saivatkin opiskeluoikeuden yliopistossa vasta hieman myöhemmin, Jacob 1657 (kuoli 1664) ja Gabriel 1658.¹⁹⁴ *Kuninkaallinen Turun akatemia 1640–1808* -kirjasta löytyi tieto, että Gabriel olisi tällöin ollut 17-vuotias.¹⁹⁵ Tieto pitää paikkansa, koska Gabriel toimi rehtorina Turun katedraalikoulussa ennen Lohjan kirkkoherraksi siirtymistään, ja tiedot hänestä oli varmaan sen tähden merkitty kirjoihin tarkemmin. Paljon ikäeroa ei siis ollut. Lisäksi tieteen tuli isien kautta yhdistävä tekijä eli pappeus. Ainakin Gabrielin kanssa ystävyys ja myös yhteistyö tuli jatkumaan vielä myöhemmälläkin aikuisiällä.

Henrik oli keväällä 1658 ehdolla Uudenkaarlepyyn triviaalikoulun rehtorin virkaan, ja hakipa hän isänsä siirryttyä Paimion kirkkoherraksi seurakunnan kappalaisen virkaakin, mutta kumpaankaan hän ei tullut valituksi. Kappalaiseksi häntä tuki Lopen kartanon omistaja, majuri Jägerhornin leski Hebla, mutta tuomiokapituli katsoi parhaaksi antaa viran edesmenneen kirkkoherra Jacob Florinuksen pojalle Bertilille. Bertilillä oli pitäjäläisten kannatus suurelta osin, sillä hän oli jo jonkin aikaa virkaa hoitanut. Bertilin katsottiin lisäksi tällä tavoin kykenevän huolehtimaan vanhasta äidistään.¹⁹⁶

Kolmea vuotta myöhemmin 1659 Henricusta kohtasi suuri suru, sillä hänen vaimonsa Valborg kuoli. Kuolinsyy ei ole tiedossa.¹⁹⁷

Kemiö ja toinen avioliitto

Huhtikuussa 1660, 27-vuotiaana, Henrikistä tulee Kemiön apulaispappi ja kirkkoherra Sigrig Jakobsson Helsingin kuolinpesän armovuoden saarnaaja tämän lesken pyynnöstä.

193 Väänänen 2011–: Laurentius Petri Aboicus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000002>> (luettu 16.12.2022).

194 Väänänen 2011–: Gabriel Laurentii Tammelinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002438>> (luettu 16.12.2022); Kotivuori 2005: Jakob Tammelinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=1182>> (luettu 16.12.2022).

195 Klinge 1987: 328.

196 Kotivuori 2005: Bertil Florinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=U1095>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Bartholdus Jacobi Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000659>> (luettu 16.12.2022).

197 Väänänen 2011–: Henricus Matthiae Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000662>> (luettu 1.10.2023).

Tähän pyyntöön varmaan vaikutti se, että leski oli Henrikin äidin sisko.¹⁹⁸ Viransijaisuus päättyi tammikuussa 1661, jolloin Kemiö sai vakinaisen kirkkoherran. Näihin aikoihin Henrik solmii toisen avioliitonsa aatelisen Beata Gyllenbögelin¹⁹⁹ kanssa. Ramsay tietää kuitenkin kertoa, että avioliitto solmittiin Kemiössä joko Henrikin siellä virassa ollessa tai jo ennenkin sitä. Beatalle avioliitto oli ensimmäinen.

Beatan isä oli ratsumestari David Sigfridsson Gyllenbögel, joka omisti tilan Sauvon Järvenkylässä. Beatan äiti taas Kiskon kappalaisen Jacob Nilsson Moliisin tytär Elisabet Jakobsdotter Moliis. Beatan veljistä ainakin Samuel ja Henrik aloittivat opintonsa Turun akatemiassa 1653 eli melkein samaan aikaan kuin Henrik Florinuksemme. Saattaa siis olla, että Beata ja Henrik tapasivat toisensa jo tätä kautta, mutta aikakirjojen valossa heidän tapaamisensa kuitenkin jää epäselväksi.²⁰⁰

Kirkoissa kuri tiukkenee, kun Turun piispaksi vuonna 1659 tulleen Terseruksen (piispana 1659–1664) määräyksestä kirkkokansan käyttäytymistä ryhdytään hillitsemään sakoilla. Sakot sai, jos ei kellojen soitua mennyt sisään, samoin sakkoa tuli juovuksissa julkeasti esiintymisestä, itkevästä lapsesta, jota ei vienyt ulos, vieruskaverin kanssa puhumisesta ja sylkemisestä. Jos aikuinen jalallansa kamppasi ehtooliselle menijän, köyhtyi hän siitä riikintaalarin verran, ja alaikäinen taas sai selkäsäunan vanhemmiltaan. Tappelminen tuli vieläkin kalliimmaksi, sillä sakko oli 4 taalaria ”hopia rahaa”. Ehkäpä nämä rajoittavat määräykset helpottivat pappien työtä, sillä on helppoa kuvitella näiden viikoittaisten kirkonmenojen tarjonnan myös mahdollisuuden muunlaiseen kanssakäymiseen kirkkokansan keskuudessa, olihan se viikon ainoa vapaa päivä. Ehkäpä viinaksien kunniaksi oli ainakin joskus pitkän kirkkomatkan aikana tarjolla. Jumalanpalveluksen pituuskin varmaan oli omiaan herättämään ainakin joissakin levottomuutta.²⁰¹

Säädöllinen pukeutuminen ja ylellisyyden välttäminen

1600-luvun alun kymmeniltä asti pappien (ja jopa heidän vaimojensa) pukeutumista pyrittiin johtamaan pois liiasta loisteliaisuudesta, jota porvarit ja aateliset suosivat. Säädöllistä vaatetusta korostettiin. Pitkät hiukset, suippopäiset ja korkeat hatut, isot vuorelliset lakit ja suuret kaulukset mainitaan vielä kitkettävänä asioina vuoden 1664 ylel-

198 Rapola 1929: 44; Väänänen 2011–: Sigfridus Jacobi Helsing. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sksth-000923>> (luettu 16.12.2022).

199 *Adelsvapens genealogi Wiki*: Gyllenbögel nr 418. Tab 1. <https://www.adelsvapen.com/genealogi/Gyllenbogel_nr_418> (luettu 16.12.2022).

200 Kotivuori 2005: Henrik Gyllenbögel. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=967>> (luettu 16.12.2022); Kotivuori 2005: Samuel Gyllenbögel. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=968>> (luettu 16.12.2022).

201 Heininen ym. 2010: 111; Juva 1955: 50–51, 79–82; Juvelius 1929 IV: 163–171; Kaltti ym.: Puhdasoppisuus 1600-luvulla. <<http://lukio.palkane.fi/raamattunet/puhdoppi.html>> (luettu 3.10.2023).

lisysasetuksissa. Korostetaan myös, että pappien tulee esiintyä vakaasti vaate-
tettuina, jotta heidät tunnustettaisiin papeiksi erotukseksi muista säädyistä. Tällä “vakaalla vaate-
tuksella” tarkoitettiin pitkää, väljää viittaa, pientä papin päähinettä ja kohtuullisesti poi-
mutettua hattua. Missään tapauksessa kohtuuttoman suuria ja väljiä housuja ei saanut
käyttää, sillä siitä Jeesus Kristus rankaisisi uusilla ja vieläkin julmemmilla sodilla. Näin
oli Turun akatemian nimeltä mainitsemaan professori vuonna 1661 ylioppilaille sano-
nut. Käherrettyä peruukkia, liehuvaa vaippaa sekä valkeita hansikkaita tuli myös välttää.
Alusvaatteiden tuli olla vakavasti leikatut. Ilmeisesti peruukit, joko käherrettyinä tai ei,
kuitenkin säilyivät, sillä vasta niinkin myöhään kuin 1710 papisto sopi keskenään, että
niistä luovuttaisiin. Pappien parranajoakin pidettiin osoituksena “nuoruuden himosta ja
epävakaisuudesta”. Tämä viittaus ei ilmeisesti kuitenkaan onnistunut estämään pappien
parranajoa, vaan kukin toimi siinä omalla tavallaan. Useimmat ajoivat partansa.²⁰²

Henrik Florinuksen ulkonäöstä meillä ei kuitenkaan ole tietoa, sen paremmin kuin
hänen vaateuksestaan tai parrattomuudestaankaan. Ehkäpä hän mukautui yleiseen käy-
täntöön ja keskittyi tärkeämmiksi kokemiinsa asioihin.

Ylellisyyttä tuli välttää myös syömisessä ja juomisessa sekä prameilua pidoissa ja juh-
lissa.²⁰³ Häitä ei saanut viettää sunnuntaisin, koska se oli lepopäiväksi pyhitettävä. Mor-
siamenkin oli kaunistautumisessaan pysyttävä kohtuudessa ja säädyssään. Tämän sää-
dyn mukaan oli määrätty sekin, paljonko vieraita sai häihinsä kutsua. Korkeimmissakin
säädyissä oli sallittua kutsua vain 24 paria, johon luettiin myös virkansa puolesta paikal-
la olevat ja muusikot. Ruokaa rajoitettiin esimerkiksi hedelmien osalta, joissa oli pitäy-
dyttävä ”täsä valtakunnas” kasvaneisiin. Koristeissa oli pysyttävä kohtuudessa, ja jos ei
hopeakynntelikköä itsellä ollut, ei sitä myöskään saanut lainata. Tietyin osin nämä mää-
rökset koskivat myös kihlajaisia, hautajaisia ja ristiäisiä.²⁰⁴

Hämeenlinna tarjoaa työtä

Kun armovuoden viransijaisuus päättyi, Henrik oli ehdolla Tukholman suomalaisen
seurakunnan kirkkoherraksi. Tähän hänet asetettiin ehdolle 1661 tammikuussa.
Valituksi hän ei kuitenkaan tullut. Samalla Henrik haki myös kymnaasin lehtorin virkaa
Viipurissa, jossa hänen entinen opettajansa Nils Nycopensis oli piispana. Nimenomaan
Nycopensis oli tuonut esille haluavansa tuohon virkaan Florinuksen. Piispa Gezeliuksen
kerrotaan silloin olleen matkoilla, minkä vuoksi konsistori neuvoi Florinusta odotta-
maan hänen paluutaan. Mihin asia sitten lopulta raukesi, jää ilman selitystä. Viipuriin
Henrik ei matkannut.²⁰⁵

202 Juvelius 1929 IV: 24–26.

203 Juvelius 1929 IV: 21.

204 Juvelius 1929 IV: 30.

205 Rapola 1929: 44.

Henrikin seuraava askel tähtää jo hieman lähemmäs kirkkoherranvirkaa. Kun Hämeenlinnan koulun rehtori ja kaupungin kirkkoherra Gabriel Thauvonius oli tullut määrättyksi Perniön kirkkoherraksi 1661, mahdollisti se Florinukselle viran Hämeenlinnan kirkkoherrana ja samalla Hämeenlinnan pedagogion rehtorina sekä Hämeenlinnan linnansaarnaajana mutta vasta 1663.²⁰⁶ Viimeksi mainittua ei tosin ilmeisesti kuitenkaan hänen tehtäviinsä sisällytetty, toisin kuin Pietari Brahe oli virkaa perustaessaan määrännyt, näin arvellaan *Hämeenlinnan kaupungin historiassa* (1926). Tosin tähän heittää epäilyksen varjon se, että vuonna 1680 Florinus pyysi, että saisi vähentää verostaan saatavansa 75 hopeataalaria, joka hänellä oli perimättä Hämeenlinnan linnansaarnaajan palkastaan. Virkaansa Henrik lienee astunut 1664 ja toiminut siinä mahdollisesti aina vuoteen 1671, jolloin hänestä tuli Paimion kirkkoherra isänsä kuoleman jälkeen.²⁰⁷ Joidenkin lähteiden mukaan hän kuitenkin palasi Paimioon jo aiemmin.

Hämeenlinna oli Pietari Brahen toimesta saanut kaupunkioikeudet 1638. Suuresta kaupungista ei kuitenkaan ollut kysymys, sillä vasta vuoden 1651 jälkeen alkoi varsinaisen asutus. Myönnettyt verovapaat vuodet ja varsinkin lahjoitetut peltomaat olivat omiaan houkuttelemaan sinne enemmän asukkaita. Tarkkaa lukumäärää kaupungin asukkaista ei ole kuitenkaan tiedossa, koska asukkaat oli vapautettu henkirahojen maksamisesta ainakin vuoden 1665 loppuun asti.²⁰⁸

Kirkon virkaa Hämeenlinnassa toimitti linnan kirkko. Vasta sen jälkeen, kun linna oli 5.6.1659 kokonaan palanut ja kirkko sen mukana tuhoutunut, nousi esiin kysymys varsinaisen kirkon rakentamisesta. Kirkon rakennustyöt alkoivat 1660-luvun alussa, mahdollisesti 1662 tai 1663 ennen Henrikin virkaan astumista. Ei ole tiedossa, missä Henrik virkaansa tullessaan piti jumalanpalvelukset. Pitkällinen prosessi uuden kirkon saaminen kuitenkin oli, sillä raha oli tiukassa eikä kruunultakaan löytynyt siihen apua. Kirkon tilikirjoista käy ilmi, että toukokuussa 1666 kerättiin rahaa jo saarnastuoliin. Tästä voidaan päätellä, että kirkko oli saman vuoden lopussa jotakuinkin valmis. Samana vuonna tiedetään Hämeenlinnassa olleen noin 114 veroa maksavaa asukasta eli 15–63-vuotiasta kaupunkilaista. Suuren suuri seurakunta siis ei ollut.²⁰⁹

Koulu, jonka rehtoriksi Henrik myös oli nimitetty, sijaitsi linnan lähellä. Se ei ilmeisesti tuhoutunut linnan palossa, sillä *Hämeenlinnan kaupungin historiasta* löytyy maininta, että koulun rehtori, joka siis samalla oli myös seurakunnan kirkkoherra, sai asunnokseen tilan tuosta mainitusta kouluhuoneistosta. Asuintilojen kunto oli huono, ja asunto oli hyvin ahdas. Uutta pappilaa Henrikin aikana ei kuitenkaan ruvettu raken-

206 Kotivuori 2005: Gabriel Thauvonius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=514>> (luettu 10.1.2023); Väänänen 2011–: Gabriel Georgii Thauvonius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002469>> (luettu 10.1.2023).

207 Lindeqvist 1926: 177.

208 *Häme-Wiki*: Hämeenlinnan kaupunki. <https://www.hamewiki.fi/H%C3%A4meenlinnan_kaupunki> (luettu 3.10.2023); Lindeqvist 1926: 16, 19–20, 27, 40, 177.

209 Lindeqvist 1926: 158–160.

tamaan, sillä kirkon rakentaminen oli jo kovasti rasittanut seurakuntalaisia ja koetellut heidän kärsivällisyyttään.²¹⁰

Kirkossa käyminen oli Hämeenlinnassa, niin kuin muuallakin, pakollista. Poissaolosta tuli pulittaa sakkoa. Istumajärjestys oli tarkkaan määrätty. Miehet ja naiset istuivat eri puolilla pääkäytävää, arvokkaimpana pidetyt kaupunkilaiset etummaisessa penkkiriveissä omilla paikoillaan. Henrikin vaimon Beatan paikka oli toisessa penkkirivissä.²¹¹

Florinus Hämeenlinnan pedagogion rehtorina

Lukutaitoon alettiin kiinnittää huomiota 1600-luvun jälkipuoliskolla yhä enenevässä määrin. Papin merkitys tässä korostui erityisesti. Henrikillä oli kirkollisten velvollisuuksiensa lisäksi hoidettavanaan pedagogion rehtorin virka. Ei ole tiedossa, miten paljon hän on käyttänyt aikaa seurakunnan ja miten paljon pedagogion parissa.²¹²

Pedagogiossa eli lastenkoulussa oli ainakin alussa rehtorin lisäksi kaksi opettajaa ja luultavasti kaksi luokkaa. Hämeenlinnan historian kirjoittaja K. O. Lindeqvist kertoo Henrikin opettajatovereista Matti Apolloniuksen²¹³ olleen rettelöitsijä ja apollologista Johannes Stigeliuksen laiska ja kykenemätön sekä harjoittaneen oluen ja viinan myyntiä. Oppilaita kohtaan hänen käytöksensä oli sekä sopimatonta että ilkeää.²¹⁴ Florinusta tuomiokapituli kehuu – tosin vasta parikymmentä vuotta myöhemmin kuninkaalle lähetyksessä anomuksessa verovapauden myöntämiseksi Florinukselle myös Kemiöön – ja mainitsee, että useista hänen oppilaistaan on tullut kiitettäviä ja etevä pappeja. Loistava pedagogi hänestä tänä aikana kuitenkin tuli, vaikka haasteitakin aikaan sisältyi.²¹⁵

Koulun opetuskielestä eri aikoina ei ole varmuutta. Kreivi Brahen perustamiskirjeen mukaan Hämeenlinnan lasten koulussa piti opettettavan katekismusta, ruotsin kieltä, luvunlaskua ja kirjoitusta. Agricolan ensimmäinen suomalainen aapiskirja oli kuitenkin tällöin myös jo käytössä. Kun ensimmäiset alkeet lukutaidossa oli äidinkielellä suoritettu, tuli latinasta vallitseva opetuskieli kaikissa aineissa. Pian ruotsin kieli sai koulussa sijaa opetuskielenä. Se syrjäytti ensin suomen ja vähitellen latinan kielenkin. Koulutyön tiedetään alkaneen klo 5 aamulla ja loppuneen klo 17. Päivä alkoi rukouksella, ja aamuisen kahden tunnin opetusrupeaman jälkeen oli tunnin tauko. Sen jälkeen jatkettiin klo 17 asti ilmeisesti ilman taukoa. Oppilaiden iästä Lindeqvist mainitsee seuraavaa: ”Oppilaat Hämeenlinnan koulussa eivät yleensä olleet varsin lapsen iässä, ja varttuneempien

210 Lindeqvist 1926: 165.

211 Lindeqvist 1926: 171, 174.

212 Lindeqvist 1926: 165, 176.

213 Kotivuori 2005: Matias Apollonius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=176>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Matthias Michaelis Apollonius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000132>> (luettu 16.12.2022).

214 Lindeqvist 1926: 192–193.

215 Rapola 1929: 45, 67–68.

tapojakin he ottivat itselleen; he löivät kyllä kiekkoa ja heittivät palloa milloin talojen pihoilla milloin kaduilla, mutta kävivät välillä olutkannuja noutamassa; jotkut saivat ikään kuin kypsyneen miehuutensa todistukseksi raastuvanoikeudessa julkisen vahvistuksen isyydestään, joka kuitenkin tiesi asianomaiselle opintojen keskeyttämisen.”²¹⁶ Koulun oppilaista ei varhaisilta ajoilta ole säilynyt mitään luetteloja. Edes tietoja heidän lukumäärästään eri aikoina ei ole.

Sen paremmin Hämeenlinnan lastenkoulun rehtorin virkaa kuin siihen yhdistettyä Hämeenlinnan seurakunnan kirkkoherran virkaakaan ei pidetty mitenkään tavoiteltavina asioina. Huonosti palkattua työ Hämeenlinnassa myös oli. Niinpä se olikin usein vain paikka, jossa odotettiin sopivan ja paremman viran avautumista muualla. Näin lienee Henrikimmekin ajatellut.

Elämä keskittyy Paimioon – kiihkeän toiminnan aika

Vuosi 1669 alkaa surullisissa merkeissä. Henrikin isä, Paimion kirkkoherra Matts Florinus kuolee 27.2.1669. Armovuoden aikana Henrikin veli Arvid, joka toimi seurakunnan kappalaisena, huolehti kirkkoherran tehtävistä, *Paimion historia* kertoo. Tosin aivan selvää tämä ei ole. *Paimenmuiston* mukaan Henrik toimi Paimion sijaiskirkkoherrana 1669. Armovuotensa jälkeen Henrikin äiti Liisa päätti luovuttaa omistamansa perintötilan Röpälän Jakobille, nuorimmalle veljeksistä, 6.6.1670. Liisa-äiti perusteli päätöstään sillä, että Jakob oli hoitanut häntä ja huolehtinut tilasta, kun taas muut lapset olivat käyttäneet äitinsä ja isänsä rahoja opiskeluun. Jakob siis sai tilan tavallaan palkaksi siitä, mitä oli menettänyt jäädessään paitsi opinnoista.²¹⁷

Tilasta kuitenkin syntyi riitaa. Muusta irtaimesta omaisuudesta olivat sisarukset päässeet sopimukseen, mutta Röpälän tilasta ei. Talvikäräjillä vuonna 1671 Henrik valitti, että hänen vanhimpansa poikana olisi kuulunut saada haltuunsa tila. Henrik väitti myös äitinsä ennen kuolemaansa muuttaneen mielensä. Tuomioistuin kuitenkin kehotti Henrikiä luopumaan tilasta 200 kuparitaalarin maksua vastaan. Näin tapahtuikin ja tila jäi Jakobille.²¹⁸

Paimion varsinaiseksi kirkkoherraksi Henrik tuli 38-vuotiaana 1671, ja koko perhe lienee jo sitä ennen muuttanut Paimioon. Näin ainakin kertoo Martti Rapola *Varsinais-Suomen maakuntakirjassa* K. O. Lindeqvistin todenneen. Lindeqvistin mukaan jo 26.4.1670 Hämeenlinnan raastuvan pöytäkirjassa mainittaisiin kaupungin kirkkoherrana Iisak Florinus, mistä voi päätellä viran jo siirtyneen seuraavalle.²¹⁹

216 Lindeqvist 1926: 197–200.

217 Hertzen 1973: 307; Lindeqvist 1926: 176.

218 Hertzen 1973: 307.

219 Rapola 1929: 46.

Papiston palkkaus ja asema

Kustaa II Adolf oli antanut papiston anomuksesta 1617 papiston palkkausjärjestyksen. Se pohjautui vanhaan vuoden 1571 kirkkojärjestykseen ja maanlain kirkkokaareen. Tässä papiston palkkaus sisälsi kymmenykset (pelto-, voi-, karja-, kala- ja riistakymmenykset), pääsiäisrahat, toimitusmaksut (vihkiminen, kirkottaminen ja hautaaminen), päivätyöt ja muut vähäisemmät tulot sekä papin virkatalon tuoton. Huomattava osa kirkkoherran tuloista tulikin pappilasta. Kymmenysten kerääminen talonpojilta oli kruununvoudin tehtävä. Järjestelmää ei kuitenkaan voitu kaikkialla panna toimeen ja siksi papiston palkkaus olikin jatkuva valitusten aihe säätyvaltiopäivillä.²²⁰

Kuningatar Kristiina vahvisti 1647 annetut väliaikaiset pappissäädyn privilegiot pysyviksi vuonna 1650. Merkittävin niistä oli kirkkoherroille annettu oikeus ja velvollisuus pitää pitäjänkokouksia, joissa päätettiin pitäjän taloudesta, kansanopetuksesta ja köyhäinhoidosta sekä valvottiin kirkkokuria. Uusi vuoden 1681 palkkausjärjestelmä oli aikaisempia selkeämpi, yleisempi ja sisälsi määräykset papiston kymmenyksistä, toimitusmaksuista sekä kappalaisten ja lukkarien ylläpidosta. Samalla kappalaiset saivat oman virkatalonsa.²²¹

Sekä papiston että talonpoikien taholta syntyneen vastarinnan takia Kaarle XI antoi jo syyskuussa 1681 ensimmäisen resoluution ja selityksen helmikuun palkkausasetukseen. Tämä salli paikalliset vaihtelut papiston palkkauksessa esimerkiksi poikkeavien luonnonolojen takia, ja sitä noudatettiin eräin täydennyksin ja erityismääräyksin vuoteen 1886 asti.²²²

Näiden yleisten valtakunnallisten suuntaviivojen jälkeen on todettava, että vaikka pappien palkkauksesta löytyy kyllä tietoa, käytännön toteutuksessa eri paikkakunnilla on runsaasti variaatiota. Piispa Mikko Juvan kirjoittamasta väitöskirjasta vuodelta 1955 löytyy yleistä osviittaa eri paikkakuntien käytännöistä. Kirkkoherrojen tulot muodostuivat kymmenyksistä. Oli kymmenysviljaa ja karjakymmenyksiä. Paimiossa esimerkiksi maksettiin pelkkää juustoa Kemiössä tavallisen voikymmenyksen asemasta. Vuonna 1694 asetuksella kuitenkin määrättiin kirkkoherroille maksettavaksi voikymmenyksiä, mitä talonpojat olivat vastahakoisia tekemään. Kalakymmenyksiä maksettiin saaristo- ja rannikkopitäjissä, kuten Kemiössä. Vähäisemmistäkin tuotteista olivat kirkkoherrat vaatimassa kymmenyksiään siinä kuitenkaan aina onnistumatta. Villaan, humalaan, nauriiseen ja kaaliin näitä vaatimuksia kohdistettiin. Myös polttopuille ja oljille oli kysyntää.²²³

Niin sanotut pikkukymmenykset kerättiin jouluruoan nimellä. Toisin kuin yleensä oli tapana, Paimion talonpojat veivät sen suoraan pappilaan. Pääsiäisrahoja maksettiin yleensä yli kuninkaallisen asetuksen säättämän yhden hopeaäyrin ehtoolisella käyvää henkilöä kohti. Paimiossa isäntäväki maksoi 4 hopeaäyriä ja heidän lapsensa ja palkolli-

220 Åvist 2016: 18.

221 Juva 1955: 96; Laasonen 1991: 152, 198; Suolahti 1919: 162–164, 170–171; Åvist 2016: 18–20.

222 Åvist 2016: 20.

223 Juva 1955: 95–98.

set tuon yhden hopeaäyrin. Pääsiäinen oli joulun tienoon ohella suosituimpia ehtoolliskäyntiaikoja, joten se oli kirkkoherralle tuottoisaa aikaa.

Lisäksi tulivat toimitusmaksut. Vanha tapa luovuttaa kirkkoherralle isännän kuoltua härkä ja emännän kuoltua lehmä oli edelleen käytössä Paimiossa. Nämä oli maksettava, vaikka talossa ei olisi ollut kuin pari lehmää. Pojan kuoltua tuli maksettavaksi 12 ja tytären kuoltua 6 taalaria. Jos vainajalle pidettiin niin sanottu uloskantosaarna, tuli hinnaksi 6 taalaria. Ruumissaarna maksoi 3 taalaria. Veisaaminen vainajaa ulos surutalosta saatettaessa kustansi 8 äyriä. Sairaskäynnit olivat myös maksullisia. Maksu vaihteli riippuen siitä missä päin maakuntaa asui 8 äyristä 1½ äyriin. Varattomilta ei maksua peritty. Kuulutuksista ja vihkimisestä maksettiin joko yhdessä tai erikseen 12 äyristä 3 taalariin. Aika yleisesti kirkkoherra sai myös joko parin sukkaa tai pyyheliinan. Kasteesta ja kirkotuksesta perittiin maksu yhdessä. Halvimmillaan se oli 8 kupariäyriä ja kalliimmillaan 1½ taalaria muun muassa Nauvossa ja Korppoossa. Paimiossa perittiin myös juustoa ja leipää. Toimitusmaksuista koostui siis aikamoinen summa kymmenysten lisäksi.²²⁴

Kirkkoherra oli pitäjässään yksi mahtavimmista henkilöistä yhteiskunnalliselta asemaltaan, siksi sitä virkaa kannatti tavoitella ja odottaa tilaisuuttaan. Suhteilla, kuten jo on todettu, saattoi päästä pitkälle. Kun pappilatkin kasvoivat koko ajan suuremmiksi kooltaan, asumismukavuuskin parani.

Kappalaisten asema oli kirkkoherroihin verrattuna selvästi alempi. Heidän palkkauksensa perustui pääasiassa pitäjältä saamaansa viljaan, jota he perivät taloa kohden ½ tynnyriä. Vuoden 1681 palkkaussääntö oli tosin määrännyt kirkkoherrat omista saatavistaan maksamaan kappalaisensa palkan. Tämä määräys ei kuitenkaan koskaan piispan anomuksesta astunut voimaan Turun hiippakunnassa. Joissakin pitäjissä kappalaisille kuului myös jouluruoka: lampaan lapa, herneitä, kauroja ja kynttilöitä.²²⁵

Toimitusmaksuja kappalaisille kertyi alaikäisten hautamisesta heille vanhastaan kuuluva ruumisraha. Kappalaisten tavoitteena oli oman pappilan hankkiminen. Niitä anottiin paljon, mutta usein tuloksetta, vaikka lupauksia annettiinkin. Vasta 1690 kuningas antoi maaherroille määräyksen pappiloiden hankkimisesta. Jos asuminen näin kohentuikin, vastaavasti heidän tulonsa pitäjältä kaventuivat ja heidän oli tyytyminen saamaansa ½ viljatynnyriin. 1688 synodaalokokous kielsi kappalaisia kiertelemästä kylillä ja keräämästä jouluruokiaan ja muita parseleitaan.²²⁶

Jumalanpalvelukset Räpälin kirkossa

Jumalanpalvelukset toimitettiin Henrikille jo lapsuudesta tutussa Räpälin kirkossa, joskin hieman muuttuneessa muodossa. Koska jumalanpalvelukset kaikkine kirkollisine

224 Juva 1955: 97–102.

225 Juva 1955: 100–102.

226 Juva 1955: 97–102.

toimituksineen, kuulutuksineen, kuninkaallisten plakaattien ja maaherran lähettämien julistusten ja tiedotuksien lukemisen kanssa uhkasivat venähtää pitkälle iltapäivään, antoi Gezelius vanhempi määräyksen päättää ne kesällä kymmeneltä, syksyllä ja keväällä yhdeltätoista ja talvella kahdeltatoista. Näin pyrittiin välttämään kirkkokansan keskuudessa syntyvää levottomuutta ja häiriökäyttäytymistä.²²⁷

Kirkko vaati, että kristinopin pääkappaleet piti itse kunkin oppia. Usein kuitenkin käytännössä riitti, että ne osattiin ulkoa. Nämä kristinopin taidot tuli merkitä Gezelius vanhemman 1665 (piispana 1664–1690) antaman piispantarkastussäännön mukaan rippikirjoihin, joista lisäksi tuli ilmetä pitäjän kylät, taloluku, syntymä- ja kuolinajat, ehtoollisella käynnit sekä muutot. Tähän soveltuvia rippikirjalomakkeita alkoi Gezelius myöhemmin painaa omistamassaan kirjapainossa sen aloitettua toimintansa 1669. Kaikki sukututkimusta harrastavat tietävät, miten vaihtelevasti nämä määräykset tulivat käyttöön eri seurakunnissa. Rippikirjoja tällaisessa muodossa ei tunneta Gezelius vanhemmaa edeltävältä ajalta. Ilmeistä on, että jonkinlaisia kirjoja kuitenkin oli tätä ennenkin pidetty. Ne olivat lähinnä pappien tekemiä listoja, joita käytettiin sekä saatavien kannossa että kristinopintaitoa valvottaessa.²²⁸

Myös katekismuksen opetus ja siihen liittyvä kuulustelu oli suoritettava kirkossa. Samoin synnintunnustus lausuttiin yhteen ääneen kirkossa. Yksityinen rippi jäi näin syrjään ja muuttui sielunhoidolliseksi keskusteluksi papin kanssa. Siirryttiin julkirippiin ehtoollisen yhteydessä.

Gezeliuksen aikana kuulustelut ennen rippiä ja ehtoollista koettiin ainakin piispan itsensä mielestä häiritseviksi, ja tämä johti rippikoulun syntyyn 1600-luvun loppupuolella.

Merkittävimpiä muutoksia kirkkokansalle olivat kuulustelut, rippi ja jumalanpalvelukseen osallistuminen. Ehtoollisella käyntien määrään ei suurta muutosta tullut. Yleisintä oli osallistua ehtoolliselle kaksi kolme kertaa vuodessa.²²⁹

Virsiä oli alettu myös veisata. Ensimmäinen suomalainen virsikirja oli nimittäin ilmestynyt jo 1583. Virsiä piti opettaa kansalle, jotta he ne ulkoa oppisivat, eivätkä ”seisoisi kuin mykät kuvat kirkossa vaan ylistäisivät Jumalaa hänen huoneessaan”. Myöhemmin, kun lukutaito alkoi kehittyä, seurakunnissa aletaan tavata kirjoista veisaajia. Näitä kirkkokansan kerrotaan nauraneen niin, että piispan piti puuttua asiaan ja uhata naurajia rangaistuksella.²³⁰

Gezelius ei enää ohjeissaan 1673 puutu kirkollisiin toimituksiin. Hän kehottaa lukijaa kääntymään kirkkojärjestyksen ja kirkkokäsikirjan puoleen näissä asioissa. Luterilainen liturgia oli siis jo vakiintunut Gezeliuksen tullessa piispaksi 1664. Sen sijaan hän korostaa katekismuksen opetusta ja kirkkokuria. Myös omassa kirkossa käyminen oli hänelle tärkeää, tällöin voitiin valvoa, että henkilö oli kelvollinen ehtoolliselle.

227 Laasonen 1991: 162–163.

228 Laasonen 1991: 160; Salomies 1949: 384.

229 Juva 1955: 118; Laasonen 1991: 174, 178; Juvelius 1929 IV: 178; Salomies 1949: 379–380.

230 Laasonen 1991: 164; Heininen ym. 2010: 122; Salomies 1949: 383.

Gezelius kiinnitti huomiota myös kirkkojen sisustukseen. Järjestyksen piti vallita kirkossa ja puhdasta piti olla, saarnastuolin ja kuoriaidan olla hyvässä kunnossa, penkkien tuli olla samankokoisia, lattioiden tasaisia ja ikkunoiden ehjiä ja puhtaita. Hometta ei saanut olla kattoholveissa ja seinissä. Alttaritaulujen ja kankaiden piti niin ikään olla puhtaita ja ehjiä. Ylimääräiset tavarat, joita ennen oli säilytetty kirkossa, kuten ruumispaarit, kattopaanut ja tervatynnyrit, piti nyt viedä niistä varten rakennettuun vajaan. Tällainen järjestys auttoi Jumalan sanan perille menoon. Näköesteeksi muodostuneet vaakunat, viirit ja hautamonumentit piti sijoitella niin, että ne eivät haittaisi kirkonmenojen seuraamista. On vaikea sanoa, miten nämä Gezeliuksen ohjeistukset vaikkapa Räpälän kirkossa toteutettiin, sillä mitään asiakirjoja, jotka todistaisivat Räpälän kirkon korjauksista, ei ole löydettävissä. Oletuksena siis on, että kirkko oli kutakuinkin samassa kunnossa, ellei jopa astetta huonommassa, kuin Henrikin lapsuuden aikana hänen isänsä vielä ollessa kappalaisena sekä isän kirkkoherrana olon aikana. Pieniä korjaustöitä on varmaan kuitenkin pakko ollut jo yleisen viihtyvyydenkin kannalta tehdä. Puhtauttakin vaalittiin. Tiedossa ei liioin ole, että Räpälässä olisi ollut näkyvyyttä haittaavia hautamonumentteja. Yleisilme lienee kuitenkin ollut ankeahko.²³¹

Pienillä korjauksilla Räpälää ei siis enää ollut mahdollista saada turvallisesti paikaksi jumalanpalveluksille eikä edes kaikilta osin täyttämään edellä esitettyjä piispa Gezeliuksen vaatimuksia. Niinpä Henrik päätti ryhtyä toimiin. Vuoden 1672 kesäkäräjille Henrik pyysi lautakunnalta lausunnon Räpälän kirkon tilasta. *Paimion historian* mukaan lautakunta totesi seuraavaa: ”Kirkko on joen rannalla ja alkaa luhistua, ja milloin tuulee jonkin verran, kolisee katto niin kovin, että sisällä ollaan suuressa hengenvaarassa. Edelleen ovat pitäjän asukkaat aivan rutiköyhiä, joten heillä ei ole varoja pitää kirkkoaan kunnossa tai rakentaa uutta, elleivät he saa jotain tukea sitä varten.”²³²

Kirjallinen tuotanto

Florinus, joka jo opiskeluaikanaan oli julkaissut yliopistossa 5.12.1652 pitämänsä puheen *Oratio metrica de poesi* sekä vuotta myöhemmin kaksi promootiorunoa, jatkoi Paimiossa kirjallista tuotantoaan. Paimiosta käsin se varmaan oli kovasti helpompaa kuin Hämeenlinnan hyvin ahtaista oloista. Hämeenlinna oli myös kovin kaukana sen aikaisesta sivistyselämän keskukselta eli Turusta.

Turusta löytyvät myös hänen parhaimmat ystävänsä: teologian professori Enevald Svenonius²³³, kaunopuheisuuden professori Martti Miltopaeus, jonka tiedetään olleen aikansa

231 Laitinen 2017: 231–232, 235; Salomies 1949: 384.

232 Hertzen 1973: 292.

233 Kotivuori 2005: Enevald Svenonius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=132>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Enevaldus Svenonis Svenonius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002420>> (luettu 16.12.2022).

oloihin nähden verraten vapaamielinen, logiikan, myöhemmin teologian professori Jaako Flachsenius²³⁴ sekä Gabriel Tammelinus, joka oli paitsi Henrikin ensimmäisen vaimon Valborgin veli myös Turun koulun rehtori ja sittemmin Lohjan kirkkoherra sekä suomenkielinen kirjailija.²³⁵ Sekä piispa Gezelius vanhemman että tämän pojan Gezelius nuoremman suosiota Henrikin mainitaan nauttineen elämänsä loppuun asti.

Erasmus Rotterdamilaisen *Libellus aureus* -kirjan (1665) kääntäjästä ei ole varmuutta eikä täyttä yksimielisyyttä. Teorioita tämän hyvän käytöksen oppikurssin kääntäjästä on ainakin kolme: Matti J. Castren, 1961 julkaistun näköispainoksen loppusanojen kirjoittaja, arvelee suomentajaksi piispa Gezelius vanhempaa, koska kirjassa esiintyy paljon svetisismejä. Matti Kuusi taas on tutkimuksissaan todennut tämän mahdolliseksi, mutta koska kirjassa on paljon uusia suomenkielisiä sanoja, Kuusi ei pidä mahdollisena, että piispa olisi niihin itsenäisesti päätenyt. Kuusen tutkimukset perustuvat vanhan kirjasuomen ja *Vanhan kirjasuomen sanakirjan* ensimmäisiin ensiesiintymätietoihin, ja hän on päätenyt pitämään mahdollisina suomentajina Lohjan kirkkoherraa Gabriel Tamme-
linusta tai Henricus Matthiae Florinusta. Todennäköisimpänä hän pitää Tammelinusta, mutta esittää vaihtoehdon, että he olisivat työskennelleet yhdessä. Nämä miehet tunsivat toisensa hyvin. He olivat opiskelleet yhdessä ja olivat lankomiehiä. Florinus jatkoi Tamme-
linuksen ja hänen isänsä aloittamaa sananlaskujen keruuta, joten hyvinkin yhteistyö heidän välillään on mahdollista.²³⁶ Tätä käsittelen lisää teoksen *Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Suloiset Sananlascut* yhteydessä.

Epitome theologiae e sacris literis oli keskitetty 120-sivuinen oikeaoppisen luterilaisen uskonopin kertauskirja, jonka tarpeellisuuden Henrik oli huomannut opettaessaan viiden vuoden ajan Hämeenlinnan koulussa kehittyneimmille oppilaille logiikkaa ja jumaluusoppia. Julkaisuun hän oli hakenut ja saanut luvan Turun akatemian teologiselta tiedekunnalta ”isänmaan koulujen käytettäväksi”. *Epitomessa* Henrik on hyödyntänyt jo aiemmin käytössä ollutta Hafenrefferin menetelmää sekä akatemian aikaisten opettajien Nils Nycopensuksen ja Jöran Alanuksen opetuksia.²³⁷

Epitome julkaistiin koulujen käyttöön 1673. Sen toinen, korjattu painos, johon sivumäärä oli kasvanut 120:stä sivusta 134:ään sivuun, ilmestyi Turussa 1682 ja kolmas painos Tukholmassa 1700. Turhaan ei siis Florinus tätä oppikirjaa kirjoittanut, käyttöä tuntui riittävän.²³⁸

Florinuksella oli, kuten hänen kuoltuaan on käynyt ilmi, myös itsellään sen ajan käsityksen mukaan laaja kirjasto. Velkojat nimittäin myivät 36 teosta, joista puolet käsit-

234 Kotivuori 2005: Jakob Flachsenius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=787>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Jacobus Henrici Flachsenius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000654>> (luettu 16.12.2022).

235 Rapola 1929: 47.

236 Laine T. 1997: 193–194.

237 Rapola 1929: 52–53.

238 Rapola 1929: 53.

teli teologiaa ja huomattava määrä kielitiedettä ja loput filosofiaa, historiaa ja fysiikkaa. Tallessa olivat myös hänen itsensä kirjoittamat *Epitome* ja *Nomenclatura*.²³⁹ Kun omien kirjojen tiedot loppuivat, Henrik haki lisätietoa yliopiston kirjastosta lainaamalla sieltä kirjoja. Tämä ilmenee säilyneistä konsistorin asiakirjoista 19.11.1673. Tapaus itsessään kuvaa kirjastonhoitajan huolta puuttuvista kirjoista. Selvityksen edetessä ilmenee, että akatemian rehtorilla (Jacob Flachseniuksella) oli ollut lainassa kirja *Langij Florileg*.²⁴⁰ Hän vakuutti palauttaneensa sen. Henricus Florinus puolestaan sanoi sittemmin lainanneensa tämän kirjan.²⁴¹

Pappilan elämästä

Vuoden 1675 valtiopäivillä Paimion kirkon rakentaminen oli taas esillä. Suomen papiston muiden aloitteiden ja valitusten ohella esitettiin, että ”jos kuninkaallinen majesteetti kaikkein armollisimmin suvaitsi joko huojentamalla muutamien vuosien ylimääräisiä veroja tai muilla apukeinoilla olla suosiollinen köyhälle kansalle, niin voisi seurakunta saada itselleen kivikirkon, koska lähettyvillä ei ole hirsimetsää.”²⁴² Kuningas lupasikin pitää asian mielessään, mutta lykkäsi sitä tuonnetmas.

Juho Päiwiön mukaan Florinuksen talous oli usein tiukalla. Hänen perheensä oli suuri, ja kun siihen vielä lisätään hänen kulttuuriharrastuksensa ja vaikkapa edellä mainitut kirjahankintansa, on helppo kuvitella, että rahanmenoa riitti. Päiwiö ihmettelee, minun laillani, mistä Henrik löysi sen hiljaisen sopen tuosta pappilasta, missä hän on kirjallista työtään voinut tehdä muun kiireisen elämänrytmin ja työnsä kasvavien vaatimusten keskellä.²⁴³

Florinuksen kustannuksia lisäsi huomattavasti pappiloiden velvollisuus toimia kesti-kievareina. Kuninkaan virkamiehillä oli etuoikeus majoittua virkamatkoillaan mielensä mukaan, ja niinpä arvokkaimmat vieraat majoittuivat usein nimismiehen talon asemasta juuri pappilaan, jossa oli ehkäpä hieman enemmän mukavuuksia. Lisäksi seura oli sivistyneempää. Jonkinlaisen korvauksen näistä majoituksista pappilan väki sai. Se, kattoiko tämä korvaus kaikki vieraanvaraisen pappilan kulut, on epäselvää.²⁴⁴

Pappilasta ja sen elämästä löytyy rovasti Päiwiön kirjasta seuraavanlainen lämminhenkinen kuvaus: ”Hänen kotiinsa, vaikka siltä puuttuikin mukavuuksia, oli vieraan-

239 Rapola 1929: 63.

240 *Wikipedia*: Florilegium. <<https://en.wikipedia.org/wiki/Florilegium>> (luettu 4.1.2023).

Arvaukseni on, että teos käsitteli mahdollisesti varhaisten kirkonisien teksteistä tehtyjä poimintoja.

241 *Consistorii Academici Aboensis protokoll IV, 1671–1679*: 176; KKD *Turun akatemian kirjaluetelo*.

242 Herten 1973: 293.

243 Päiwiö 1940: 140–141.

244 Herten 1973: 279–280; *Åvist* 2016: 18.

varaisuuteensa, harrastustensa, henkevyyteensä ja ihmisiä ymmärtävän ominaisuutensa takia mieluisa vierailupaikka kaiken säätyisille pitäjässä. Pappilasta sai neuvoja ja lohdutusta arkaluontoisissa sydämen yhtä hyvin kuin maallisissakin asioissa. Kirkkoherralle voi sydämensä tyhjentää ja jutella sellaista vanhaa, salattua perimätietoa, jota pidettiin pakanuutena ja jota ei papeille yleensä oltu rohjettu puhua. Florinus oli puhelias ja osasi puhuttaa. Ja mielissään hän oli kuullessaan kansan vanhaa viisautta ja esi-isiltä perittyä tietoutta.”²⁴⁵

En tiedä, mistä Päiviö on edellä mainitut tietonsa hankkinut, mutta mielenkiintoni herätti tuo perimätieto, siihen liitetty pakanaisuus ja Florinuksen suhtautuminen siihen. Kirkkohohan oli kovalla kädellä ollut kaikkea tuollaista kitkemässä pois puhdasoppisuuden nimissä. Ilmeisesti Florinus oli tässä muodostanut oman käsityksensä asioista ja ymmärsi, että sen, mikä kansan mieliin oli syvään juurtunut, oli parasta antaa olla siellä. Ehkäpä myöhemmin julkaistavat sananlaskutkin, joiden keräämisen Henrikin appi ja lanko olivat aloittaneet, antoivat tukea tälle käsitykselle. Lämpimän, viisaan ja ihmisiä ymmärtävän kuvan tämä kuitenkin Florinuksesta maalaa eteemme.

Pappilan rouvan, Beatan, aatelineen syntyperä vaikutti siihen, että sen ajan ylhäisö oli hänelle tuttu ja mielellään pappilassa kestettävänä. Myös Henrikin usein johtavissa asemissa olevat pappisystävät, Turun yliopiston oppineet ja Turun sivistyneistö sekä hallituksen asioissa liikkuvat olivat tervetulleita pappilaan ja usein myös siellä vierailivat, mutta yhtä lailla Paimion talonpojat ja emännät olivat tervetulleita pappilaan.

Rahaa tähän kaikkeen tietysti kului, kuten todettua. Päiviö kertoo Paimion lautakunnan 1673 ilmaiseen huolensa siitä, että Henrikillä ei ollut omaa taloa, joka olisi turvannut hänen vaimonsa ja lapsiensa elannon hänen kuoltuaan. Saman vuoden syyskuussa Florinus kuitenkin osti itselleen talon Toikkalasta. Tämän hän vaihtoi seuraavana vuonna Iso-Kuusivuoreen, jonka omisti vuoteen 1690. Ratsupalvelusta Florinus alkoi suorittaa talosta 1674.²⁴⁶

Lisäksi Halkilahti oli jonkin aikaa hänen omistuksessaan. Se kuitenkin myytiin 1680. Myös Yrjövuoren rusthollin hän omisti, mutta myi sen varustamisen oikeudet 400 kuparitaalarista 1684. Näistä Päiviön mainitsemista kaupoista en kuitenkaan ole löytänyt mistään muualta todistetta, joten olen tässä Päiviön kirjan tekstin varassa.²⁴⁷ Hän ei lähenteitään tarkemmin mainitse. *Paimion historiastakaan* ei tällaisia tietoja löydy.

Pappilan kunnostamiseen Henrikin omia rahoja ei kuitenkaan tarvittu, sillä hänen kirkkoherra-aikanaan koko pitäjistä kannettiin 15 äyriä kuparirahaa talolta pappilan korjauksiin, joista hän itse huolehti.²⁴⁸

Näihin kiireen leimaamiin aikoihin Henrikiä kohtasi suuri henkilökohtainen suru. Hänen rakas vaimonsa Beata kuoli elokuussa 1675 vain 27-vuotiaana. Beata haudat-

245 Päiviö 1940: 139.

246 Päiviö 1940: 139–140.

247 Päiviö 1940: 140.

248 Herten 1973: 309.

tiin Paimiossa 29.9.1675. Tämä käy ilmi säilyneestä hautajaiskutsusta. Mikkelinpäivänä kerääntyivät kutsuvieraat pappilaan, jossa heitä hyvin kestettiin. Seuraavana päivänä oli juhlallinen ruumiinsiunaus Räpälän kirkossa, jonne Beata lienee myös haudattu.²⁴⁹ 42-vuotiaana Henrik on siis jälleen leski.

Tarkkaan ei ole selvillä, milloin Henrik solmii kolmannen avioliittonsa. Lapsia kuitenkin oli syntynyt Beatalle ja Henrikille, joten apua Henrik arkeensa tarvitsi ja tietysti myös rinnalleen kumppanin.

Kolmas vaimo oli nimeltään Katarina Erikdotter Pihl, leskirouva, jonka edellinen aviomies, Halikossa enonsa kirkkoherra Aeschillus Ambrosii'n apulaisena toiminut Lars Leerman, oli kuollut vuonna 1673. Katarina sai miehensä kuoltua päätökseen oikeusjutun, joka koski Uskelan Isonkylän Kupilan ratsutilaa. Sovintoratkaisuna Katarina sai tilasta 600 kuparitaalaria korvauksena. Hänelle jäi myös Leermanin omistukseen aikaisemmin oikeudessa määrätty Halikon Putolan tila. Mitenkään varattomasta leskiparasta ei siis ollut kysymys, vaan päinvastoin.²⁵⁰

Katarina ja Henrik saattoivat hyvinkin tuntea toisensa jo vanhastaan Leermanin kautta. Hänhän oli myös opiskellut Turussa, joskin Henrikiä nuorempana aloittanut yliopisto-opinnot vasta 1659–1660. Leerman ja Katarina olivat menneet naimisiin ennen vuotta 1667.

Mahdollista on, että Katarina ja Henrik ovat saattaneet tutustua Henrikin ystävän, ensimmäisen vaimon Valborgin veljen Gabriel Larsson Tammelinuksenkin kautta. Gabriel oli nimittäin mennyt naimisiin Katariinan siskon Anna Pihlin kanssa 1668, jolloin Gabriel toimi Turun katedraalikoulun konrehtorina. Saattaa olla, että Henrik on toisen vaimonsa Beatan kanssa ollut kutsuvieraana heidän häissäänkin. Varmasti siellä kuitenkin oli ainakin Katariina morsiamen siskona.

Nyt solmittu Henrikin ja Katarinan avioliitto kuitenkin sopi kummallekin leskeksi jääneelle ja varmaan tuotti heille kummallekin taas iloa molempien surullisten menetysten jälkeen. Pappilan perhe kasvaa näin myös Katariinan edellisestä avioliitosta olevilla lapsilla, Erikillä ja Katariinalla.

Henrik Florinuksen lapsista on kirkonkirjojen ja syntyneiden kirjojen puutteen takia vaikea löytää tarkkoja syntymäaikoja, saatikka edes nimiä. Varsinkin työt löytyvät lähinnä, jos ovat menneet naimisiin pappien tai muiden ylioppilaisiksi opiskelleiden miesten kanssa. Silloinkin tiedossa on yleensä vain vanhemmat, avioliiton solmimisvuosi ja mahdollisesti kuolema.

249 KKD *Beata Florinuksen hautajaiskutsu* (1675). <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2020-00026068>>.

250 Kotivuori 2005: Lars Leerman. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilö.php?id=1386>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Laurentius Germundi Leerman. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001422>> (luettu 16.12.2022).

Arvellaan, että ensimmäisen vaimon Valborgin kanssa solmitusta liitosta on syntynyt:

1.1 *Elisabeth (Liisa)*, mutta tämä lienee väärä tieto, jota historialliset lähteet eivät tue. *Genistä* löytyy profiili Elisabet Henriksdotter Florinukselle. Siinä Elisabetin syntymäpaikaksi on merkitty Paimio ja syntymävuodeksi 1659, joka on Valborgin kuolinvuosi. Äidiksi on siis merkitty Valborg Larsdotter ja isäksi Henric Mattsson Florinus. Elisabetin aviomieheksi mainitaan kappalainen Johan Jacobsson Avalenius/Avolin. *Ylioppilasmatrikkelissa* sen paremmin kuin Turun hiippakunnan *Paimenmuistossakaan* ei mainitun Lokalahden kappalaisen Avaleniuksen vaimolle, jonka nimi on toki Elisabet Florinus, ole merkitty patronyymiä. Liioin ei ole *Ylioppilasmatrikkelissa* tavanomaisia viittauksia appeen tai *Paimenmuistossa* tyyppillistä viittausta puolison vanhempiin. Myös tuolla edellä mainitulla *Genin* sivustolla on maininta siitä, että tiedot sen paremmin Elisabetin syntymäajasta, syntymäpaikasta kuin vanhemmistakaan eivät perustu mihinkään. Elisabetin profiili näyttää vahvasti perustuvan oletuksiin. Otin tämän Elisabetin esille siksi, että se leviää internetin sukututkimusalustoilla useimmiten ilman mainintaa siitä, että sen lähteitä ei ole voitu varmistaa.²⁵¹

Toisen vaimon, Beata Gyllenbögelin lapsia ovat ennen elokuuta 1675 syntyneet:

2.1 esiäitini *Beata*, s. 1667 ja naimisissa Kiskon kappalaisen Gabriel Jöransson Laguksen ja toisessa avioliitossa Kiskon kappalaisen Johannes Kristersson Sevoniuksen kanssa. Paimion poikia hänkin alunperin.²⁵²

2.2 *Henrik* s.1668, joka on naimissa isänsä kolmannen vaimon siskon Maria Eriksdotter Pihlin kanssa ja joka tulee tuottamaan isälleen suurta surua ja häpeää niin Kemiön kirkkoherra kuin onkin.²⁵³

2.3 *Samuel* s. 20.8.1671, laamanni, joka myöhemmin aateloidaan 1719 Blomfeltiksi,

251 *Geni*: Liisa Henrikintytär Florinus. < <https://www.geni.com/people/Liisa-Florinus/600000010112219493> > (luettu 3.10.2023); Kotivuori 2005: Johan Avolin. <<https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilo.php?id=2212>> (luettu 3.10.2023); Väänänen 2011–: Johannes Jacobi Avolinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000173>> (luettu 3.10.2023).

252 Kotivuori 2005: Gabriel Lagus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2739>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Gabriel Georgii Lagus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001344>> (luettu 16.12.2022); Kotivuori 2005: Johan Sevonius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3917>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Johannes Christierni Sevonius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002255>> (luettu 16.12.2022).

253 Kotivuori 2005: Henrik Florinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3355>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Henricus Henrici Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000661>> (luettu 16.12.2022).

naimisissa Margareta Friedenreichin kanssa.²⁵⁴

2.4 *Brita* naimisissa Vehmaan kappalaisen Johannes Davidsson Sciureniuksen kanssa.²⁵⁵

2.5 *Sara*, joka on naimissa Isokyrön kappalaisen Jakob Henriksson Peldanuksen kanssa ja jonka poika Jakob tulee myös tuottamaan suurta surua niin vanhemmilleen kuin isoisälleenkin.²⁵⁶

Kolmannen vaimon, Katariinan kanssa syntyvät:

3.1 *Gabriel*, manttaalikomissaari naimisissa Helena Elisabet Modelinin kanssa.²⁵⁷

3.2 *Margareta*, naimisissa Kirkkonummen kappalaisen Johan Jöransson Laguksen kanssa.²⁵⁸

3.3 *Johan*, luutnantti Turun Jalkaväkirykmentissä, käytti myöhemmin sukunimeä Blom, naimisissa Anna Kruusin kanssa, kaatui Pälkäneellä 6.10.1714.²⁵⁹

3.4 *Jacob*, kuoli noin 20-vuotiaana, naimisissa Anna Johansdotter Rajalenuksen kanssa.²⁶⁰

3.5 *Anna*, naimisissa Vanajan kirkkoherran Johannes Johansson Teetin kanssa, joka kuoli nuorena, ja toisessa avioliitossa Henrik Zithoniuksen kanssa, joka oli hämeenlinnalainen porvari ja raatimies ja myöhemmin Janakkalan nimismies.²⁶¹

254 *Adelsvapens genealogi Wiki*: Blomfelt nr 1585. <https://www.adelsvapen.com/genealogi/Blomfelt_nr_1585> (luettu 16.12.2022); Kotivuori 2005: Samuel Blomfelt. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3653>> (luettu 16.12.2022).

255 Kotivuori 2005: Johan Sciurenius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2396>> (luettu 22.12.2022); Väänänen 2011–: Johannes Davidis Sciurenius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002244>> (luettu 22.12.2022).

256 Kotivuori 2005: Jakob Peldan. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2300>> (luettu 22.12.2022); Väänänen 2011–: Jacobus Henrici Peldanus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001943>> (luettu 22.12.2022).

257 Kotivuori 2005: Gabriel Florinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=5086>> (luettu 22.12.2022).

258 Kotivuori 2005: Johan Lagus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3322>> (luettu 22.12.2022); Väänänen 2011–: Johannes Georgii Lagus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001349>> (luettu 22.12.2022).

259 Kotivuori 2005: Johan Blom. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=4360>> (luettu 22.12.2022).

260 Kotivuori 2005: Johan Rajalenuksen (kohdassa Viittauksia on ote Kemiön käräjien pöytäkirjasta, josta tekstissä mainitut Jacob Florinusta koskevat tiedot ovat pääteltävissä). <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=1583>> (viitattu 7.5.2023); Rapola 1929: 76

261 Kotivuori 2005: Johan Teet. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2829>> (luettu 22.12.2022); Väänänen 2011–: Johannes Johannis Teet. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002456>> (luettu 22.12.2022); Kotivuori 2005: Henrik Zithonius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=4405>> (luettu 22.12.2022).

3.6 *Kristiina*, naimisissa Pehr Larsson Schedulingin kanssa, joka oli Turun ruotsalaisen seurakunnan 2. kappalainen.²⁶²

Lapsipuolia Katariinan ensimmäisestä avioliitosta Lars Leermanin kanssa ainakin:

3.7 *Erik Larsson Leerman*, tuomari ja asianajaja, kuoli nuorena sotavankina vuonna 1714 Kazanissa, naimisissa Malin Henrikdotter Eggersin kanssa.²⁶³

3.8 *Catharina Larsdotter Leerman*, naimisissa Vehmaan kirkkoherran Jeremias Walleniuksen kanssa tämän ensimmäisessä avioliitossa.²⁶⁴

Paimion historian kirjoittaja Erik v. Hertzen on kuitenkin löytänyt lapsia ja lapsipuolia vielä enemmän kuin nämä 13, nimittäin 19, ”erään tiedon mukaan”, jota en ole pystynyt verifioimaan. Tämä tieto saattaa olla peräisin Tengströmin kirjasta *Gezelii den älders minne*, jossa tosin mainitaan vuoden 1689 tienoilla Florinuksella olleen lapsia 18, mutta tietoja on vain yhdestätoista (paitsi lapsipuolista), tietää puolestaan Martti Rapola.²⁶⁵

Kirjallinen tuotanto jatkuu

Florinus teki työtä myös suomen kielen hyväksi. Tiedossa ei ole, missä hän on työnsä aloittanut, vaikka luultavaa on, että se alkoi Hämeenlinnan ahtaissa oloissa. Varmaa on, että ainakin osa siitä on tehty Paimiossa oloaikana, nimittäin 1678 ilmestyi Gezeliuksen kirjanpainajan Johannes Winterin painosta latinalais-ruotsalais-suomalainen sanakirja *Nomenclatura rerum Brevisissima Latino Sveco Finnonica*. Kirja oli tarkoitettu koulujen kieltenopetukseen ja tulkisanakirjaksi.²⁶⁶ Kuriositeettina mainittakoon, että kirjan näköispainos on edelleen lainattavissa kirjastosta.

Florinus mainitsee esipuheessa kirjan syntyneen hänen omien opetuskokemustensa pohjalta. Hyvin suosittu kirjasta tulikin. Turun katedraalikoulussa se oli käytössä pitkälle 1700-luvulle asti. Toinen painos ilmestyi Turun akatemian painosta vuonna 1683, ja sen on Florinus itse tarkistanut. Sittemmin julkaisuoikeudet (*privilegi*) sai tukholmalainen kirjansitoja Bengt Höök. Hän lisäsi neljänneksi kieleksi saksan. Uusi kirja oli nimel-

262 Kotivuori 2005: Pehr Scheduling. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=4245>> (luettu 22.12.2022); Väänänen 2011–: Petrus Laurentii Schedulingh. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002236>> (luettu 22.12.2022).

263 Kotivuori 2005: Erik Leerman. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3354>> (luettu 22.12.2022).

264 Väänänen 2011–: Jeremias Josephi Wallenius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002597>> (luettu 22.12.2022); Kotivuori 2005: Jeremias Wallenius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3232>> (luettu 22.12.2022).

265 Tengström 1833: 198; Rapola 1929: 65; Hertzen 1973: 308; Lindeqvist 1926: 117.

266 Florinus 1678: Suhonen1976: 2.

tään *Vocabularium Latino-Sveco-Germanico-Finnoicum* (suom. otsikko *Yxi lyhykäinen sana-kirja Latinan, Ruotzin, Saxan ja Suomenkielellä*). Tästä uusia painoksia ilmestyi vuosina 1695, 1708 ja 1733.²⁶⁷

Nomenclatura noudattaa kaavaa, jossa 22 aihepiiriin jaetut sanat esitetään ensin latinaksi, sitten ruotsiksi ja suomeksi. Kaiken kaikkiaan sanoja on noin 3000. Luettelo ei ole aakkosellinen vaan pikemminkin tarkoituksenmukainen käytön kannalta. Asiallisesti yhteenkuuluvat asiat on luetteloitu peräkkäin, jolloin ne oli helpompi löytää ja jopa tarvittaessa helpompi oppia ulkoa kuin pelkkä aakkosellinen luettelo ilman asiayhteyttä.

Ennen *Nomenclaturaa* oli ilmestynyt kaksi suomen kieltä sisältävää tulkkisanakirjaa. Ensimmäinen oli Eric Schroderuksen *Lexicon Latino-Scondicum* (1637). Tämän Riitta Suhonen, joka on kirjoittanut Henrik Florinuksen sanakirjan *Nomenclatura* näköispainokseen jälkisanat, arvelee olleen Florinukselle täysin tuntemattoman. Ruotsissa 1644 julkaistu tuntemattoman tekijän *Variarum rerum vocabula* saattoi Suhosen mukaan olla *Nomenclaturan* esikuva.²⁶⁸

Yleisesti ottaen Henricus Matthiae Florinusta pidettiin yhtenä oman aikansa etevimmistä suomen kielen taitajista, mainitaan *Paimenmuistossa*. Hänen laaja julkaisutoimintansakin on tästä hyvänä esimerkkinä.²⁶⁹

Näihin samoihin aikoihin Turun uusi piispa Juhana Gezelius vanhempi alkoi kiinnittää huomiota kansan opetukseen. Pappien velvollisuus oli aikaisemminkin ollut pitää kirjaa seurakuntalaisten kristinopin taidoista. Vuonna 1673 Gezelius antoi vielä täydellisemmät ohjeet, miten asian suhteen on meneteltävä ja miten sisälukutaito on tehtävä yleiseksi. Lukkarin tehtäväksi tuli kussakin seurakunnassa pitää koulua ”sukkelille pojille”, jotka oli valittava eri kylistä. Kun nämä olivat nauttineet opetusta sisäluvussa, oli heidän palattava kyliinsä ja siellä aloitettava sisäluvun opettaminen lapsille. Näin lukutaito sitten vähitellen leviäisi.²⁷⁰ Oppikirjana toimi Gezeliuksen vuonna 1666 laatima *Yxi paras Lasten tavara*, joka sisälsi paitsi aapisen, myös Lutherin *Vähä-Katekismuksen*, Gezeliuksen laatimia kysymyksiä ja Raamatun lauseita. Kirja on ilmestynyt noin 70 painoksena, sillä olihan se käytössä puolisoista sataa vuotta. Jumalanpalvelukseen pappisto saa avukseen niin ikään Gezeliuksen *Suomenkielisen Wirsi- ja Evangeliumi-kirjan*, johon myös liittyy katekismus paria vuotta myöhemmin sekä pian tämän jälkeen *Käsi-kirjan Jumalan Palveluksesta ja Christillisen kircon menoista*.²⁷¹

Luku- ja kristinopin taitoa kontrolloitiin kinkereillä. Kevättalvella seurakunnan papit kiersivät pitäjän kylästä kylään mukanaan kirkonkirjat, joihin kuulusteltavan tai-

267 Halila 1980: 94; Väänänen 2011–: Henricus Matthiae Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000662>> (Luettu 1.10.2023); Florinus 1678; Suhonen1976: 3.

268 Florinus 1678; Suhonen1976: 2–3.

269 Väänänen 2011–: Henricus Matthiae Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000662>> (Luettu 1.10.2023).

270 Juvelius 1929 IV: 177–179.

271 Juvelius 1929 IV: 178; Salomies 1949: 378.

dot merkittiin. Gezelius vanhempi korosti erityisesti, että ketään ei saanut nolata vaan päinvastoin kannustaa ja rohkaista. Voi olla, että tämä ohje ei ihan kaikkia kuulustelijoita saavuttanut.²⁷²

Gezeliuksen toimesta myös Henrik Florinus saa uuden tehtävän. Vuonna 1642 käyttöön tullut suomenkielinen *Raamattu* oli osoittautunut isokokoisuutensa vuoksi hankalaksi käyttää vaikkapa valtakunnan lukuisten sotaretkien aikana ja muutenkin. Siinä oli puukannet ja metallisoljet, jotka tuntuvasti lisäsivät sen painoa. Sivujakin tässä foliantissa oli lähes 1500 ja kuvia 166. *De luxe* -kappaleissa oli vielä neljä koko sivun kuparipiirrosta. Ei siis ihme, että painoa kertyi. Kalliskin tällainen iso, kuvitettu kirja oli.²⁷³

Suomen kansan aikakirjat, osa kolme, kertoo, että esimerkiksi vuoden 1680 Raamatun sidottu painos maksoi 30 taalaria eli saman verran kuin 80 lankkua. Turun tuomiokirkon säilyneistä tileistä vuosilta 1654–1655 käy kuitenkin ilmi, että Henrik Florinuksen veli ja kappalainen Arvid Florinus oli silloin ostanut sidotun suomalaisen Raamatun 22 taalarin hintaan. Jostain syystä hinta näyttää vaihdelleen, mutta halvalla ei kukaan *Raamattuaan* saanut.²⁷⁴

Niinpä Florinus, joka oli saanut rovastin arvon todennäköisesti 1670-luvun loppupuolella, saa tehtäväkseen suomenkielisen *Raamatun* kieliasun tarkistamisen. Lyhennettynä ilmestyivätkin *Uusi testamentti* vuonna 1683 ja koko *Raamattu* vuonna 1685. Florinus on käänöksessään kyllä tukeutunut alkutekstiin, mutta tehnyt sen pohjalta sekä kielellisiä että asiallisia korjauksia, jotka paremmin noudattivat alkutekstiä kuin varhaisempi käänös.²⁷⁵ Tämän *Raamatun* painosmäärä oli 2 200 kappaletta, ja ne kerrotaan loppuunmyydyn Florinuksen eläessä.

Akateemikko, suomen kielen professori Martti Rapola nostaa esille Florinuksen *Raamatun* käänöksen vaikutuksen sekä suomen kielen kirjoitus- että äänneasuun. Ääntämyksellisesti tämä käänös lienee edesauttanut silloisessa suomessa tavatun soinnillisen palataalispirantin [ɣ] (esim. espanjan amiGo [amiɣo]) sekä soinnillisen dentaalispirantin [ð] katoamista. Kirjoitettuna tämä itsenäinen [ɣ]-äänne merkittiin Ruotsissa käytetyllä kirjainyhitymällä *gh*: *pelghon*, *lughun*. Florinus muutti nämä muotoon *g*: *pelgon* ja *lugun*. Lukutavasta ei ole varmuutta: esimerkiksi sana *sugulle* on voitu lukea *suyulle* tai *suvulle*. 1600-luvun loppupuolella tätä äännettä ei liene enää tavattu useimmissa murteissa. Se oli osittain kadonnut, osittain muuttunut [v]- tai [j]-äänteeksi. Lounais- ja alasatakuntalaismurteissa se säilyi pisimpään. 1700-luvulle tultaessa [ɣ]-äänne oli jo hävinnyt useimmista murteistakin.

Samoin kävi soinnilliselle dentaalispirantille th [ð] – kuten englannin THis [ðis] – joka nyt kirjoitettuna sai Ruotsin mallin mukaisen dh:n asemasta muodon d: *ladhon*

272 Heikkilä ym. 2017: 69–70; Salomies 1949: 380.

273 Heininen ym. 2010 2010: 91.

274 Juvelius 1929 III: 475.

275 Laine T. 1997: 60

=> *ladon*. [ð]-äänne siis katosi ja tilalle tuli [d]-äänne.²⁷⁶

Muutakin pientä oikeinkirjoitusmuutosta Florinuksen *Raamatun* käännöskieli sai aikaan. Sanoihin, joissa nykykielessä on ts, merkittiin aikaisemmin yleensä kirjainpari *tz*, harvoin *dz*: *itze*, *catzoi*, *radzahin*. Vuoden 1685 Raamatusta alkaen merkintätavaksi otettiin jälleen *tz*. Tämä tapa säilyi melkein Ruotsin vallan loppuun asti.²⁷⁷

Kuten aiemmin mainittu, Florinus oli saanut rovastin arvon 1670-luvun loppupuolella. 1680 hänet mainitaan lääninrovastina Perniön rovastikunnassa, johon kuului seitsemän seurakuntaa. Näissä hän suoritti 25 rovastintarkastusta 1680, 1686, 1689–1691, 1694, 1696, 1698, 1700 ja 1702, kertoo *Paimenmuisto*. Ei voi kuin ihmetellä, miten monta tuntia Henrik Florinuksen päivässä oikein oli ja miten hänen energiansa riitti kaikkeen vielä rahahuolienkin keskellä.²⁷⁸

Kiitostakin tuli. Työstään Raamatun kääntämisessä sekä muustakin työstään opiskelevan nuorison hyväksi Florinus sai kuninkaalta 7.11.1682 päätöksen verovapaudesta siksi ajaksi, jonka hän Paimiossa olisi. Florinuksen suomentamana julkaistaan myös yksi kuningas Kaarle XI:n tärkeimmistä ja kauaskantoisimmista uudistuksista nimittäin vuoden 1686 *Kircko-Laki ja Ordningi* Turussa vuonna 1688. Kirkosta tuli nyt kuninkaan valan alle täydellisesti alistettu valtionkirkko, johon kaikkien maan asukkaitten on kuuluttava ja jolle nyt myös vahvistetaan luterilainen tunnustus koko *Sovintokirjan* (*Liber Concordiae*²⁷⁹ luterilaisen kirkon tunnustuskirjojen kokoelma) käsittävässä laajuudessa.²⁸⁰

Vuoden 1686 Kirkkolaki on ensimmäinen suomeksi julkaistu lakikokoelma, joka näin ollen osaltaan muokkaa oikeusterminologiaa ja vakiinnuttaa suomalaista lakikieltä kuten Tuija Laine artikkelissaan toteaa. Samalla hän mainitsee Florinuksen olleen aikansa etevimpiä suomen kielen käyttäjiä. Suomennos seuraa alkutekstiä tarkasti. Tämä laki on Ruotsissa voimassa vieläkin. Suomessa sen syrjäytti 1869 voimaan tullut niin sanottu Schaumanin kirkkolaki.²⁸¹

Tämä vuoden 1688 Kirkkolain suomennos on siis suomenkielisen kirjallisuuden ja lakitekstien kannalta merkittävä. Ennen pappien oli ollut turvautuminen ruotsinkielisiin teksteihin. Haluan ottaa lyhyesti esille joitakin Anu Degerman-Karjalaisen filologisesti mielenkiintoisesta Suomen kielen pro gradu -tutkielmasta *Henrik Florinuksen Kirkkolain vierassanat* poimittuja seikkoja, jotka mielestäni hyvin kuvastavat tämän Kirkkolain käännöksen merkityksen nykysuomelle. En listaa esimerkkejä, vaan keskityn toteamaan Florinuksen käännöksen luonteen.²⁸²

276 Rapola 1929: 58–59

277 *Wikipedia*: Suomen vanhat spirantit. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_vanhat_spirantit> (luettu 28.3.2022).

278 *Wikipedia*: Suomen vanhat spirantit. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_vanhat_spirantit> (luettu 28.3.2022).

279 *Wikipedia*: Tunnustuskirjat. <<https://fi.wikipedia.org/wiki/Tunnustuskirjat>> (luettu 25.3.2023).

280 Salomies 1949: 392–393.

281 Laine T. 1997: 284.

282 Degerman-Karjalainen 2001.

Degerman-Karjalainen toteaa Florinuksen käyttäneen käännöksessään vierassanoja, jotka hän gradussaan jakaa sitaattilainoihin, erikoislainoihin ja yleislainoihin. Näistä on osa täysin suomen kielelle vieraita mutta osa jo aiemminkin käytössä olleita. Osa ensimmäistä kertaa nyt käytössä olleista sanoista on Kirkkolain myötä vakiinnuttanut paikkansa nykysuomessa. Juuri tässä korostuu Florinuksen merkitys suomen kielen sanaston kehityksessä. Tietenkin joukossa on myös tilapäissanoja, jotka ovat kadonneet. Osa vierassanoista on lisäksi mukautettu suomen kielen taivutukseen. Merkittävää on myös, että Kirkkolain kielessä on suomen lisäksi latinan- ja ruotsinkielisiä ilmauksia. Näille löytyy luonnollinen selitys. Latina oli oppineitten kieli ja ruotsi taas pitkälti hallinnollinen kieli Suomen ollessa osa Ruotsia.²⁸³

Martti Rapola nostaa esille mielenkiintoisen ajatuksen siitä, että Florinus ei olisi koko käännöstyötä tehnyt yksin, sillä työ valmistui puolessa vuodessa, mikä on työn laajuuden huomioon ottaen todella lyhyt aika.²⁸⁴

Reduktio ja papiston osuus valtionkirkkojärjestelmän synnyssä

Jo 1600-luvun alkupuoliskolta asti hallitsijan oli katsottu johtavan valtakuntaansa Jumalan tahdon mukaan ja Jumalalta saamansa valtuutuksen turvin. Alamaisten tuli olla rauhallisia ja ennen muuta tottelevaisia. Tällainen ajatus vahvistui vahvistumistaan suurvaltakauden aikana, olihan sille teologinen selitys. Valtio oli myös edesauttanut kirkon aseman suhteelliseen vahvistumiseen. Papistolla sekä sen saarnastuolista julistamalla tiedoilla oli tärkeä rooli itsevaltiuden synnyssä. Pelkästään epäitsekkäistä syistä ei papisto kuninkaan asemaa ollut nostamassa ja korostamassa. Papisto näki siitä myös olevan hyötyä itselleen ja omalle asemalleen. Juuri papiston rooli ja asenne saivat rahan kuninkaan puolelle. Talonpojat olivat hyvinkin myönteisiä hallitsijaa kohtaan, samalla kun suhtautuminen aatelista kohtaan muuttui nurjemmaksi. Sitä lietsosivat sekä talonpojat että papisto. Papisto myös kieltäytyi hyväksymästä maalliseksi johtajakseen ketään muuta kuin monarkin. Tässä se tukeutui vanhan testamentin oppeihin, joihin sekä Kaarle IX että Kaarle XI mielellään viittasivat. Heidän aikanaan maallisen hallitsijan valta oli absoluuttinen. Niinpä hän saattoi vaatia valtion edun nimissä alamaisiltaan henkilökohtaisia uhrauksia ja omaisuuttakin, mutta omaksi hyväkseen hallitsija ei näin saanut menetellä.²⁸⁵

Tultuaan kuninkaaksi holhoojahallituksen jälkeen vuonna 1675 Kaarle XI toimeenpani ison reduktion. Käytännössä tämä tarkoitti edellisten hallitsijoiden aatelistolle luovuttamien lahjoitus- ja läänitysmaiden palauttamista kruunulle ilman korvausta. Melkoinen osa Ruotsin ja Suomen suurläänityksistä oli peruutettu jo ennen

283 Degerman-Karjalainen 2001: 78–80.

284 Rapola 1929: 59

285 Juva 1965: 29–35, 41; Karonen 2014: 41, 295–301.

vuotta 1680. Vanhan Aristokratian status heikkeni suuresti eikä uutta mahtiryhmää enää suurvaltakaudesta syntynyt. Jos aristokratia menetti siviilihallinnon tärkeät paikat, valtasi se vastaavasti itselleen kaikki armeijan korkeimmat virat. Talonpojille peruutukset merkitsivät lähinnä isännän muuttumista aatellisista kruunuksi. Porvarien verotus kiristyi.²⁸⁶

Papisto joutui yhä tiukemmin valtiovallan talutusnuoraan. Vuoden 1571 Kirkkojärjestyksen uudistamista oli pappien komiteoissa pohdittu jo vuosikymmeniä ilman, että yksimielisyyttä oli syntynyt. Kaarle XI syrjäytti heidän komiteansa ja antoi tehtävän 1684 eräälle apulaiselleen. Nyt laki valmistui pikavauhtia. Vuonna 1686 kuningas hyväksyi lain ja se tuli voimaan. Nyt kuninkaan valta käskijänä oli kirkollekin selvä.²⁸⁷

Vuoden 1686 kirkkolain ensimmäisessä pykälässä todetaan yksinvaltaisen kuninkaan kaikilla alamailla olevan velvollisuus tunnustaa ainoastaan ja vain sitä kristinoppia ja uskoa, joka perustuu Jumalan sanaan, Vanhan ja Uuden testamentin kirjoihin. Toinen pykälä määrää ensimmäisen pykälän rikkojat karkotettavaksi maasta. Näin oli syntynyt valtionkirkkojärjestelmä, joka salli vain luterilaisen uskonnon ja joka vahvisti maallisen ja hengellisen vallan saumattoman yhteyden. Käytännössä kirkon itsenäisyys oli menetetty, ja sen sananvalta kirkollisiin virkanimityksiinkin kapeni. Useampi kirkkohistoriateos kuitenkin korostaa 1600-luvun ilmapiiriä, jossa tämä evankelinen usko nähtiin kallisarvoiseksi saavutukseksi, koska nyt sitä oli oikeus harjoittaa ilman vieraiden tunnustusten tai harhaoppien aiheuttamaa häiriötä. Se, mikä nyt näyttäytyy ahdistavana pakkona, oli 1600-luvulla luonnollinen asia, toteaa *Suomen kirkon historia 2* -kirjan kirjoittanut Ilmari Salomieskin.²⁸⁸

Paimion uusi kirkko

Kirjallisten töiden ohella kirkon rakentaminenkin vaati Florinukselta lisää toimenpiteitä ja asian nostamista uudelleen esille. Tähän tarjoutui tilaisuus, kun Florinus rovastikunnan esimiehenä tuli Turun hiippakunnan papiston valitsemana edustajaksi Tukholman valtiopäiville 1680. Siellä hän jätti uuden anomuksen muistuttaen kuningasta tämän aikaisemmasta lupauksesta. Tällä kertaa kuningas lupasikin, että seurakunta voi käyttää seuraavana vuonna kertyvät ylimääräiset tulot kirkkonsa rakentamiseen. Lisärahaa voitaisiin myöntää sakkorahoista sekä kerätä kolehti Turun ja Viipurin hiippakunnista.²⁸⁹

Kirkon rakennustyö aloitettiin 1681. Paikka löytyi Vistan kylästä Pietilän talon mailta. Kuninkaan lupaamat verorahat jäivät kuitenkin saamatta, ja kolehditkin jäivät vähiin.

286 Juva 1965: 29, 40–41, 44, 46; Karonen 2014: 291–292, 294.

287 Juva 1965: 44; Karonen 2014: 293; Salomies 1949: 393.

288 Karonen 2014: 295; Salomies 1949: 392–393, 396.

289 Herten 1973: 293; Rapola 1929: 64.

Paimion kirkko. Valokuva: Merja Rannikko.

Henrik Florinus edisti rakennushanketta omilla varoillaan ja pienemmällä työvoimalla. Tämä kaikki johti Henrikin velkaantumiseen. Seurakunnan rahatkin olivat loppu. Työmiehet poistuivat, koska he eivät saaneet korvauksiaan. Rakennustarvikkeita ei niitäkään ollut, joten rakennustyöhön tuli kahden vuoden tauko. Seinät oli kuitenkin jo saatu pystyyn.²⁹⁰

Jatkuvat avunpyynnöt kuninkaalle tuottivat tulosta vuonna 1689, jolloin töiden loppuun saattamiseksi myönnettiin sata hopeataalaria sekä yksi kolehti kaikista Turun hiipakunnan kirkoista. Nyt kirkko valmistui ripeästi. Vanhasta kirkosta uuteen Florinus lienee siirtänyt kaiken, mikä oli arvokasta.²⁹¹ Arvokkaimpia olivat kaksi kelloa, jotka siirrettiin uuteen kellotapuliin. Toinen näistä löytyy tänä päivänä kirkon saarnastuolin jalan vierestä. Sen tiedetään olleen valmistetun Turussa 1578 ja olleen käytössä vuoteen 1968, jolloin se murtuman vuoksi siirrettiin tapulista kirkkoon muistoesineeksi.²⁹²

Myös Öölannin kalkkikivistä valmistettu kasteallas, joka on vieläkin kirkossa, sekä Jaakob vanhempaa esittävä myöhäiskeskiaikainen puuveistos tuotiin uuteen kirkkoon.

Altari oli tiilestä. Kirkon lattia koostui irrallisista honganpuolikkaista, penkit olivat maalaamattomista laudoista ja siirrettävät, sillä kirkko toimi yhä hautauspaikkana. Parannus uusi kirkko vanhaan verrattuna kuitenkin oli – vaikkakin ehkä nykymakuun

290 Herten 1973: 293.

291 Päiviö 1940: 72.

292 Lähdeniitty 2005: 37–38.

Vanha Räpäälän kirkon kello Paimion kirkossa. Valokuva: Jukka Ranta.

karulta kuulostava – sekä seurakunta turvassa kovillakin myrskyillä. Haudatkin säilyivät nyt kuivina.²⁹³

Vihkiäiset pidettiin jouluaattona 1689. Tätä ennen Paimiosta oli tullut yliopiston palkkapitäjä, ja sen sai pastoraatikseen käytännöllisen filosofian ja historian, sittemmin jumaluusopin professori Andreas Wanochius.²⁹⁴ Wanochius asetettiin virkaansa samana päivänä, jolloin uusi kirkko vihittiin. Molemmat toimitukset suoritti Turun tuleva piispa Juhana Gezelius nuorempi, joka jo tuolloin toimi sairaalloisen isänsä apulaisena ennen tämän kuolemaa 20.1.1690. Uusi kirkko oli pyhitetty Pyhälle Mikaelille. Kirkon mukaan lienevät saaneen nimensä myös Mikkelin markkinat, joista ensimmäinen maininta löytyy vuodelta 1691.²⁹⁵

293 Lähdeniitty 2005: 37.

294 Kotivuori 2005: Anders Wanochius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2021>> (luettu 22.12.2022); Väänänen 2011–: Andreas Jacobi Wanochius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002620>> (luettu 22.12.2022).

295 Herten 1973: 293; Lähdeniitty 2005: 37; Päiwiö 1940: 141; Rapola 1929: 51, 66.

Räpälän vanhan kirkon kastemalja Paimion kirkossa. Valokuva: Jukka Ranta.

Elämä mullistuu - vaikeuksia Kemiössä

Suunnilleen samoihin aikoihin (1688), kun Paimion kirkko valmistui, oli Turun akatemia käynnistänyt uuden palkkapitäjän etsinnän Sauvon tilalle. Sauvon katsottiin olevan hyvin kaukana, ja lisäksi Sauvo kaksikielisenä seurakuntana teetti hyvin paljon töitä papistolle. Paimio sen sijaan sopii tähän tarkoitukseen oivallisesti. Niinpä siitä tuli Turun akatemian prebenda vuodesta 1689, kuten edellä jo todettiin.

Henrik Florinukselle tämä tiesi muuttoa. Tosin Sauvon asemasta hänet nimitettiin 20.6.1689 Kemiön kirkkoherran virkaan – ilmeisesti piispa Gezeliuksen puututtua asiaan. Virkaansa hän astui vasta vappuna 1690. Taloudellisesti tämä nimitys oli hänelle edullisempi, mutta se ei poistanut pettymystä eikä liioin katkeruutta. Siirtymä syntymä-

Kemiön kirkko. Valokuva: Jukka Ranta.

pitäjän suomalaisen kansan keskuudesta ruotsinkieliseen seurakuntaan ei häntä tunnu miellyttäneen. Kielellinen ongelma se ei kuitenkaan ollut.

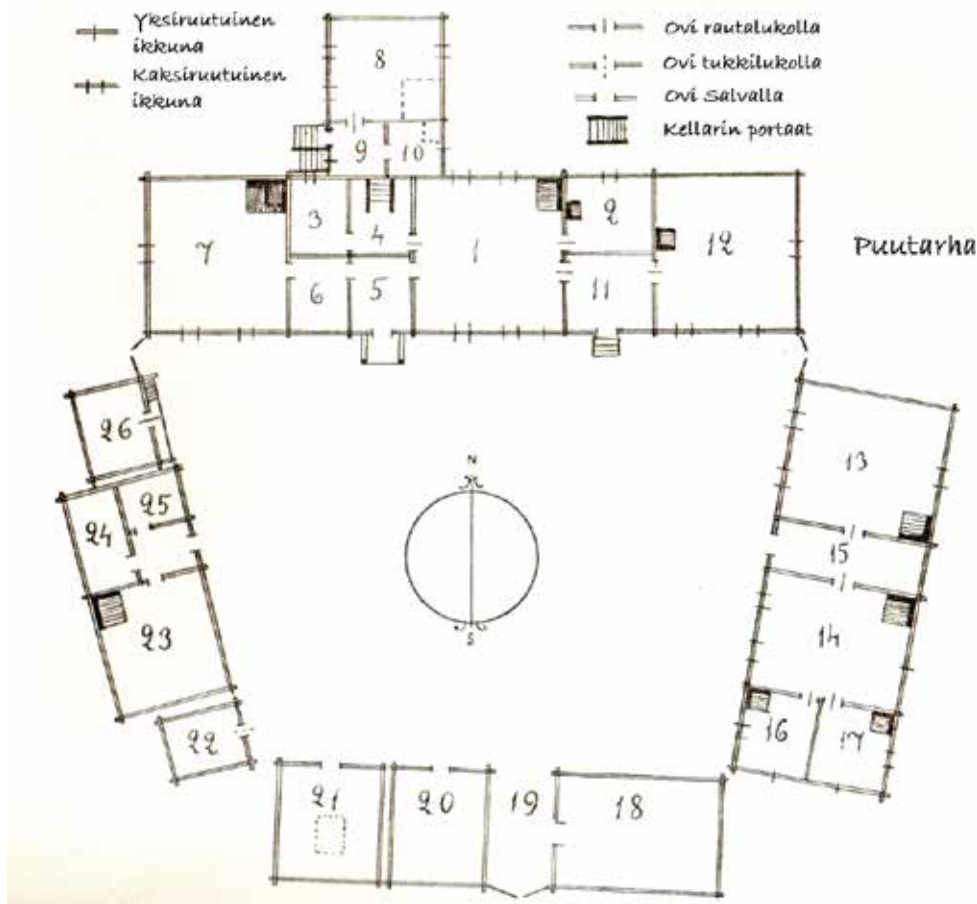
Kemiön kirkon seinillä tiedetään riippuneen kaksikin Florinukselle tutun Gyllenbögel-suvun hautajaisvaakunaa ja mahdollisesti myös hautajaismiekkoja. Henrik tuskin saattoi niitä katsoa muistojen tulvimatta häneen mieleensä ja surun hiipimättä sydämeen. Se ei varmaankaan tehnyt Kemiössä oloaika yhtään mukavammaksi edes kirkossa. Henrikin toisen vaimon Beatan isä David Sigfridsson Gyllenbögel oli 1600-luvun loppupuolella ostanut itselleen ja perillisilleen kirkosta arvokkaan hautapaikan alttarin edestä heti kuoripalkin sisäpuolelta. 1730 suku kuitenkin myi sen everstiluutnantti Marcus Tungelfeltille²⁹⁶ ja tämän vaimolle Brita Strömnerille²⁹⁷. Kauppaan sisältyi Gyllenbögelien hautakivi.²⁹⁸

Kemiön pappila sijaitsi kirkon välittömässä läheisyydessä. Onpa sitä kuvailtu 1600-luvulla yhdeksi maan suurimmista. Pihapiiri oli suljettu ja pihan ympäriltä löytyi 1690 vuoden rekonstruktion mukaan yli 26 huonetilaa. Osa asuinhuoneita, osa säilytykseen, keittiö, paja, leipomo, lastenhuoneita, navettoja, latoja, sauna, kellari, tislamo, makuu-

296 *Adelsvapens genealogi Wiki*: Tungelfelt nr 1155. Tab 1. <https://www.adelsvapen.com/genealogi/Tungelfelt_nr_1155> (luettu 22.12.2022).

297 *Adelsvapens genealogi Wiki*: Strömner nr 1167. Tab 1. <https://www.adelsvapen.com/genealogi/Strömner_nr_1167> (luettu 16.12.2022).

298 Suistoranta ym. 1997: 184.

Kemiön pappila vuonna 1690.²⁹⁹ Kuva teoksesta *Kimitobygdens historia, osa I:1* (Nikander ym. 1944: 243).

huoneita, piispantupa, kirjasto, kappalaisen asunto ja niin edelleen. Eri tilat olivat eri talojen vastuulla, osasta vastasi kirkkoherra itse. Palvelusväki käsitti 5 renkiä ja 4 piikaa vuoden 1681 henkikirjassa. Hevosia oli 2, härkiä 3, lehmiä ja vasikoita 8, lampaita 12, porsaita 6. Eläimien mainitaan olleen pappilalle kuuluvia. Kirkkoherralla saattoi lisäksi olla lisää karjaa yksityisessä omistuksessaan.³⁰⁰

Pappila ei kuitenkaan ollut kokonaan hyvässä kunnossa Henrikin ja perheen sinne muuttaessa. Alle on listattu vuoden 1690 puutteet:

Tiettyjen talojen vastuulla olevat: Tupa (14) oli huonossa kunnossa, samoin kaksi kamaria (24 ja 25) oli ränsistynyt, sillä niistä vastanneet tilat Östanå ja Galtarby oli vapautettu niiden korjaamisesta, sillä ne olivat rakentaneet kellarituvan, jossa oli porstua ja kamari. Talli (26) oli julistettu kelvottomaksi 1690 (Tjudan vastuulla). Hagavisthuset

²⁹⁹ Nikander ym. 1944: 243.

³⁰⁰ Nikander ym. 1944: 243–245, 297.

pihapiirin ulkopuolella oli julistettu niin ikään keltomaksi 1687 ja oli vielä 1690 uudelleen rakentamatta (Vik-tilan vastuulla). Pedersån kaksi riittä niin ikään käyttökeltotomia 1690. Mallaspirtti mäellä pihapiirin ulkopuolella (Sunnanån vastuulla) oli vanha 1690. Dragsfjärdin, Helgebodan ja Nordanån ylläpitämät eläinsuojat olivat vanhoja ja viimeksi mainittu suorastaan tarkoitukseensa kelpaamaton.

Seuraavien korjaus oli koko kylän vastuulla: Keittiö (22) oli 1690 vailla savupiippua ja siksi käyttökeltoton. Vaadittiin uuden rakentamista savupiippuineen. Pihapiirin ulkopuolella nahkojensäilytysvaja, joka oli julistettu käyttökeltottomaksi 1688, oli nyt 1690 vain puoliksi valmis.

Kirkkoherran vastuulla: Kokonaan sortunut riihi 1690.³⁰¹

Vappuna 1690 57-vuotias Florinus astui virkaansa – oletan, että kaikkien tapahtumien jälkeen jossain määrin katkeroituneena miehenä. Pitkä matka Kemiöön tiesi myös eroa Turun ystäväpiiristä ja yliopiston oppineiston seurasta. Samalla päättyi kuninkaan Florinukselle tämän ansioista myöntämä verovapaus.³⁰²

Turun tuomiokapituli lähetti kirjeen kuninkaalle verohelpotuksen saamiseksi myös Kemiöön. Siinä korostettiin Florinuksen *Uuden testamentin* käännöstyön arvoa, joka toi hänelle verohelpotuksen Paimioon ja vielä *Vanhan testamentin* ja uuden kirkkolain käännoä, jotka Florinus oli myös saattanut loppuun. Toiseksi mainittiin työ, jota hän oli tehnyt opiskelevan nuorison eteen julkaisemalla hyödyllisiä ja tarpeellisia teoksia. Kolmanneksi: hän oli kahdeksan vuoden ajan johtanut Hämeenlinnan koulua huolellisesti ja viisaasti niin, että hänen oppilaistaan oli tullut maineikkaita ja etevii pappeja. Neljänneksi: Paimion uuden kivikirkon rakentaminen oli aiheuttanut hänelle paitsi paljon työtä ja vaivaa myös rahallista menetyä sekä kustannuksia. Viidenneksi: hän oli aikojen vaikeuden takia joutunut köyhyyteen ja velkoihin sekä joutunut jättämään rästiin myös kruununveroja. Kuudenneksi: hänen suuren lapsilukunsa takia koulutuskustannukset sekä koulu- että yliopistotasolla olivat olleet suuret, jotta lapset kykenisivät tulevaisuudessa palvelemaan isänmaataan ja majesteettia mahdollisimman hyvin. Seitsemänneksi: Kemiö, jonne Florinus oli nyt muuttanut, oli kalastuksesta elävä pitäjä. Kalastus oli kuitenkin useana vuonna epäonnistunut ja pitäjä oli siksi köyhä. 4 hopeaäyrin pääsiäisrahastakin hänen täytyi maksaa veroa 9 hopeaäyriä varsinaisen vero-osuutensa lisäksi. Kahdeksanneksi: Kemiö oli suuri pitäjä, joten kirkkoja oli 5 ja niissä kaikissa oli pidettävä jumalanpalveluksia, joihin tarvittiin useampia pappeja, mikä osaltaan pienensi tuloja. Yhdeksänneksi: asunnonmuutto oli tullut Florinukselle kalliiksi. Kymmenenneksi: Florinus oli vanha ja kivuloinen mies.³⁰³ On mahdotonta tietää, olivatko asiat todella näin huonosti vai oliko tuomiokapituli hieman liioitellut saadakseen asialle huomiot. Ehkäpä kirje kuitenkin kuvastaa sitä mielialaa, joka Florinuksella oli koko Kemiöön muuton suhteen.

301 Nikander ym. 1944: 243–244.

302 Päiwiö 1940: 141–142.

303 Rapola 1929: 67–68.

Tuomiokapitulin yllä esitetystä perusteluista huolimatta kuningas Kaarle XI piti anosta aiheettomana ja jopa sopimattomana. Tämä lienee ollut aikamoinen isku ahkeralle Henrikillemme. Kemiökin alkoi mahdollisesti näyttää hänestä entistäkin ikävämmältä paikalta. Monet pienet ja vähän suuremmatkin harmit tuntuivat täällä vain seuraavan toistaan. Vuonna 1690 hän hankki omistukseensa Lövbölen augmentin ja Skogsbölen ratsutilan Kemiöstä. Tämä velvoitti hänet varustamaan miehen ja hevosen Ruotsin armeijalle. Onnellisten tähtien alla ei tilanhoitokaan sujunut, sillä kulovalkean kerrotaan tuhonneen tilan metsän niin, että siitä ei moneen vuoteen ollut talolle mitään hyötyä.³⁰⁴

Kemiössä Florinus valitti pappilan aittarakennuksen huonoa kuntoa, teiden kelvottomuutta, kalakymmenystensä menetystä sekä päivätyöntekijöiden laiminlyöntejä. Pitäjäläisten kanssa siis syntyi tuon tuostakin pientä sanaharkkaa ja suoranaista riitaa. Kun Florinus oli ratsastusmatkansa aikana pudonnut hevosen selästä ja murtanut jalkansa, hän moitti ankarasti siltavoutia ja valitti tämän hoitaneen tietä huonosti. Kovin vaikealta näytti Florinuksen sopeutuminen Kemiöön, ja Paimio yhäkin säilyi hänen mielessään kaikella lailla hyvänä paikkana.³⁰⁵

Vaatimukset kovenivat kirkonkin puolella. Jumalanpalvelukseen osallistumista oli alettava tarkkailla tiukemmin, sillä vuoden 1686 Kirkkolaki määräsi, että ehtoollisella sai käydä vieraassa seurakunnassa vain hätätapauksessa. Oma pappi myös tunsu laumansa ja saattoi paremmin valvoa kunkin edistymistä kristinopin taidoissa. Myös poissaolot huomattiin omassa seurakunnassa helpommin.³⁰⁶

Erityisen ankara valvonta kirkossa käymisen suhteen oli kuitenkin vasta 1600-luvun lopulla. Kuninkaallinen asetus vuodelta 1687 määräsi, että kirkosta poisjääneitä tuli ensin varoittaa kolmasti ennen käräjille haastamista. Luvallista oli jäädä pois kirkosta, jos oli fyysisesti liian heikko, liian sairas tai rampa. Joskus syyksi kelpasi kova pakkanen ja susilaumat varsinkin syrjäseuduilla.³⁰⁷

Vuoden 1694 kirkkokäsikirjassa korostettiin, että kirkonmenoihin osallistuminen koski kaikkia säätyyn katsomatta. Myös aateliset veloitettiin osallistumaan yhteiseen jumalanpalvelukseen, käymään ehtoollisella ja lukemaan rukouksensa muun seurakunnan läsnä ollessa. Vahvistetut penkkijärjestykset helpottivat seurantaa, ja tyhjän istumapaikan omistaja oli välittömästi tiedossa.³⁰⁸

Suomennustyötään Henrik jatkoi Kemiössäkin. Nyt vuorossa oli Augsburgin uskontunnustus, *Confessio fidei*. Tämä ilmestyi vuonna 1693. Ensimmäisen suomenkielisen version oli kääntänyt Jacobus Petri Raumannus vuonna 1651. Seuraavan käännöksen täydellisenä laitoksena sai siis tehdäkseen Henricus Florinus. Hän noudatti käännöksessään Augsburgin tunnustuksessa sen latinankielistä pohjatekstiä. Joitakin ilmaisuja Jyrki

304 Rapola 1929: 69.

305 Rapola 1929: 69; Nikander ym. 1944: 228–229.

306 Laine ym. 2010: 296–299.

307 Laine ym. 2010: 298.

308 Laine ym. 2010: 298.

Knuutila kirjoittaa Florinuksen ottaneen pohjakseen ruotsalaisesta teoksesta. Muuten ilmauksia oli muokattu Suomen olosuhteisiin sopiviksi. Se ilmestyi 1693 Gezeliuksen kirjapainosta Johan Winterin painamana. Teos oli tärkeä, sillä kuten Knuutila sanoo, se ilmaisi Suomen kirkon ”ytimen ja summan”, kunnes evankelisluterilainen kirkko määritti oman tunnustuksensa vasta vuoden 1869 kirkkolaisissa.³⁰⁹

Jos Kemiö ei Henrikiämme miellyttänyt, niin sitäkin enemmän se miellytti hänen poikaansa Henrikiä. Nuoremmalla Henrikillä tuntui olevan Kemiössä vaikutusvaltaisia ystäviä. Ehkäpä juuri näiden painostus saikin isä Henrikin luovuttamaan virkansa pojalleen. Missään nimessä tällainen viran luovutus ei ollut yleistä vaan oikeastaan päinvastoin. Se, että tämä ylipäätään sallittiin, lienee johtunut paitsi edellä mainitusta Kemiön vaikutusvaltaisten painostuksesta mutta myös arvostuksesta, jota isä Florinus nautti, sekä hänen lukuisista kirjallisista ansioistaan. Niinpä Henrik nuorempi saikin valtakirjan Kemiön kirkkoherranvirkaan ja astui virkaansa vappuna 1698.³¹⁰

Tämä nuorempi Florinus oli kaikkea muuta kuin hyvä ja esimerkillinen sielunpaimen. Opiskelijana hän oli ollut lahjakas ja erinomainen puheenpitäjä ja ehkäpä näillä ansioillaan tuottanut isälleen iloa, mutta nyt maisterin arvon saatuaan hänen kiinnostuksensa kohteet olivat toisaalla. Hänen kerrotaan rakastaneen tanssia, korttipeliä, juhlia ja juominkeja ja tämän lisäksi vielä eläneen yli varojensakin. Mutta jotakin vieläkin pahempaa oli tulossa.³¹¹

Isä Florinuksen pelastukseksi tuli kuitenkin hänen toinen poikansa Samuel. Samuel oli määrätty hoitamaan Paimion kirkkoherran virkaa väliaikaisesti, kunnes uusi viranhaltija Torsten Rudén ottaisi virkansa vastaan ja oppisi suomen kielen. Samuel oli kuitenkin tällöin ulkomailla päättämässä opintojaan eikä voinut vastaanottaa tuota virkaa, jonka piti olla vain välivaihe ennen hänen siirtymistään Turun yliopiston palvelukseen. Niinpä isästä tuli kymmenen Kemiössä vietetyn vuoden jälkeen poikansa viransijainen Paimioon 1698.³¹² On helppo kuvitella paimiolaisten iloinneen kirkonrakentajan paluusta.

Suuret kuolonvuodet ja lisääntyneet kirkon tehtävät

Henrikin viimeisiä Kemiön vuosia synkensi koko valtakuntaa kohdannut nälänhätä. Aika oli kaikille rankkaa. Talvet olivat kylmiä, routa syvällä maassa ja vesistöt paksussa jäässä, minkä takia huhti- ja toukokuu olivat kylmiä ja kasvukauden alku viivästyi. Nälkä

309 Knuutila 1997: 72–74.

310 Päiwiö 1940: 142.

311 Päiwiö 1940: 142; Väänänen 2011–: Henricus Henrici Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000661>> (luettu 16.12.2022).

312 Kotivuori 2005: Samuel Blomfelt. <<https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilo.php?id=3653>> (luettu 4.10.2023); Päiwiö 1940: 142–143.

oli ainainen ja ruoan tarjonta olematonta katovuosien takia, ja kansa pahasti aliravit-
tua.³¹³

Huonot säät saivat selityksensä Jumalan rangaistuksesta tai noitumisesta. Luonnon-
tieteet eivät siihen aikaan olleet tarpeeksi kehittyneitä tarjoamaan ratkaisua, ja jos vaika
olisivatkin olleet, ihmisten mieli ei ollut valmis niistä selitystä hakemaan, saati us-
komaan. Ruotsin valtakunnassa olikin 1690- ja 1700-luvuilla vallalla todellinen noita-
hysteria, kuten Mirkka Lappalainen kirjassaan *Jumalan vihan ruoska* (2012) toteaa.³¹⁴
Keväällä 1697 alkoivat kulkutaudit levitä raivokkaasti, ja niinpä kuolema oli usein nähty
vieras melkein joka talossa. Papistolle aika oli kiireistä ja myös henkisesti raskasta koko
maassa.³¹⁵

Varsinais-Suomen eteläosissa kuolleisuus oli keskimäärin 20 prosentin luokkaa, kun
se valtakunnan yleisellä tasolla oli 25–30 prosenttia. Varsinaiseen nälkään ei kuitenkaan
kuoltu, sillä sen aiheuttamat patologiset muutokset eivät useinkaan selitä kuolemaa,
vaikka mahdollista sekin tietenkin oli. Useimmiten syynä oli hätäruoka (sammaleet,
oljet ja niini), jota oikean ruoan puutteessa oli nautittu, ja sen myrkyllisyys. Nälkä myös
altisti muille sairauksille. Olosuhteet eivät myöskään rohkaisseet pitämään yllä hygie-
niaa, ja niinpä taudit levisivät nälän heikentämissä kehoissa. Yleisimmät kuolinsyyt oli-
vatkin *lienteria* eli tappava ripuli, *dysenteria* eli punatauti sekä tuhkarokko.³¹⁶ Ne, jotka
säilyivät hengissä, olivat usein voimattomia ja työhön kykenemättömiä. Liikkeelle lähte-
neet kerjäläisjoukot levittivät osaltaan kulkutauteja seudulta toiselle.³¹⁷

Kuolonvuosista pahin oli vuoden 1697 kevät, jolloin Suomessa kuoli kymmeniätu-
hansia ihmisiä. Tarkkaa määrää ei edes tiedetä, sillä leivän perässä kulkevia kerjäläisiä ei
tilastoitu. He olivat tavallisia ihmisiä, jotka olivat nälänhädän uhatessa joutuneet jättä-
mään talonsa ja tilansa ja lähtemään kerjuulle.³¹⁸

Kirkon tehtävänä oli väestönkirjanpito, näin määräsi vuoden 1686 kirkkolaki. Va-
kiintuneeksi käytäntö kuitenkin muuttui vasta, kun uudet pappissukupolvet ryhtyivät
hoitamaan toimiaan. Mutta vielä 1690-luvun historiankirjoissa tiedot kastetuista, vihi-
tyistä ja haudatuista olivat monesti hyvinkin puutteellisia, tai niitä ei ollut lainkaan, vaika
kirkollinen esivalta puutteista jatkuvasti muistuttikin.³¹⁹

Kirkko antoi useita määräyksiä, joiden mukaan tiedot kerjuulle lähteneistä ja kuol-
leista oli toimitettava konsistorille. Ihmisten tunnistaminen varmuudella oli liki mahdo-
tonta, mikä synnytti vaikeuksia. Jos joku halusi aloittaa uuden elämän syystä tai toisesta
uudella nimellä, oli mahdotonta todistaa, että henkilö ei ollut se, joka väitti olevansa.

313 Muroma 1991: 9, 109.

314 Lappalainen 2012: 26–28.

315 Lappalainen 2012:152–157.

316 Lappalainen 2012: 196.

317 Lappalainen 2012: 191, 200.

318 Lappalainen 2012: 112, 191.

319 Lappalainen 2012: 153.

Mirka Lappalainen toteaa edellä mainitussa kirjassaan, että henkilöllisyyden vaihtaminen oli 1600-luvun Ruotsissa helpompaa kuin avioeron saaminen.³²⁰ Perheet joutuivat eroon toisistaan, rikolliset katosivat ja uusia avioliittoja solmittiin, koska aviopuoliso oli kadonnut eikä hänen kohtalostaan ollut varmuutta. Tällaista kaksinnaimista kirkkojuuri pyrki estämään kerjäläisten luetteloinnilla. Nälkävuosien päätyttyä tuomiokapituli määräsi, että leski ei voinut solmia uutta avioliittoa ennen kuin oli varmuus siitä, että edellinen puoliso oli todella kuollut. Helppoa senkään todistaminen ei ollut, kuten jo edellä viitattiin, vaikka papit parhaansa olisivat tehneetkin. Kaikki kuitenkin halusivat tulla haudatuksi siunattuun maahan. Nimiä ei kaikista haudatuista saatu selville, saati kotipaikkaa.³²¹

Ainoastaan talonpojat eivät olleet ahtaalla, vaan elintarvikkeiden loppuessa virkamiesten, pappien, upseereiden, porvarien ja jopa aatelisten tilanne kurjistui ja kävi tukalaksi. Porvareiden vähistä viljaeristään pyytämä hinta nousi pilviin. Kruunun vilja oli ainoa pelastus, mutta sitäkään ei ollut tarjolla kaikille, edes siemenviljaksi, ja sen saamiseksi oli tehtävä anomus toisensa jälkeen.³²²

Takaisin Paimioon vanhuksena

Paimio, johon Henrik vuonna 1698 siirtyi, oli hyvin erilainen kuin se Paimio, mistä hän oli lähtenyt Kemiöön. Paimio oli suurten kuolonvuosien (1696–1697) aikana menettänyt väkiluvustaan noin 22 prosenttia, joka on hieman enemmän kuin edellä mainittu Varsinais-Suomen eteläosien keskiarvo. Vielä vuonna 1696 asukkaita oli ollut 1900. Nyt haudattuja oli kaiken kaikkiaan 573, joista 178 oli tuntemattomia, muualta tulleita, ruokaa etsiviä kerjäläisiä.³²³

Edeltävinä rauhallisina vuosina valtakuntaa hallinnut Kaarle XI kuoli 5.4.1697 vatsasyöpään 42-vuotiaana. Hänen tilalleen hallitsijaksi nousi vain 15-vuotias Kaarle XII. Tanska, Venäjä ja Puola-Liettua päättivät käyttää tilaisuutta hyväkseen ja julistivat Ruotsille sodan yhtä aikaa kuvitellen, että vastus olisi heikko. Näin alkoi suuri Pohjan sota vuonna 1700. Väenotot rasittivat jälleen kansaa, sekä sota nieli rahaa ja vaati ihmishenkkiä.³²⁴

Tämä kaikki heijastui myös Paimioon. Kirkkoherran virkajärjestelyt muuttuivat, sillä Samuelista, jonka virkaa isä Florinus hoiti sijaisena, ei tullutkaan professoria Turun yliopistoon eikä myöskään pappia. Sen sijaan hän päätyi Tukholman kuninkaallisen kir-

320 Lappalainen 2012: 153.

321 Lappalainen 2012: 153–155.

322 Lappalainen 2012: 140.

323 Herten 1973: 147–148.

324 *Wikipedia*: Suuri Pohjan sota. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Suuri_Pohjan_sota> (luettu 20.3.2023); *Wikipedia*: Karl XI <https://sv.wikipedia.org/wiki/Karl_XI> (luettu 4.1.2023); *Wikipedia*: Karl XII. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Karl_XII> (luettu 4.1.2023).

jaston sihteerin virasta viimein Blomfeltiksi aateloituna Karjalan laamanniksi. Kun edellä mainittu professori Torsten Rudén 11.5.1701 nimitettiin Piikkiön kirkkoherraksi, sai 68-vuotias rovastimme takaisin Paimion kirkkoherranviran vielä loppuikäseen.³²⁵

Florinuksen kerrotaan tuolloin olleen jo huolten rasittama ja kenties sairaalloinenkin vanhus. Valtakunnan yleisen tilan ja raskaiden kuolonvuosien jälkeen hänen korviinsa lienevät kantautuneet huhut hänen poikansa Henrikin edesottamuksista Kemiössä. Yhä useammin mainittiin ohimennen tämän mahdollisesta aviorikoksesta Halikon kihlakunnan kruununvoudin Joachim Gardelingin vaimon, Kemiön entisen kirkkoherran tyttären Kristina Johansdotter Pratanan kanssa. Olivatko ne totta vai panettelijoiden puhetta, sitä ei Henrik voinut tietää, mutta raskaana asia painoi hänen mieltään.³²⁶

Henrikin palatessa Paimioon hänen apunaan olivat kappalainen Jaakob (Jaakko) Rubelius ja pitäjänapulainen Anders (Antti) Oilenius. Rubelius asui Tupilassa ja Anders poikamiehenä ollessaan pappilassa yhdessä lukkari Matti Nikunpojan ja tämän vaimon Liisan kanssa. Mentyyään Anna Petrejan kanssa naimisiin 1700 tai 1701 hän muutti Tupilan Käpiin, joka oli kappalaisen virkatalo.³²⁷

Juho Päiwiö kirjoittaa kirjassaan, että ”pitäjäkäynnit ja muut papilliset toimet saivat hänen [Florinuksen] loppuvuosinaan jäädä Jaakko Rubeliuksen ja pitäjänapulaisen Antti Oileniuksen huoleksi. Kamarityöt rovasti suoritti. Kirjojensa parissa hän viihtyi.”³²⁸

Perehdyin Paimion syntyneet-kuolleet-vihityt -kirjan 1690–1704 säilyneiden tietojen valossa siihen, kuka oli kastanut ja kuka vihkinyt. Vuosina 1698 toukokuusta alkaen vuoteen 1701 tästä kirjasta ei löydy merkintöjä kaste- tai vihkitoimituksista, jotka Florinus olisi suorittanut. Onko muutto rasittanut Henrikiä, terveys reistailut vai onko hän suorittanut kirjoitustöitä ja panostanut vuonna 1702 ilmestyneen kirjan *Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Suloiset Sananlascut* valmisteluun? Mahdollista on myös, että hän on keskittynyt seurakuntansa palveluun jumalanpalveluksissa. Vuosina 1701–1703 Florinus kyllä osallistui sekä kastamiseen että vihkimiseen tasavertaisesti, ellei suorastaan enemmän kuin apulaisensa, mutta vuodesta 1704 lähtien hän näyttää suorittaneen vain viisi kastetta. Hautaukset oli kirjattu ilman papin nimeä. Ei ole myöskään tiedossa, kuka jumalanpalveluksia piti.³²⁹

	Kasteet							
	1698	1699	1700	1701	1702	1703	1704	1705
Florinus				18	20	18	5	

325 Päiwiö 1940: 143.

326 Päiwiö 1940: 143; Rapola 1929: 74–75; Väänänen 2011–: Henricus Henrici Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000661>> (luettu 16.12.2022).

327 Herten 1973: 313; Kotivuori 2005: Anders Oilenius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3916>> (luettu 22.12.2022). Väänänen 2011–: Andreas Oilenius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001842>> (luettu 22.12.2022).

328 Päiwiö 1940: 143.

329 KA Paimion seurakunnan arkisto – I Ca:1 Syntyneet 1690–1704, jaksot 49–86 ja 128–135.

Kasteet								
	1698	1699	1700	1701	1702	1703	1704	1705
Oilenius	1	35	17	13	7	8	14	8
Rubelius	1	37	27	34	12	13	23	5
Sevonius	1						1	
Lund	1	1						
Rudeen		3						
Ei tietoa	1							

Vihkimiset								
	1698	1699	1700	1701	1702	1703	1704	1705
Florinus				7	4	11		
Florinus jr							1	
Oilenius	10	5	6	1	2	2	5	3
Rubelius	1	2	4	6	6	3	8	1
Sevonius						1		
Lund	2							
Rudeen			1					
Ei tietoa			2		1			

Florinus siis viihtyi työhuoneessaan kirjojensa parissa ja tunsi sen tutussa ympäristössä olonsa kotoisaksi. Siellä hän saattoi uppoutua hänelle rakkaaseen työhön kirjojen ja tiedon maailmassa ja ehkäpä myös paeta painostavalta tuntuvaan ympäröivää todellisuuttakin.

Seuraavaksi tuli työn alle kokoelma suomalaisia sananlaskuja. Näiden kokoamisen oli aloittanut Henrikin ensimmäisen vaimon Valborgin isä, Tammelan kirkkoherra Laurentius Petri Aboicus, jonka kuoltua 1671 työtä oli jatkanut tämän poika, Lohjan kirkkoherra Gabriel Laurentii Tammelinus. Gabrielin kuoltua vuonna 1695, sai Florinus kokoelman käsiinsä ja jatkoi sitä.³³⁰

Kansanrunous sen paremmin kuin kansantietouskaan ei ollut luterilaisen puhtasoppisuuden suosiossa. Maallista runoutta pidettiin nuoria turmelevana ja suorastaan jumalattomana. Sananlaskut muodostivat tästä poikkeuksen Lutherinkin mukaan. Ne kun olivat kyllä Jumalan sanasta saaneet alkunsa, vaikka eivät Jumalan sanaa olleetkaan. Niiden katsottiin edustavan vakavaa, kotoista ja turvallista totuutta. Näin asian tulkitsee Martti Rapola nojaten muun muassa A.V. Koskenniemen alkulauseeseen kirjassa *Ko-*

330 Rapola 1929: 60–62; Väänänen 2011–: Gabriel Laurentii Tammelinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002438>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Laurentius Petri Aboicus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000002>> (luettu 16.12.2022).

*koelma Suomen kansan sanalaskuja.*³³¹

Samansuuntaisesti kirjoittaa Florinus itse Paimiossa 2.10.1702 kirjansa *Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Suloiset Sananlascut* esipuheessa:

”Nämät Sananparret ei ole suingan hyljättävät / wan sitä suuremmas arwosa / cuin itze Jumalan Hengi on Cuningas Salomon lahjoittanut taitawammax caickia Ihmisiä / puhuman colmetuhatta Sananlascu / 1 Reg. 4: 32. nijn on monda näidengin Sananlascuin seas Jumalan pyhän Sanan cansza yhtenso-piwaista; mutta ei yhtäkän ilman hywä perustusta ja hyödytystä waan caicki / pidemmäldä ajatelda / oppia täynnä / puhen hywin caunistawat.”³³²

Varmaan hän työtä tehdessään myös eli uudelleen menneisyyden tapahtumia jo poisnukkuneiden kanssa. Gabriel oli ollut Henrikin ystävä jo opiskeluajoilta sekä tietenkin hänen lankonsa, ensimmäisen vaimon Valborgin veli. Lisäksi Gabriel oli ollut naimisissa Henrikin nykyisen vaimon Katariinan siskon Anna Pihlin kanssa. He olivat siis perhe-tuttuja.³³³

Florinuksen motiivina oli sanalaskujen viisauden siirtäminen eteenpäin sekä kielel-lisesti vanhojen suomen sanojen herättäminen uudelleen henkiin ja käyttöön. Kirjasta löytyy kaiken kaikkiaan 1521 sananlaskua, joten materiaalia on paljon. Ei ole tiedos-sa, mikä tarkkaan ottaen oli hänen osuuteensa keräämisestä, mutta kirjan esipuheessa hän jakaa runsaasti kiitosta sekä apelleen että langolleen. Tästä voidaan päätellä heidän osuutensa olleen oleellinen. Ulos painosta tämä *Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Su-loiset Sananlascut* tuli 1702. Teos on vielä nykyäänkin löydettävissä kirjastosta.³³⁴

Kuten yllä olevastakin voi jo päätellä, suomen kieli oli Florinukselle kaikki kaikessa. Sen puhtaus ja kauneus olivat hänen sydäntään lähellä. Sitä kieltä hän oli pyrkinyt itse suosimaan ja oli myös suosittelut pappien käyttöön saarnoissa.³³⁵

Vielä kaksi kuukautta ennen kuolemaansa eli 15.2.1705 tämä ahkera mies toi piispa Gezelius nuoremmalle tuomiokapitulin jäsenille esitettäväksi käsikirjoituksen *Yxi lyhy-käinen Opetus oikiasta Wanhurscaudesta*. Florinus toivoi, että joku taho ottaisi sen jul-kaistavakseen. Turun varakkaan porvariston avulla kirja saatiin ulos painosta vielä sa-mana vuonna. Kustantajaksi mainitaan kauppias Matti Sperman. Tästä julkaisusta ei ole

331 Rapola 1929: 61–63.

332 Florinus 1702.

333 Väänänen 2011–: Gabriel Laurentii Tammelinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002438>> (luettu 16.12.2022); Väänänen 2011–: Henricus Matthiae Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000662>> (Luettu 1.10.2023); Väänänen 2011–: Laurentius Petri Aboicus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000002>> (luettu 16.12.2022).

334 Rapola 1929: 62–64.

335 Rapola 1929: 64.

säilynyt yhtään kappaletta, joten tiedossa ei ole, millaista kristinoppia kirjanen edusti ja miten tiukasti Florinus nyt vanhuksena ja paljon kokeneena piti kiinni nuoruutensa “oi-keasta” opista.³³⁶

Henricus Florinus muiden väitöskirjoissa

Henrikillä on ollut vaikutusta myös muiden tieteelliseen työhön, sillä Turun akatemian väitöskirjoista löytyy joitakin Henricus Matthiae Florinukselle omistettuja. Nämä dedikaatiot sijoitettiin kirjan arvokkaimmalle paikalle, ja eri henkilöiden mainitsemisjärjestys oli tarkoin harkittu. Tämä ilmensi sekä ajan akateemista arvojärjestelmää että kyseisen henkilön panosta väitöskirjan teossa. *Paimenmuisto* kertoo niitä olevan seuraavilta päivämääriltä Turussa: 1672 (synodaaliväitös, jossa Henricus on preeses ja joka on käsitelty aikaisemmin), 12.4.1673, 29.11.1684, 4.4, 22.5 ja 7.11.1685, 29.11.1689, 29.11.1690, 1.6.1692, 17.6.1693, 12.10.1695, 21.6.1699, 13.12.1702 ja 4.5.1704.³³⁷

Olen luetteloanut alle päivämäärien mukaisesti kaikki *Paimenmuiston* mainitsemat väitöskirjat, joissa on dedikaatio Henricus Florinukselle. Tarkoitukseni on ollut etsiä mahdollisia suvullisia yhteyksiä, jotka olisivat opillisten kysymysten lisäksi johtaneet dedikaatioon. Olen lähinnä keskittynyt etsimään tällaisia yhteyksiä respondenttien ja Florinuksen välillä, sillä oletuksella, että dedikaatiot olivat nimenomaan heidän kiitollisuutensa osoituksia oppineemmalle kollegalle tai tulevalle kollegalle. Epäilen, että preeseksilläkin on saattanut olla vaikutusta dedikaatioihin. Tälle en tosin ole löytänyt tukea kirjallisuudesta. Olen liittänyt luetteloon mukaan preeseksien tiedot kyseiseltä vuodelta, ja joskus pidemmältäkin ajalta, sikäli kun niitä on *Paimenmuistosta* ja *Ylioppilasmatrikelista* löytynyt. Joskus olen turvautunut muihinkin lähteisiin, jotka on silloin mainittu erikseen.

De amicitia

12.4.1673, dissertatio ethica³³⁸

Preeses: Samuel Michaelis Gyllenstälpe / Gyldenstolpe.³³⁹

336 Rapola 1929: 62–63

337 Väänänen 2011–: Henricus Matthiae Florinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000662>> (luettu 1.10.2023).

338 KKD Gyllenstälpe (preeses) & Melartopaeus (respondentti) 1672. <<https://urn.fi/urn:nbn:fi:fv-12155>> (luettu 16.12.2022).

339 *Adelsvapens genealogi Wiki*: Gyldenstolpe nr 504. Tab 3. <https://www.adelsvapen.com/genealogi/Gyldenstolpe_nr_504> (luettu 16.12.2022); Kotivuori 2005: Samuel Gyldenstolpe. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=1427>> (luettu 6.1.2023).

Respondentti: Gabriel Melartopaeus.

Dedicatio: Johannes G. Gezelius vanh., Johannes Pratanus, Gabriel Thauvonius, *Henricus Florinus*, Michael Steenbergius, Johannes Chri. Melartopaeus.

Gratulaatio: Samuel Gyllenstålpe, Johannes Melartopaeus, Daniel Achrelius, Simon Tälpo.

Preeses Samuel Michaelis Gyllenstålpe / Gyldenstolpe

Turun akatemian kirjastonhoitaja 1668, käytännöllisen filosofian (valtiotieteen ja historian) professori 1671, pidätetty virantoimituksesta salavuoteuden takia, palautettu virkaan 1680.³⁴⁰

Respondentti Gabriel Melartopaeus

Gabrielin isä on Krister Mattson Melartopaeus, joka oli Halikon ja myöhemmin Piikkiön kihlakunnan kruununvouti. Läheisempää yhteyttä kuin maantieteellinen ei näyttäisi olevan. Respondentti Gabrielin poika Gabriel oli naimisissa Katarina Florinan kanssa, mutta tämän vanhemmista eikä patronymistä ole tietoa. Molemmat viimeksi mainitut ovat syntyneet vasta 1700-luvun alussa, joten mahdollinen yhteys Florinus-sukuun tulee mahdollisesti Katarinan vanhempien kautta.³⁴¹

Henrikin dedikaatio on järjestyksessä neljäs.

Γύμνασμα ὀρκολογικόν, sub formali politico-historicom exhibitum

29.11.1684, pro exercitio³⁴²

Preeses: Andreas Jacobi Wanochius.

Respondentti: Johannes C Julinus.

Dedikaatio: Johannes Gezelius, *Henricus M. Florinus*.

Gratulaatio: Enevald. Sven., Jakob. Flachsenius, Joh. Flachsenius, Simon Tälpo, And. Wanochius, Isaacus Pijlman, Johan. Forsenius, Elias Woivalenius, Matthias S. Solinius, Joh. Rungius.

340 Kotivuori 2005: Mikael Gyldenstolpe. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=U8>> (luettu 16.12.2022).

341 Kotivuori 2005: Gabriel Melartopaeus; Väänänen 2011: Gabriel Christierni Melartopaeus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=1800>> (luettu 6.1.2023); Väänänen 2011–: Gabriel Christierni Melartopaeus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001704>> (luettu 6.1.2023). Kotivuori 2005: Gabriel Melartopaeus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=6403>> (luettu 10.1.2023).

342 KKD. Wanochius (preeses) & C (respondentti) 1684. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00005381>> (luettu 16.12.2022).

Preeses Andreas Jacobi Wanochius

Wanochiuksesta tuli Paimion kirkkoherra, kun Paimiosta tuli yliopiston prebenda vuonna 1689. Wanochius oli filosofian ja historian sekä jumaluusopin professori akatemiassa. Turun akatemian 1. filosofian apulainen ja akatemian sihteeri 1679, ylimääräinen fysiikan professori 1680, preeses 1680–1700 (80 väitöskirjaa), käytännöllisen filosofian, historian ja valtio-opin professori 8.4.1681, Turun tuomiokapitulin jäsen vuodesta 1682.³⁴³

Respondentti Johannes C Julinus

Suoraa yhteyttä Henrikiin ei löydy, mutta monen mutkan kautta on yhteys Johan Flachsenukseen, joka oli Julinuksen toisen väitöskirjan preeses ja tämän väitöskirjan gratulaation kirjoittaja. Julinus on syntynyt Marttilassa ja aloittanut opiskelun katedraaliskoulussa 1671 ja akatemiassa 1679.³⁴⁴

Ensimmäisen dedikaation jälkeen, joka on yleensä piispalle, kuten nytkin, Johannes Gezeliukselle, tulee ainoana Henrik.

Turun oppineisto käytti 1600- ja 1700-luvulla ruotsin ja latinan ohella kreikkaa, hepreaa ja seemiläisiä kieliä, jotka olivat tärkeitä esimerkiksi *Raamatun* tutkimuksessa, joten varmaan myös Henrik osasi kreikkaa jo pelkästään suorittamansa Raamatun käännöstyönkin takia. On vaikea sanoa, onko kielikysymys ollut mahdollisesti syynä dedikaatioiden vähäiseen määrään.³⁴⁵

Indoles rectae rationis humanae, noc non affectuum, ad ejusdem dictamen sistendorum 4.4.1685, dissertatio practica³⁴⁶

Preeses: Andreas Wanochius.

Respondentti: Benedictus Littorinus.

Dedikaatio: Christiernus Karplan, Nicolaus Lietzen, Ambrosius Nidelberg, *Henricus*

343 Kotivuori 2005: Anders Wanochius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2021>> (luettu 22.12.2022); Väänänen 2011–: Andreas Jacobi Wanochius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002620>> (luettu 22.12.2022).

344 Kotivuori 2005: Johan Julinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2737>> (luettu 6.1.2023); Väänänen 2011–: Johannes C. Julinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001244>> (luettu 6.1.2023).

345 Väänänen 2011–: Johannes C. Julinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001244>> (luettu 6.1.2023); Väänänen, Kyösti: Johannes Henrici Flachsenius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000655>> (luettu 8.10.2023).

346 KKD. Wanochius (preeses) & Littorinus (respondentti) 1685 <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00005383>> (luettu 16.12.2022).

Florinus, Johannes Roskamp, Jacobus Jacobi, Henricus Tälpo.

Preeses Andreas Wanochius

Ks. yllä

Respondentti Benedictus Littorinus

Myös Benedictus Theodori Littorinus eli Bengt Toresson Littorin. Smoolantilaisen lautamiehen poika, joka on aloittanut opintonsa akatemiassa vuonna 1677. Alimman luokan stipendi 1682–1683 ja keskimmäisen luokan 1684–1685. Näihin aikoihin hän oli kenraalin rouva Margareta Munckin asiamiehenä kihlakunnanoikeuden tuomio-kirjassa Sauvossa 1683–85 ja kotiopettajana kreivi A. Oxenstiernan luona 1685, koti-saarnaajana siellä 1689. Henrikiin ei löydy suoraa yhteyttä.³⁴⁷

Neljäs dedikaatio on Henrikille.

De potissimis fluviorum universi orbis

22.5.1685³⁴⁸

Preeses: Johannes Flachsenius.

Respondentti: Christiernus Frisius.

Dedikaatiot variaatioissa B: *Henricus Matthiae Florinus*, Johannes Procopaeus, Christiernus Procopaeus, Abrahamus Agricola, Arvidus Florinus, Alexander Keplerus. Dedikaatiot variaatioissa A–C: Andreas Petreaeus, Johannes Flachsenius, Daniel Achrelius, Simon Tälpo, Andreas Wanochius, Elias Woivalenius, Gustavus Pacchalenius.

Preeses Johannes Flachsenius

Aloitti akatemiassa 1653 eli vain 3 vuotta myöhemmin kuin Henrik. Stipendianomus 28.3.1659. Alimman luokan stipendiaatti kl. 1659. Keskimmäisen luokan stipendiaatti sl. 1659 – kl. 1661. Majuri Johan Jägerhornin lasten opettajana Paimion Loppella. Matematiikan professori 1669–92. Palkkapitäjänsä Piikkiön kirkkoherra 1682. Akatemian rehtori 1679–80, 1686–87, 1695–96 ja 1703–04. Edellä on siis useita indi-

347 Kotivuori 2005: Bengt Littorin. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2547>> (luettu 6.1.2023).

348 KKD Flachsenius (preeses) & Christiernus (respondentti) 1685 <<https://urn.fi/urn:nbn:fi:fv-11821>> (luultavasti variaatio A) (luettu 16.12.2022).

kaatioita siitä, että Henrik ja Flachsenius tunsivat toisensa hyvin.³⁴⁹

Respondentti Christiernus Frisius

Löyhä yhteys löytyy Melartopeaus- ja Pacchalenius-sukujen ja avioliittojen kautta, mutta ei suoraa sukulaisuutta.³⁵⁰

Dedikaatio variaatiossa B ensimmäisenä Henrikille.

De usuris, in quantum sunt concessae?

7.11.1685, dissertatio philosophica³⁵¹

Preeses: Andreas Jacobi Wanochius.

Respondentti: Gabriel Gabrielsson Thauvonius.

Dedikaatio: *Henricus Florinus*, Jonas Petrejus, Jacobus Lvnd, Jsaacus Piilman, Ericus Ehrling, Nicolaus Procopaeus.

Gratulaatio: D. Achrelius, Simon Tälpo, And. Wanochius, Johan Forsenius, Ericus Fonsenius.

Preeses Andreas Jacobi Wanochius

Ks. yllä

Respondentti Gabriel Gabrielsson Thauvonius

Tässä löytyy sukulaisuusyhteys, sillä Gabrielin enon, Krister Josefsson Melartopaeuksen vaimo Ingeborg Arvidsdotter Florinus on Henrikin Arvid-veljen tytär.³⁵²

Ensimmäinen dedikaatio on Henrikille.

349 Kotivuori 2005: Johan Flachsenius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=981>> (luettu 6.1.2023); Väänänen 2011–: Johannes Henrici Flachsenius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000655>> (luettu 6.1.2023).

350 Kotivuori 2005: Krister Frisius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2252>> (luettu 6.1.2023); Väänänen 2011–: Christiernus Samuelis Frisius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000720>> (luettu 6.1.2023).

351 KKD Wanochius (preeses) & Thauvonius (respondentti) 1685. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00005386>> (luettu 16.12.2022).

352 Kotivuori 2005: Gabriel Thauvonius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2796>> (luettu 6.1.2023); Väänänen 2011–: Gabriel Gabrielis Thauvonius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002468>> (luettu 6.1.2023).

De phylacteriis Judaeorum diaskepsis philologica

29.11.1689, pro exercitio³⁵³

Preeses: David Lund.

Respondentti: Jeremias Wallenius.

Dedikaatiot: *Henricus Florinus*, Martinus Stenius, Olaus Olai, Matthaëus Lignipaeus, Johannes Burgmeister, Isaacus Johannis.

Preeses David Lund

David on Henrikin toisen vaimon Beata Gyllenbögelin siskon Margaretan ja hänen miehensä rykmentikirjuri Johan Lundin poika. David oli Turun akatemian varasihiteeri 1680, 2. filosofian apulainen 1685, ylim. filosofian professori 1686, runousopin professori 1687, kreikan ja heprean kielten professori 1691, kolmas teologian professori 1697, toinen 1700, samalla palkkapitäjänsä Paimion kirkkoherra 1695, Turun ruots. tuomiok. seurak. kirkkoherra ja tuomiorovasti 1697 sekä Kaarinan kirkkoherra 1698. Akatemian rehtori 1693–94. Turun tuomiokapitulin jäsen 1696–97. David oli naimisissa teologian tohtori Jakob Flachseniuksen tyttären Margareta Flachsenian kanssa 1687–1707. Margaretan kuoltua David avioitui 1709 piispa Johannes Gezelius nuoremman tyttären Christina Gezelian kanssa.³⁵⁴

Respondentti Jeremias Wallenius

Jeremias on Henrikin kolmannen vaimon Katarina Erikdotter Pihlin edellisestä avioliitosta syntyneen tyttären Katarina Larsdotter Leermanin aviomies 18.3.1690 lähtien. Jeremias vihittiin papiksi Turun hiippakunnassa 21.10.1690. Paimion kirkkoherran apulainen 1690. Piikkiön kappalainen 1693. Kemiön pitäjänapulainen ja pedagogi s.v. Karjalohjan kirkkoherra 1695, Vehmaan 1712.³⁵⁵

Ensimmäinen dedikaatio on Henrikille.

353 KKD Lund (preeses) & Wallenius (respondentti) 1689. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00003799>> (luettu 16.12.2022).

354 *Adelsvapens genealogi Wiki*: Ehrenlund nr 1599. Tab 1. <https://www.adelsvapen.com/genealogi/Ehrenlund_nr_1599> (luettu 16.12.2022); Kotivuori 2005: David Lund. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2257>> (luettu 22.12.2022); Väänänen 2011–: David Johannis Lund. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001514>> (luettu 22.12.2022).

355 Väänänen 2011–: Jeremias Josephi Wallenius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002597>> (luettu 22.12.2022); Kotivuori 2005: Jeremias Wallenius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3232>> (luettu 22.12.2022).

Disp. philosophica, κατασκευαστικῶς καὶ ἀνασκευαστικῶς disquirens: an honores academici sint litici et appetendi?

29.11.1690³⁵⁶

Preeses: Andreas Jacobi Wanochius.

Respondentti: Henricus Florinus junior.

Dedikaatiot: Johannes Gezelius nuorempi, Jacobus Flachsenius, Petrus Laurbecchius, Johannes Thuronius, *Henricus Florinius senior*, Gabriel Tammelinus.

Gratulaatiot: Daniel Achrelius, Laurentius Tammelinus, Samuel Henrici Florinus.

Preeses Andreas Jacobi Wanochius

Ks. yllä

Respondentti Henricus Florinus junior

Kyseessä on Henrikin oma poika, tuleva Kemiön kirkkoherra. Siksi on ehkä vähän merkillistä, että omalle isälle osoitettu dedikaatio on vasta viidentenä eli toiseksi viimeisenä. Gratulaatiossa löytyy tekstiä tämän Henrik nuoremman veljeltä Samuelilta (Samuel Henrici Florinus, myöh. aat. Blomfelt).

Vaikka dekaanin tuli tarkistaa *pro gradu* ennen niiden julkistamista, Henrik Florinus junior on Matti Klingen mukaan lisännyt työhönsä dekaanin tietämättä kaksi korrolaaria, joissa puututaan professorien velvollisuuteen olla ahkeria ja edistää tiedettä. *Preesksenä* toiminut Wanochius kuitenkin vakuutti Florinuksen toimineen hyvässä hengessä ilman tarkoitusta loukata ketään. Klinge näkee tässä pikemminkin nuorten opiskelijoiden kritiikkiä professorien opillisesta vanhanaikaisuudesta.³⁵⁷

Väitöskirja käsitteli radikaalipietismin esille nostamaa kysymystä, ovatko akateemiset oppiarvot sallittuja ja tavoittelemisen arvoisia. Vastaus oli tietenkin myönteinen. Yltiöpietismi oli rantautunut Turkuun Uppsalasta siellä opiskelleiden Uhlstadiuksen ja Schaeferin mukana. Myöhemmin kortensa kekoon kantoi Isaacus Laurbecchius. Keskustelu kävi kiivaana vuosina 1688–1690.³⁵⁸

Saattaa olla, että tämä nuoremman Henrik Florinuksen sääntöjä rikkova toiminta *pro gradunsa* korrolaarien julkaisemisessa ilman dekaanin suostumusta on aiheuttanut juopaa isän ja pojan välille. On vaikea nähdä, että isä Florinus olisi yhtynyt poikansa kritiikkiin tai edes mitenkään ollut suojelemaan yltiöpietismin aatteille. Ehkäpä isä Henrik on suorastaan ilmaissut mielipiteensä ja siksi joutunut dedikaatioissa häntäpäähän.

356 Vallinkoski 1969: nro 4208.

357 Klinge 1987: 421.

358 Klinge 1987: 421, 426.

Viides dedikaatio Henrikille.

De έκπυρώσει Stoicorum (Maailman tuhoutumisesta tulesa Stoalaisten mukaan)

1.6.1692, dissertatio philologia³⁵⁹

Preeses: David Lund.

Respondentti: Jakob Ekelund jr.

Dedikaatio: *Henricus Florinus*, Jacobus Lund.

Preeses David Lund

Ks. yllä.

Respondentti Jakob Ekelund jr

Jakob on Henrikin toisen vaimon Beata Gyllenbögelin siskon Marian ja hänen miehensä Jakob Jakobsson Ekelundin poika. Teki pro gradun 1694, mutta sen jälkeen *Ylioppilasmatrikkelissa* ei ole mainintoja.³⁶⁰

Ensimmäinen dedikaatio on Henrikille.

De principiorum chymicorum natura et indole

17.6.1693, pro exercitio³⁶¹

Preeses: Petrus Olai Hahn.

Respondentti: Samuel Florinus HF.

Dedikaatio: Johannes Gezelius, *Henricus Florinus*, Johannes Keckonius, Georgius Lagus, Simon Polviander, Gabriel Lagus, Johannes Lagus.

Gratulaatio: Petrus Laurbecchius, David Lund, Ericus Indrenius, Jacob. Forsterus, Daniel Sirenus.

Preeses Petrus Olai Hahn

Turun akatemian kirjaston amanuessi (varakirjastonhoitaja) 1675, kirjastonhoitaja 1677 (virkaan vasta 1690), ylim. filosofian professori ja vt. fysiikan professori 1681,

359 KKD Lund & Ekelund jr. 1692. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00003668>> (luettu 16.12.2022)

360 Kotivuori 2005: Jakob Ekelund. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3576>> (luettu 22.12.2022).

361 KKD Hahn (preeses) & Florinus (respondentti) 1693. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00005804>> (luettu 16.12.2022).

vakainainen fysiikan professori 1683. Akatemian rehtori 1690–91 ja 1705–06.³⁶²

Respondentti Samuel Florinus HF

Samuel on Henrikin poika, joka myöhemmin aateloitiin Blomfeltiksi. Ylioppilas Turussa kl. 1690. Ylioppilas Wittenbergissä 11.10.1695 Florinus, Samuel, Austro Finlandius. FM Wittenbergissä 15.10.1695. Ylioppilas Leidenissa 28.3.1699 Samuel Florinus Finlandia-Suecus. Turun akatemian kielimestari 1705, ero 1706.³⁶³

Dedikaatiossa heti piispa Johannes Gezeliuksen jälkeen toisena Henrik.

Sepultura veterum

12.10.1695, pro exercitio³⁶⁴

Kirjoittaja ja respondentti: Martin Arvidsson Florinus.

Preeses: David Lund.

Dedikaatio: Johannes Gezelius nuor., *Henricus Florinus*, Thomas Florinus, Alexander Keplerus, Ericus Florinus, Christophorus Florinus, Arvidus Florinus, Andreas Prytz, Johannes Wanaeus, Stephanus Swanstrupe.

Gratulaatio: David Lund, Gabriel Juslenius, Matthias Salinius.

Preeses David Lund

Ks. yllä

Respondentti ja kirjoittaja Martin Arvidsson Florinus

Martin on Henrikin veljen Arvidin poika. Ylioppilas Turussa kl. 1690. Vihitty papiksi Turun hiippakunnassa (Paraisilla) 13.6.1702.³⁶⁵

Toinen dedikaatio heti piispa Johannes Gezelius nuor. jälkeen Henrikille.

362 Kotivuori 2005: Petter Hahn. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2187>> (luettu 6.1.2023).

363 Kotivuori 2005: Samuel Blomfelt. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3653>> (luettu 16.12.2022).

364 KKD. Florinus (kirjoittaja ja respondentti) & Lund 1695 <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00003670>> (luettu 16.12.2022)

365 Kotivuori 2005: Mårten Florin. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3652>> (luettu 5.5.2023).

Rhabdologia, seu numeratio per virgulas

21.6.1699, pro exercitio³⁶⁶

Preeses: Torst. Rudeen

Respondentti: Gabriel Andersson Frondelius.

Dedikaatio: Johannes Gezelius, *Henricus Florinus*, Andreas Ignatius, Andreas Bergius, Daniel Hagert, Henricus Florinus jr.

Preeses Torst. Rudeen

Ylioppilas Uppsalassa 30.8.1678. FM Uppsalassa 10.12.1691. Vihitty papiksi Turun hiippakunnassa (Paimiossa) 24.9.1699. Turun akatemian runousopin professori 1692, kolmas teologian professori 1706, samalla palkkapitäjänsä Paimion kirkkohera 1699, Piikkiön 1701, Turun ruots. seurak. ja Kaarinan kirkkoherra sekä tuomiorovasti 1706. Akatemian rehtori 1698–99.³⁶⁷

Respondentti Gabriel Andersson Frondelius

Respondenttiin on ehkä paikallinen yhteys, sillä Gabriel on syntynyt Kemiössä, jossa Henrik toimi kirkkoherrana vuoteen 1698. Ylioppilas Turussa kl. 1692. Vihitty papiksi Turun hiippakunnassa 19.5.1702. Turun katedraalikoulun apologista 1698, ylim. lehtori (1705). Gabrielin isästä ei löydy tietoa.³⁶⁸

Toinen dedikaatio heti piispa Johannes Gezeliuksen jälkeen Henrikille.

De versione vulgata pontificiorum

13.12.1702, pro exercitio³⁶⁹

Preeses: Isaacus Erlandi Pihlman.

Respondentti: Henricus E Justander.

Dedikaatio: Johannes Gezelius, *Henricus Florinus*, Haqvinus Pihlmann, Nicolaus Fridelinus, Sveno Brennerus, Matthias Mandraeus, Ericus Lethalensis, Simon Waccenius, Ericus Justander, Johannes Rham, Henricus Hypping.

366 KKD Rudeen 1699. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00003810>> (luettu 16.12.2022).

367 Kotivuori 2005: Torsten Rudeen. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=U385>> (luettu 6.1.2023); Väänänen 2011–: Torsten Rudeen. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002144>> (luettu 22.12.2022).

368 Kotivuori 2005: Gabriel Frondelius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3836>> (luettu 22.12.2022); Väänänen 2011–: Gabriel Andreae Frondelius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000724>> (luettu 22.12.2022).

369 KKD Pihlman (preeses) & Justander (respondentti) 1702. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00003886>> (luettu 16.12.2022).

Gratulaatio: Torst. Rudeen, Ericus Cajanus, J. Tälpo S. f., A. Sveo-Montiin.

Preeses Isaacus Erlandi Pihlman

Naimisissa David Lundin siskon Anna Johansdotter Lundin kanssa. Turun katedraalikoulun laulunopettaja 1681, lehtori s.v., konrehtori 1683, rehtori 1685–98, samalla Turun tuomiokapitulin jäsen 1685–1707 ja henkilökohtaisen palkkapitäjänsä Maskun kirkkoherra 1689–98. Turun akatemian kreikan ja heprean kielten professori 1697 (virkaan 1698), kaunopuheisuuden professori 1704, samalla palkkapitäjänsä Turun suom. seurak. kirkkoherra 1698. Akatemian rehtori 1701–02.³⁷⁰

Respondentti Henricus E Justander

Vaikuttaisi siltä, että respondentin isä Erik Justander, joka oli opiskellut Henrikin kanssa samaan aikaan ja joka myös oli kielimies ja näytelmän suomentaja, olisi ollut se yhdistävä lenkki.³⁷¹

Toinen dedikaatio heti piispa Johannes Gezeliuksen jälkeen Henrikille.

Exercitium academicum exhibens positiones quasdam physicas, de origine colorum
4.5.1704³⁷²

Preeses: Petrus Hahn.

Respondentti: Andreas Höök.

Dedikaatio: *Henricus Florinus senior*, Henricus Florinus junior, Nicolaus Fridelinus.

Preeses Petrus Hahn.

Ks. yllä.

Respondentti Andreas Höök

Mitään yhteyttä ei ole löytynyt. Vanhempi veli Tor oli tullut akatemiaan 1692 ja oli hovieikeuden asianajaja 1702 lähtien. Andreas lienee seurannut hänen jalanjälkiään. Molemmat olivat kotoisin Smoolannista.³⁷³

370 Kotivuori 2005: Isak Pihlman. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2136>>. (luettu 6.1.2023); Väänänen 2011–: Isaacus Erlandi Pijlman. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002003>> (luettu 6.1.2023).

371 Kotivuori 2005: Henrik Justander. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=4098>> (luettu 6.1.2023); Väänänen 2011–: Henricus Eriki Justander. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001256>> (luettu 6.1.2023).

372 Vallinkoski 1969: nro 1489.

373 Kotivuori 2005: Tor Höök. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3852>> (luettu 5.5.2023).

Ensimmäinen dedikaatio Henrikille ja toinen hänen pojalleen Henrik juniorille.

Yhteenvedo dedikaatioista

Yhteenvedona voidaan todeta, että Henrik on useimmiten mainittu dedikaatioissa, kun respondenttina on ollut joku sukulainen. Tällöin Henricuksen suhtautuminen uuteen ja tiedollinen uteliaisuus ovat varmasti olleet hyvin suvun ja perheen tiedossa, kuten myös hänen laaja asiantuntemuksensa. Tällöin hänen nimensä yleensä löytyy dedikaatioista toisena tai jopa ensimmäisenä.

Kirkkaan poikkeuksen tekee hänen oma poikansa Henrik Florinus nuorempi, jonka dedikaatioissa Henrik on viidentenä eli toiseksi viimeisenä. On vaikea sanoa, voiko tässä nähdä jonkinlaista välirikkoa tai vähintäänkin merkkiä eripuraisuudesta – joko opillisesta tai henkilökohtaisesta – isän ja pojan välillä.

Paitsi opillinen ja tiedollinen kunnioitus, jota Henricuksen työ ja asema sekä opilliset että kirjallisetkin saavutukset herättivät, ovat muutkin seikat saattaneet vaikuttaa siihen, että hänen puoleensa on käännytty kysymään apua. Käsitys, joka itselleni on tätä työtä tehdessäni syntynyt esi-isästäni Henricuksesta, on omiaan korostamaan hänestä kuvaa ihmisenä, jolta oli helppo pyytää ja myös saada apua. Tuttavuus, yhdessä sukulaisuuden kanssa tai ilman, teki avun pyytämisestä tietysti vieläkin helpompaa, siksi olen listannut nekin tietooni tulleet asiat tähän. Dedikaatioon on saattanut vaikuttaa esimerkiksi respondentin isän ja Henrikin välinen ystävyys, tuttavuus, opiskelutoveruus tai yhteinen työ, kuten käännoistyö. Ainoastaan kolmen respondentin suhde Henrikiin on täysin epäselvä. Yhdessä yhteys saattaa muodostua asuinpaikkakunnasta, jolloin tiedon kysely ja apu on ollut helposti tavoitettavissa, ja mahdollisesti jostain muustakin, joka on saanut Henrikin nousemaan väitöskirjassa respondentille tärkeäksi. Ystävyysuhteetkaan eivät tietenkään ole poissuljettuja, mutta vaikeita jäljittää kylläkin.

Kaiken kaikkiaan ensimmäisiä dedikaatioita Henricukselle löytyy viisi. Toisia, useimmiten piispan jälkeen viisi. Neljänsiä kaksi ja viidensii yksi.

Murheellinen loppu hienolle elämälle ja elämäntyölle

Vuoden 1702 loppukesästä Henrik sai suru-uutisia Kiskosta. Henrikin toisesta avioliitosta syntynyt tytär Beata, äitinsä kaima, oli kuollut 35-vuotiaana. Vasta toukokuussa oli ollut syytä iloita Beatan synnyttämästä Maria-tyttärestä ja nyt 7.9. vietettiin Beatan hautajaisia.³⁷⁴

374 KA Kiskon seurakunnan arkisto I Ca:1 Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1689–1795, jakso 25: 1702; KA Kiskon seurakunnan arkisto I Fa:1 Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1689–1839, jakso 11, sivu 14: 1702–1704.

Maaliskuussa 1704 Florinuksen pahimmat pelot poikansa Henrikin suhteen alkoivat käydä toteen, sillä tämän vaimo Maria Eriksdotter Pihl oli löytynyt myrkytettynä lapsivuoteestaan. Maria oli Henrikin kolmannen vaimon Katarinan sisar, joten tapahtuma kosketti perhettä monella tapaa. Saman vuoden syksyllä pappilassa vietettiin Kristiina Florinan ja maisteri Petter Schedingin häitä 13.9.1704. Paimion seurakunnan kirkonkirjan (syntyneet-vihityt-kuolleet 1690–1704) mukaan vihkijänä toimi morsiamen veli eli juuri tämä Henrik nuorempi Kemiöstä.³⁷⁵ Ehkäpä isä Florinuksen voimat olivat jo kovin ehtyneet tai sitten motiivit tähän Henrik nuoremman kutsuun vihkipapiksi olivat muualla – vaikkapa tämän saattamisessa jälleen Jumalan sanan pariin muistutuksena hänen pappisvalastaan. Mene ja tiedä.

Pian häiden jälkeen tapahtui asiassa uusi käänne. Ilmeni, että Henrik nuorempi oli 19-vuotiaan renkipoikansa Johan Erikssonin, vaimovainajansa veljen (mahdollisesti Erikin) tyttären Anna Pihlin ja sisarensa Saran pojan Jakob Peldanin³⁷⁶ avustuksella lavastanut rakastajattarensa miehen Joachim Gardelingin murhan ratsastusonnettomuudeksi, joka muka tapahtui pappilassa 21.9.1704 vietetyn kostean illanvieton päätteeksi Gardelingin kotimatalla (21.9.1704 on Martti Rapolan antama päivämäärä, *Kimito bygdens historian* mukaan kyseinen päivämäärä oli 17.9.1704).³⁷⁷

Totuus tapahtumista alkoi tulla vähitellen julki. Ensin tunnustivat rikostoverit, ja vasta huhtikuussa 1706 Henrik Florinus nuorempi. Lisäksi 1705 oli ilmennyt, että hän oli saattanut ylellisen elämäntapansa kustannuksia peittääkseen Kemiön seurakunnan tilit sekasortoon ”lainoillaan”. Kaikesta tästä seurasi tietenkin viran menetys ja murhista ja aviorikoksesta mestaus 28.5.1706 kolmen rikostoverinsa kanssa Turun Uudenmaan tullissa. Nuoremman Henrikin rakkauden kohde Kristina Pratana tuomittiin myös samoista rikoksista ja mestattiin 1707 Kemiön kirkolla.³⁷⁸ Näitä tapahtumia vanha Florinus säästyi kuitenkin näkemästä. Tilisotkuista hän vielä saattoi ehtiä kuulla ja niitä surra ja murehtia ja varmaan hävetäkin. Kovasti sen on kuitenkin häntä täytynyt painaa puhumattakaan siitä Jumalan rangaistuksesta, jonka hän pappina pelkäsi poikaansa kohtaavan. Varmaan moni harras rukous hänen sydämeästään kuitenkin nousi poikansa rikoksen vuoksi Jumalan puoleen.

Paimion rippikirjassa on säilynyt ehtoollismerkintä päivämäärältä 5.4.1705. Rippikirjan merkintöjen mukaan silloin ovat läsnä Henrik, hänen vaimonsa Katarina, tytär Kristina, pojat Jakob ja Gabriel, Beata-tyttären orpopoika Georg Lagus Beatan ensimmäisestä avioliitosta, poikapuoli Erik Leerman ja jungfru Anna Pihl. Annan rooli on hieman epäselvä. Emme tiedä, oliko Anna Pihl se Kemiön pappilassa palvelut Maria

375 KA Paimion seurakunnan arkisto I Ca:1 Syntyneet 1690–1704, jakso 134.

376 Kotivuori 2005: Jakob Peldan. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=4693>> (luettu 22.12.2022).

377 Rapola 1929: 75; Nikander ym. 1944: 229.

378 Nikander ym. 1944: 229–230.

Pihlin veljentytär vai joku muu samasta suvusta.³⁷⁹

Edellä mainittu rippikirjan sivu on melko epäselvä, ja ensin saattaa näyttää siltä, että vuonna 1705 ehtoollisella oli muitakin, mutta tarkemmin katsottuna näin ei ole. Jungfru Catharina Rajalania oli ehtoollisella vuonna 1702 mutta ei sen jälkeen Paimiossa. Catharina meni naimisiin 24.2.1703 Kemiön Hiittisten kappalaisen Ericus Coreniuksen kanssa.³⁸⁰ Oletettavasti Catharina on Henrikin kolmannen vaimon Katarina Eriksdotter Pihlin siskon Kirstin Eriksdotter Pihlin ja Tyrvään entisen kappalaisen Johan Tomasson Rajaleniuksen (k. 1686) tytär.³⁸¹ Catharinan äiti Kirstin oli jäänyt kaksi kertaa leskeksi toisenkin aviomiehensä Karkun kappalaisen Henrik Henriksson Fabriniuksen kuoltua 1692.³⁸² Luultavaa on, että Catharina, kuten hänen sisarensa Annakin, asui äitinsä, isänsä ja isäpuolensakin kuoltua jonkin aikaa tämän mainitun Katarina-tätinsä luona Florinusten perheessä. Tätä tukee myös edellä mainittu Floriniuksen perheen ehtoollismerkintä vuodelta 1702 sekä se, että hän osallistui kastetilaisuuteen 4.6.1702. Henrikin tytär (jungfru) Margareta oli ehtoollisella 1701 mutta ei sen jälkeen. Margareta meni naimisiin Kirkkonummen kappalaisen Johannes Georgii Laguksen kanssa 17.6.1702 ja asui siis vuonna 1705 Kirkkonummella.³⁸³

Vain viikon päästä tästä viimeiseksi jääneestä ehtoollisesta 12.4.1705 Henrik Matsson Floriniuksen silmät sulkeutuivat viimeisen kerran, ja lepo koitti ahkeralle kirkonmiehelle, lahjakkaalle ja taitavalle fennofilille, kääntäjälle ja kirjoittajalle. Kuollessaan Henrik oli 72-vuotias. Viimeisen leposijansa hän sai rakennuttamansa kirkon kuorin lattian alta. Vielä tänäkin päivänä seisoo pappi alttaripalvelusta toimittaessaan tällä Floriniuksen haudalla.³⁸⁴

Merja Rannikko on esi-isänsä tavoin filologi sekä englannin ja espanjan opettaja. Hänen kiinnostuksensa on uusien kielten oppimisen lisäksi suuntautunut sukututkimukseen.

379 KA Paimion seurakunnan arkisto – I Aa:1 Rippikirjat 1667–1710, jakso 115.

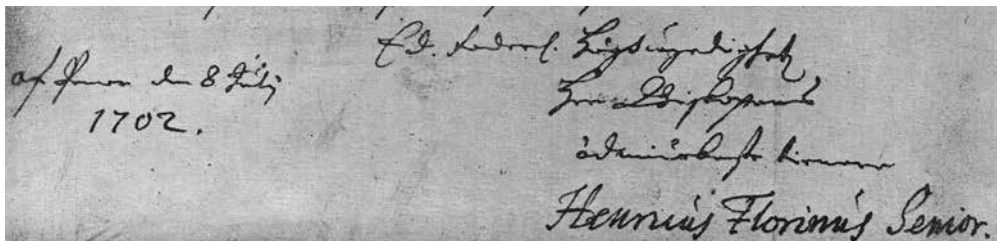
380 Kotivuori 2005: Erik Corenius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=4103>> (luettu 16.1.2023); Väänänen 2011–: Ericus Matthiae Corenius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000465>> (luettu 16.1.2023).

381 Kotivuori 2005: Johan Rajalenius. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=1583>> (luettu 18.1.2023); Väänänen 2011–: Johannes Thomae Rajalenius. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002050>> (luettu 18.1.2023).

382 Kotivuori 2005: Henrik Fabrinus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2310>> (luettu 18.1.2023); Väänänen 2011–: Henricus Henrici Fabrinus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000620>> (luettu 18.1.2023).

383 KA Kemiön käräjät 23.–25.10.1711: 457; KA Paimion seurakunnan arkisto I Ca:1 Syntyneet 1690–1704, jakso 72; KA Paimion seurakunnan arkisto I Aa:1 Rippikirjat 1667–1710, jakso 115; Kotivuori 2005: Johan Lagus. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3322>> (luettu 22.12.2022); Väänänen 2011–: Johannes Georgii Lagus. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001349>> (luettu 22.12.2022).

384 Lähdeniitty 2005: 35.

Henrik Florinuksen nimikirjoitus. Nimikirjoitus on julkaistu Martti Rapolan Henrik Florinusta käsittelevässä tekstissä Varsinais-Suomen maakuntakirjan kolmannessa osassa (1929).

Henricus Matthiae Florinus (1633-1705) — Churchman, linguist, and writer in the frame of the period The article follows the life of Henrik Mattsson Florinus almost from cradle to grave. We meet a clergyman, a linguist, a writer, and a reformer of the Finnish language. In addition to his clerical duties he pursued his literary endeavours while facing the daily challenges of his extended family. Henrik was to see the death of two of his wives, while his third marriage lasted till the end of his life. Henrik's efforts were in many ways invaluable in getting Paimio church built. The old Finnish translation of the Bible got an update and the new church law was translated into Finnish at his desk. His literary work even seemed to help him through the devastating distress and shock caused by his own son. Henrik's final resting place near the altar of Paimio church pays homage to his long and intense life and his life's work.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Dragsfjärdin seurakunnan arkisto

I Ca:1 Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1783: 140, 143

Kiskon seurakunnan arkisto

I Ca:1 Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1689–1795

I Fa:1 Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1689–1839

Paimion seurakunnan arkisto

I Aa:1 Rippikirjat 1667–1710

I Ca:1 Syntyneet 1690–1704: 129, 134

Piikkiön ja Halikon tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat

KO a:28 Varsinaisten asioiden pöytäkirjat 1711, Kemiön käräjät 23.–25.10.1711: 457

Turun ja Porin läänin tilejä

Henkikirja ja karjaluetelo 1635–1635: 7137

Turun kämnerioikeuden arkisto (1639–1863)

Raastuvanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat, z:172. Tuomiokirjat (1642–1644): TKO 2.11.1643: 136–137

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot (KKD)

- Beata Florinuksen hautajaiskutsu*: näst trogen lyckönskan : iagh ... tillkänna gifwer .., 1675, s. XX. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2020-00026068>.
- Flachsenius, Johannes (preeses) & Christiernus Frisius (respondentti) 1685: *De potissimis fluviorum universi orbis*. <<https://urn.fi/urn:nbn:fi:fv-11821>> (joka on luultavasti variaatio A).
- Florinus, Henricus M 1652: *Oratio metrica de poesi; quam Deo optimo, maximo auspice, in Regia Academia Christine ipsis nonis Decemb. anni aerae salutis 1652. ad Auram pronunciabat, Henricus M. Florinus Austro-Finno., 1652*. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2020-00024633>>.
- Florinus, Henricus Matthiae ym. 1672: *Quaestiones theologicae : selectae, tm theoreticae qum practicae, de praedestinatione fidelium ad vitam aeternam, et reprobatione infidelium*. Quas in conventu synodali, sub directione Johannis Gezelii s.s. theologiae doctoris, dioeceseos Aboensis episcopi, & Academiae Aboensis pro-cancellarii. Defendendas susceperunt m. Henricus Florinus, pastor in Pemar. M. Johannes Thuronius, sch. Biörnbo. rector. Respondentibus dn. Gabriele E. Leandro, v. d. comministro in Masko. Dn. Simone Polviandro, adjuncto in Cumo. Aboae die 19. Junij, die 20. Junij, anno 1672. Synodalliväitöskirja. Linkki Kansalliskirjaston tietokantaan. <<https://kansalliskirjasto.finna.fi/Record/fikka.3886887>>.
- Florinus, Martin Arvidsson (kirjoittaja ja respondentti) & David Lund 1695: *Sepultura veterum*. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00003670>>.
- Forsenius, Johannes S (preeses) & Henricus M. Florinus (respondentti) 1654: *De virtute morali in genere*. <<https://urn.fi/urn:nbn:fi:fv-11838>>.
- Gyllenstålpe, Samuel Michaelis (preeses) & Gabriel Melartopaeus (respondentti) 1672: *De amicitia*. <<https://urn.fi/urn:nbn:fi:fv-12155>>.
- Hahn, Petrus Olai (preeses) & Samuel HF Florinus, (respondentti) 1693: *De principiorum chymicorum natura et indole*. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00005804>>.
- Henrik Florinuksen pro gradu -väitöskirja. Disputatio inauguralis quaestiones selectiores *de anima rationali* brevissimè adumbrans, quam Regiae Acad. Aboëns. procancellario amplissimo; reverendissimo in Christo Patre ac Domino, dn. Aeschillo Petraeo; s.s. theol. doct. celeberrimo; diaecesis [!] hujus episcopo & consistorii cathed. praeside gravissimo: mecoenate aeternum suscipiendo. Rectore magnifico, reverendo [et] praecellentissimo viro, dn. m. Simone Kexlero; mathem. tam super. quam infer. professore acutissimo & pastore in Pijkis vigilantissimo; patrono perpetim honorando. Praeside, reverendo [et] praeclarissimo viro, dn. m. Abraham Georgii Thauvonio; physicae & botan. professore excellentissimo, pastore in Lundo fidelissimo, nec non facultatis phil. p. t. decano spectabili, praeceptore & promotore suo plur: devenerando. In nominatâ ad Aoram Universitate florentissimâ pro gradu [et] privilegijis in philosophiâ consequendis Henricus M. Florinus Austro-Finno publico examini submittit a. d. 14. Majj in audit. majori hor. à 2. pomer., 1656. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00005168>>.
- Henrik Henriksson Florinuksen hääkutsu ja häärunot: Ähre-rijm då ... her mag; Henricus Florinus brudgummen, medh ... iungf: Maria Erichz dotter bruden, ... ingick ett ouplösligit ächtäförbund den 16. febr. anno 1692. ..., 1692. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2022-00030964>>.
- Kirkkolaki 1686*. Kircko=laki ja ordningi/ jonga suuriwaldias kuningas ja herra/ herr Carl xytoistakymmenes/ Ruotzin Göthein ja Wändein kuningas/ [et]c. vuonna 1686 on

- andanut coconpanna/ ja vuonna 1687 prändistä uloskäydä ja cuulutta/ ynnä tähän soweliain asetusten canssa. Vuonna 1688 suomexi kääty., 1688. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2016-00010354>>.
- Lund, David (preeses) & Jeremias Wallenius (respondentti) 1689: *De phylacteriis Judaeorum diaskepsis philologica*. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00003799>>.
- Lund, David 1692: *Dissertatio Philologica de ἐκπυρώσει Stoicorum Qvam Divina Favente Gratia*. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00003668>>.
- Lund, David (preeses) & Martin Arvidsson Florinus (respondentti) 1691: *qebura seu sepulturam veterum, ex occasione cap. Es. XIV. v. 20*. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00003670>>.
- Pihlman, Isaac (preeses) & Henrik F Justander (respondentti) 1702: *De versione vulgata pontificiorum*. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00003886>>.
- Rudeen, Torst. 1699: *Rhabdologia, seu numeratio per virgulas*. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00003810>>.
- Thauvonius, Abrahamus Georgii (preeses) & Henricus M. Florinus (respondentti) 1656: *De anima rationali brevissimè adumbrans*. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00005168>>.
- Turun akatemian kirjaluetelo 1682. Bibliotheca Regiae Academiae Aboensis sive elenchus: in quo ejusdem scriptorum & librorum cujuscunq[ue] facultatis, certus numerus ordine alphabetico continetur; expressis quoque formâ, loco & tempore impressionis., 1682, s. XX. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2015-00006244>>.
- Wanochius, Andreas (preeses) & Benedictus Littorinus 1685: *Indoles rectae rationis humanae, noc non affectuum, ad ejusdem dictamen sistendorum*. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00005383>>.
- Wanochius, Andreas Jacobi (preeses) & Johannes C Julinus (respondentti) 1684: *Γύμνασμα ὀρκολογικόν, sub formali politico-historicom exhibitum*. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00005381>>.
- Wanochius, Andreas Jacobi (preeses) & Gabriel Gabrielsson Thauvonius (respondentti) 1685: *De usuris, in quantum sunt concessae?* <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00005386>>.

Muut painetut lähteet ja kirjallisuus

- Aalto, Ilari 2021: *Matkaopas keskiajan Suomeen*. Jyväskylä: Atena.
- Bonsdorff, Carl 1904: *Bidrag till Åbo stads historia, Åbo stads historia under sjuttonde seklet, andra serien, första bandet*. Helsingfors: Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum.
- Bonsdorff, Carl 1904: *Bidrag till Åbo stads historia, Åbo stads historia under sjuttonde seklet, andra serien, andra bandet*. Helsingfors: Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum.
- Consistorii Academici Aboensis protokoll IV, 1671–1679 [painettu 1912]. Julkaisija Kejsarliga Alexanders-Universitetet i Finland. Helsingfors: Frenckelska tryckerie-aktiebolaget.
- Degerman-Karjalainen, Anu 2001: *Henrik Florinuksen Kirkkolain vierassanat*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/11795/anudeger.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> (luettu 17.10.2023).
- Florinus, Henrik 1678: *Nomenclatura*. Näköispainos vuonna 1678 painetusta latinalais-ruotsalais-suomalaisesta sanakirjasta. SKS 1976.
- Florinus, Henrik: *Sananlaskut*. Näköispainos vuonna 1702 ilmestyneestä sananlaskukokoelmasta Wanhain suomalaisten tawaliset ja suloiset sananlascut. Suomalaisen kirjallisuuden

seura 1987.

- Halila, Aimo 1980: *Opin teillä oppineita*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Harjula, Janne & Visa Immonen & Panu Savolainen 2017: Voimatekijästä unohdetuksi rautioksi. Turun dominikaanikonventti. *Pohjoinen reformaatio*. Meri Heinonen & Marika Räsänen (toim.), 281–298. Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys.
- Hastig, Johannes 1908: *Bidrag till Åbo stads historia, VIII, Katedralskolan i Åbo 1722–1806*. Helsinki: Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum.
- Hedberg, Juuso 1895: *Taikausko Suomessa 1600 luvulla*. Jyväskylä: Gummerus.
- Heikkilä, Markku 2016: Protestanttinen pappilakulttuuri Suomessa. *Suomalaiset pappilat*. Marja Terttu Knapas, Markku Heikkilä & Timo Ävist (toim.), 24–47. Helsinki: SKS.
- Heikkilä, Markus & Heininen, Simo 2017: *Uusi Suomen kirkkohistoria*. Helsinki: SKS.
- Heininen, Simo & Heikkilä, Markku 2010: *Suomen kirkkohistoria*. Edita, Helsinki.
- Hertzen, Erik 1973: Paimion historia vuoteen 1721. *Paimion historia*. Toini Erkola, Erik Hertzen, & Kerttu Innamaa, 71–352. Paimion kunta ja Paimion seurakunta.
- Ikonen, Väinö 1936: *Vanhaa Suomen Turkua*. Porvoo: WSOY.
- Joutsivuo, Timo 2010: Papeiksi ja virkamiehiksi. *Huoneentaulun maailma; Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), 112–183. Helsinki: SKS.
- Juva, Mikko 1955: *Varsinais-Suomen seurakuntaelämä puhdasoppisuuden hallitsemina vuosisatoina 1600–1808*. Helsingin yliopiston väitöskirja, Turku.
- Juva, Mikko 1965: Suurvallan taakka ja sortuminen. *Suomen kansan historia III*. Einar W. Juva & Mikko Juva, 9–159. Keuruu: Otava.
- Juvelius, Einar W. 1929: *Suomen kansan aikakirjat, III osa, 1617–1680*. Helsinki: Otava.
- Juvelius, Einar W. 1929: *Suomen kansan aikakirjat, IV osa, 1680–1721*. Helsinki: Otava.
- Karonen, Petri 2014: *Pohjoinen suurvalta, Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. Helsinki: SKS.
- Keskiahho, Jesse 2017: Turun hiippakunnan dominikaanien kirjakulttuuri. *Pohjoinen reformaatio*. Meri Heinonen & Marika Räsänen (toim.), 299–305. Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys.
- Klinge, Matti 1987: *Helsingin yliopisto 1640–1990, Ensimmäinen osa, Kuninkaallinen Turun akatemia 1640–1808*. Helsinki: Otava.
- Kolehmainen, Leena & Aino Liira & Kirsi-Maria Nummila 2021: Johdanto – Kielinäkökulma Turun historiaan. *Kieliä ja kohtaamisia Turun historiassa*. Leena Kolehmainen, Aino Liira, & Kirsi-Maria Nummila (toim.), 9–42. Helsinki: SKS.
- Korpiola, Mia 2017: Kuria sekä järjestystä julkiripillä ja kirkkorangaistuksilla. Varhaiset pappisavioliitot ja pappien lasten kiistelty perintöoikeus. *Pohjoinen reformaatio*. Meri Heinonen & Marika Räsänen (toim.), 90–92, 106–109. Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys.
- Kouvalainen, Kauko 2008: Turun akatemian väitöskirjat. *Aikakauskirja Duodecim* 124(18), 2108–17. <<https://www.duodecimlehti.fi/duo97513>> (luettu 17.10.2023).
- Knuutila, Jyrki 1997: Confessio fidei, 1651 & 1693. *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*. Tuija Laine (toim.), 72–74. Helsinki: SKS.
- Kuparinen, Eero (toim.) 1984: *Turun seitsemän vuosisataa*. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Laasonen, Pertti 1991: *Suomen kirkon historia, osa 2, vuodet 1593–1808*. Porvoo: WSOY.
- Laine, Esko 1997: Synodaaliväitöskirjat kirjallisena instituutiona. *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*. Tuija Laine (toim.), 74–80. Helsinki: SKS.

- Laine, Esko M. & Tuija Laine 2010: Kirkollinen kansanopetus. *Huoneentaulun maailma; Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), 258–312. Helsinki: SKS.
- Laine, Tuija 1997: Väittelykäytäntö ja väitöskirjojen julkaiseminen Turun akatemiassa 1600- ja 1700-luvuilla. *Biblia. Erasmus Rotterdamilainen: Libellus Aureus, 1665. Virallisjulkaisut Suomessa 1600- ja 1700-luvuilla. Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*. Tuija Laine (toim.), 14–24, 60–62, 192–194, 283–294. Helsinki: SKS.
- Laitinen, Riitta 2017: Kirkkotilan hidas reformaatio. Materiaaliset ja opilliset muutokset Turun tuomiokirkossa. *Pohjoinen reformaatio*. Meri Heinonen & Marika Räsänen (toim.), 221–237. Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys.
- Lappalainen, Mirkka 2012: *Jumalan vihan ruoska*. Helsinki: Siltala.
- Laurikkala, Soini 1961: *Varsinais-Suomen historia VII: 5–6, Elämää Varsinais-Suomessa 1600- ja 1700-luvuilla*. Turku: Varsinais-Suomen historiantutkimusyhdistys ry.
- Lindeqvist, K.O. 1926: *Hämeenlinnan kaupungin historia, II osa, Kaupungin historia Ruotsin vallan aikana*. Hämeenlinnan kaupunki.
- Lähdeniitty, Arimo 2005: *Kivinenältä kaikki alkoi... Paimion seurakunta*.
- Muroma, Seppo 1991: *Suurten kuolonvuosien (1696–1697) väestönmenetyt Suomessa*. Helsinki: SHS
- Nallinmaa-Luoto, Terhi 1973: *Ylioppilaitten ja kaupunkilaisten suhteet Turun vanhan akatemian alkuaikoina*. Pro gradu -työ. Turun yliopisto. Turku: Turun yliopiston historian laitos.
- Nikander, Gabriel & John Gardberg & Sigrid Nikula 1944: *Kimitobygdens historia, osa I:1*. Åbo: Förlaget Bro.
- Nordlund, Taru 2021: Kirkossa kuulutettu – Ruotsi ja suomi Kaarinan seurakunnan kirkonkuulutuksissa 1700–1800-luvulla. *Kieliä ja kohtaamisia Turun historiassa*. Leena Kolehmainen, Aino Liira & Kirsi-Maria Nummila (toim.), 143–174. Helsinki: SKS.
- Nordman, C.A. & Nils Cleve (toim.) 1964: *Suomen kirkot, osa 3*. Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Päiviö, Juhon 1940: *Paimion vaiheita*. Oy Turunmaan kirjapaino.
- Raattila, Anna-Maija 1964: *Suomen kirkkohistoria*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Ramsay, July 1909: *Frälsesläkter i Finland intill stora ofreden*. Helsinki: Söderström.
- Ranta, Raimo 1975: *Turun kaupungin historia 1600–1721, toinen nide*. Turku: Oy Lounaisrannikko.
- Rapola, Martti 1929: Henrik Florinus. *Varsinais-Suomen maakuntakirja 3*. Varsinais-Suomen maakuntaliitto, 36–76.
- Rothsten, J W 1884: *Latinalais-suomalainen sanakirja koulujen tarpeeksi*. Helsinki: SKS.
- Salomies, Ilmari 1949: *Suomen kirkon historia II*. Helsinki: Otava.
- Salomies, Ilmari & Tammisto, Ilmari 1965: *Kirkkohistorian oppikirja*. Jyväskylä: Gummerus.
- Salonen, Kirsi 2017: Rooma, Tukholma ja Turku. Reformaatio ja muuttuva kirkollinen hallinto. *Pohjoinen reformaatio*. Meri Heinonen & Marika Räsänen (toim.), 73–89. Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys.
- Sarasti-Wilenius, Raija 2021: Aboa latina – Arki- ja juhlatinaa 1600-luvun Turussa. *Kieliä ja kohtaamisia Turun historiassa*. Leena Kolehmainen, Aino Liira & Kirsi-Maria Nummila (toim.), 107–142. Helsinki: SKS.
- Strömberg, John 1996: *Studenter, nationer och universitet*. Svenska litteratursällskapet i Finland, nro 601, Helsingfors.

- Suhonen, Riitta 1976: Henrik Florinus ja hänen sanakirjansa. *Nomenclatura. Näköispainos vuonna 1678 painetusta latinalais-ruotsalais-suomalaisesta sanakirjasta*. Florinus, Henrik, 1–4 (huom: sivunumerointi vain kirjan lopussa). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suistoranta, Kari & Henrik Asplund 1997: *Kemiön suurpitäjän historia 1*. Tammisaari: Sagalundin museon kuntayhtymä.
- Suolahti, Gunnar 1919: *Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla*. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.
- Tahvanainen, Juha 1997: *Turun Akatemian väitöskirjojen latinan- ja kreikankielisestä urheiluterminologiasta 1697–1813*. Pro gradu -tutkielma latinan kielessä filosofian kandidaatin tutkintoa varten. Jyväskylän yliopisto. <<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/13529/1186.pdf?sequence=4>> (luettu 17.10.2023).
- Tengström, J.J. 1833: *Gezelii den yngres minne*. Helsinki: G.O.Wasenius.
- Toropainen, Veli Pekka 2021: Suomalaisiat, saksalaiskoirat ja skottitrotat – Turun kieliolot 1600-luvun oikeuspöytäkirjojen ja lääninhallinnon asiakirjojen valossa. *Kieliä ja kohtauksia Turun historiassa*. Leena Kolehmainen, Aino Liira & Kirsi-Maria Nummila (toim.), 75–106. Helsinki: SKS.
- Toropainen, Veli-Pekka 2020: *13 Pyöveliä*. Turun museokeskus.
- Tuhkanen, Tuija 2017: Julista Jumalan sanaa kärsivällisesti opettaen. *Pohjoinen reformaatio*. Meri Heinonen & Marika Räsänen (toim.), 264–269. Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys.
- Tuomola, Simo (toim.) 2000: *Turku, Åbo – Suomen metropoli, 1600-luku Turussa*. Turun tietotarjonta.
- Vallinkoski, J 1969: *Turun akatemian väitöskirjat 1642–1828 – Die Dissertationen der alten Universität Turku (Academia Aboensis)*. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.
- Widén, Bill 1968: *Prästmotet i Åbo stift 1629–1864*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 77. Helsingfors: Finska kyrkohistorista samfundet.
- Åvist, Timo 2016: Pappiloiden sosiaalishistoriaa. *Suomalaiset pappilat*. Marja Terttu Knapas, Markku Heikkilä & Timo Åvist (toim.), 8–23. Helsinki: SKS.

Tietokannat ja verkkojulkaisut

- Adelsvapens genealogi Wiki*. <<https://www.adelsvapen.com/genealogi/Huvudsida>> (luettu 30.4.2023).
- Häme-Wiki: *Hämeenlinnan kaupunki*. <https://www.hamewiki.fi/H%C3%A4meenlinnan_kaupunki> (luettu 3.10.2023)
- Kaltti, Heidi & Jaana Koivisto & Timo Muola: *Puhdasoppisuus 1600-luvulla*. Pälkäneen lukio. <<http://lukio.palkane.fi/raamattunet/puhdoppi.html>> (luettu 3.10.2023).
- Kotivuori, Yrjö 2005: *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi>> (luettu 30.4.2023).
- Kyläkoski, Kaisa 2009: Yliopisto-opintojen aloitus 1600-luvulla. Kaisa Kyläkosken blogi 18.5.2009. <<https://sukututkijanloppuvuosi.blogspot.com/2009/05/yliopisto-opintojen-aloitus-1600.html>> (luettu 28.3.2022).
- Paimion seurakunnan verkkosivut. Paimion seurakunnan synty. <<https://www.paimionseurakunta.fi/info-ja-asiointi/historiaa/seurakunnan-synty/>> (luettu 28.3.2022).
- Ronne, Erik & Ronne, Marta 1996: Nollningen – en uråldrig tradition. *Uppsala Studentkårs tidning Ergo* 5/1996. <<http://ergo.ronne.se/E1996N5>> (luettu 28.3.2022).

Walta, Matti: *Virkamiehiä 1600-luvulla. Suomen hallintovirkamiehet 1634–1714*; s. 81, Johan Forsman; s. 104, Isak Johaninpoika. <<https://sites.google.com/site/mattiwalta/htpssitesgooglecomsitemattiwaltavirkamiehet>> (luettu 11.8.2022).

Wikipedia: Drottning Kristina. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Drottning_Kristina> (luettu 4.1.2023).

Wikipedia: Florilegium. <<https://en.wikipedia.org/wiki/Florilegium>> (luettu 4.1.2023).

Wikipedia: Gustav II Adolf. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Gustav_II_Adolf> (luettu 4.1.2023).

Wikipedia: Karl XI. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Karl_XI> (luettu 4.1.2023).

Wikipedia: Karl XII. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Karl_XII> (luettu 4.1.2023).

Wikipedia: Luettelo Ruotsin hallitsijoista. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Luettelo_Ruotsin_hallitsijoista> (luettu 28.3.2022).

Wikipedia: Pietari Brahe. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Pietari_Brahe> (luettu 4.1.2023).

Wikipedia: Suomen vanhat spirantit. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_vanhat_spirantit> (luettu 28.3.2022).

Wikipedia: Suuri Pohjan sota. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Suuri_Pohjan_sota> (luettu 20.3.2023).

Wikipedia: Triviaalikoulu. <<https://fi.wikipedia.org/wiki/Triviaalikoulu>> (luettu 28.3.2022).

Wikipedia: Tunnustuskirjat. <<https://fi.wikipedia.org/wiki/Tunnustuskirjat>> (luettu 25.3.2023).

Wikipedia: Turun katedraalikoulu. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Turun_katedraalikoulu> (luettu 28.3.2022).

Väänänen, Kyösti 2011–: *Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554–1721* -verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 9. Helsinki: SKS, 2011–. Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:-fi-fe201101191118. <<https://kansallisbiografia.fi/paimenmuisto>> (luettu 30.4.2023).

Ylioppilaslehti 1996: Entisaikojen fuksi sai selkäänsä. *Ylioppilaslehti* 9/1996. <<https://ylioppilaslehti.fi/1996/09/entisaikojen-fuksi-sai-selkaansa/>> (luettu 28.3.2022).

Muut lähteet

Puhelinkeskustelu Veli Pekka Toropaisen kanssa 30.3.2022.

Toropainen, Veli Pekka: *Pieksäjäisiä ja pakenevia piikoja – isäntäväen ja palkollisten väliset suhteet 1600-luvun Turussa*. Yleisöluento. Turun seudun sukututkijat ry, 22.11.2022.